

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI RUM MEKTEPLERİ VE FAALİYETLERİ

Sevde Sena YILDIZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mustafa TURAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

EYLÜL 2024

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI RUM MEKTEPLERİ
VE FAALİYETLERİ

SEVDE SENA YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sevde Sena Yıldız

10.07.2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Programı Yüksek Lisans öğrencisi tarafından hazırlanan II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Rum Mektepleri ve Faaliyetleri Başlıklı tez çalışması 21/08 / 2024 tarih ve 11/00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY ÇOKLUĞU ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

Kabul

Ret

Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Mustafa TURAN

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Dr. Öğr. Üy. M. Batuhan ÇEKEN

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum)

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI RUM MEKTEPLERİ
VE FAALİYETLERİ
Yüksek Lisans

Sevde Sena YILDIZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
EYLÜL 2024

ÖZET

Osmanlı Rum mektepleri, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle Osmanlı millet sistemi altında eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Rum milletinin zengin bir halk olması ve eğitim faaliyetlerine öncelik vermeleri sebebiyle Osmanlı coğrafyasının birçok yerine mektepler inşa etmişler ve kendi dillerinde eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bağımsız Yunanistan Devleti'nin kurulmasının ardından Osmanlı Rum mektepleri eğitim faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu süreçte Rumlar özellikle mektepleri milliyetçilik faaliyetlerini öğrencilere aşlamak için kullanmışlardır. Çalışmadaki amacımız, Yunanistan Devleti'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra, Osmanlı Rum mekteplerinde milliyetçilik faaliyetlerini ne şekilde devam ettirdiklerini ortaya koymaktır. Çalışmada literatür taraması yapılmış ve Osmanlı Arşivi belge tarama sistemi kullanılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı millet sistemi ve Rum milletinin yeri anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında Osmanlı Rum mekteplerinde Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasi dönemindeki milliyetçilik faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü kısmında ise II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Rum mektepleri ve milliyetçilik faaliyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mektep, Rum milleti, Milliyetçilik, Meşrutiyet.

Bilim Kodu : 116114
Anahtar Kelimeler : Mektep, Rum milleti, Milliyetçilik, Meşrutiyet.
Sayfa Adedi : 92
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa Turan

OTTOMAN GREEK SCHOOLS AND THEIR ACTIVITIES DURING THE 2ND
CONSTITUTIONAL MONARCHY PERIOD
M.Sc.

Sevde Sena YILDIZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
September 2024

ABSTRACT

The Ottoman Greek schools continued their educational activities under the Ottoman “Millet System” after Fatih Sultan Mehmet conquered Istanbul. Since the Greek nation was rich and prioritized educational activities, they built schools in many parts of the Ottoman geography and continued their educational activities in their own language. After the establishment of the independent state of Greece, the Ottoman Greek schools continued their educational activities. In these times, Greeks especially used the schools to instil their nationalist activities in students. Our aim in this study was to reveal how they continued their nationalist activities in the Ottoman Greek schools after the Greeks gained its independence. For the study, a literature review was conducted and the document scanning system of the Ottoman Archives was used. In the first part of the study, the Ottoman Millet System and the place of the Greek nation in this system were explained. In the second part of the study, the nationalist activities in the Ottoman Greek schools during the Tanzimat Fermanı, the Islahat Fermanı and the Kanun-i Esasi period were evaluated. In the third part of the study, Ottoman Greek schools and nationalist activities during the Second Constitutional Era were discussed.

Keywords: Madrasahs, Greek nation, Nationalism, Constitutional Era.

Science Code : 116114
Key Words : Madrasahs, Greek nation, Nationalism, Constitutional Era.
Page Number : 92
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa Turan

TEŞEKKÜR

Çalışmamı tamamlamamda desteklerini esirgemeyen, sözleriyle farkındalık kazandıran, yol gösteren, bilgisi ve öngörülerıyla tezimde bana ufuk açan değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mustafa TURAN’a, değerli öneri ve tavsiyeleriyle araştırmam önemli katılar sunan Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU ve Dr. M. Batuhan ÇEKEN hocalarıma minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca tez yazma sürecinde her zaman yanımda olan, anlayışı, motive etmesi ve varlığıyla bana destek olan çok kıymetli eşime ve kızıma; bilgisi ve öngörülerıyla tezimde bana ufuk açan kıymetli dostum Dilara KEŞŞAFOĞLU’na, bu süreçte beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan değerli arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLoların LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ	1
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE RUM MİLLETİ.....	5
2.1. Osmanlı Millet Sistemi	5
2.2. Osmanlı Millet Sisteminde Rum Milleti ve Rum Mektepleri	8
2.3. 1821 Rum İsyanı ve Yunanistan Devleti'nin Kurulması.....	18
2.4. Yunanistan Devleti'nin Kuruluşu ve Osmanlı Rum Mektepleri Durumu	20
3. OSMANLI DEVLETİ'NDE YENİLEŞME HAREKETLERİ VE OSMANLI RUM MEKTEPLERİ.....	25
3.1. Tanzimat Fermanı ve Osmanlı Rum Mektepleri	25
3.2. Islahat Fermanı ve Osmanlı Rum Mektepleri	30
3.3. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin İlan Edilmesi ve Osmanlı Rum Mektepleri	36
3.4. Kanun-ı Esasi'nin İlan Edilmesi ve Osmanlı Rum Halkının Eğitim Faaliyetleri ...	47
4. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI RUM MEKTEPLERİ VE MİLLİYETÇİLİK FAALİYETLERİ	49
4.1. II. Meşrutiyet Döneminde (1908 – 1918) Osmanlı Eğitiminin Temel Özellikleri ..	49
4.2. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Faaliyetleri	52
4.3. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Rum Mektepleri ve Milliyetçilik Faaliyetleri	55
4.4. Osmanlı Rum Cemiyetleri ve Eğitim Faaliyetleri.....	63
4.5. Rum Gazeteleri ve Eğitim Üzerinde Milliyetçilik Faaliyetleri	66
4.6. II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Rum Halkına Türkçe Eğitim Verilmesi.....	68
5. SONUÇ	79
KAYNAKLAR.....	83
ÖZGEÇMİŞ	91

TABLÖLARIN LİSTESİ

Tablo 4.3.1. 1911 yılında Rum Ortodoks Okullarının Anadolu'daki dağılımı	59
Tablo 4.3.2. 1910 yılı İzmir salnamesine göre bu bölgedeki Rum okullarının dağılışı.....	60
Tablo 4.3.3. 1912 yılında Anadolu'daki Rum kız okulları verileri	61

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.G.E	Adı geçen eser
A.G.M	Adı geçen makale
ÇEV	Çeviri
ED	Editör
MAD	Madde
MER	Merkez
NO	Numara
OA	Osmanlı Arşivi
YY	Yüzyıl
YAY	Yayınları
VB	Ve benzerleri
Z.B	Zaptiye Nezareti
...	Okunamayan kelimeler
..?	Yanma ve silinmeden dolayı okunmayan kelimeler

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti tarih boyunca pek çok ulusu bünyesinde barındırmış ve devlet içerisindeki eğitim sistemini de bu çok uluslu yapısını göz önünde bulundurarak düzenlemiştir. Osmanlı Devleti millet sistemi çerçevesinde iki ana gruba ayrılmıştır. Bunlar Müslümanlar ve Gayrimüslimlerdir. Gayrimüslimler de kendi içlerinde Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler olmak üzere üç ana gruba ayrılmıştır. Millet sistemi içerisindeki her grup kendi dini liderine bağlı olmak koşuluyla eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti eğitim faaliyetlerini mektepler ile yürütmektedir. Mektep, kelime manası ile dönemin eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü kuruma verilen isimdir. Tarih boyunca dönem şartlarına göre mekteplerin eğitim faaliyetleri ve ders programları değişkenlik göstermiştir. Azınlık gruplarında Rum mektepleri ise Osmanlı Devleti içerisinde özel bir öneme sahiptir.

Rumlar, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle beraber Osmanlı Devleti himayesi altında yaşamaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti döneminde temelleri ilk kez Fatih Sultan Mehmet zamanında atılan ilk ve en büyük Rum mektebi, Rum Mekteb-i Kebiri'dir. Diğer Gayrimüslim halka göre Rum nüfus sayısının fazla ve Rumların devletin birçok bölgesinde yaşamlarını sürdürüyor olması, Rum mekteplerini Osmanlı Gayrimüslim mektepleri arasında özel bir konuma ulaştırmıştır. Rum milleti, Osmanlı Devleti içerisinde en fazla mektebe sahip topluluk olmuştur. Rumların zengin bir millet olmasının ve tarih boyunca eğitime önem vermiş olmalarının da eğitim faaliyetleri üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Yurt dışına sık sık öğrenci göndermişlerdir. Yurt dışında eğitim faaliyetlerini tamamlayan Rum öğrenciler Osmanlı Rum okullarında muallimlik yapmışlardır.

1789 Fransız İhtilali ile milliyetçilik akımının tüm dünyaya yayılması çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'ni de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte Rönesans akımından etkilenen Avrupalı aydınlar Yunan kültürü ile temasa girmiştir. Osmanlı Rum halkı özellikle Avrupa'da eğitim faaliyetlerini sürdürmeleri sebebiyle Avrupalı aydınlar tarafından yazılan yazıları okumaya ve bu yazılardan etkilenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Rum halkının milliyetçilik faaliyetleri II. Mahmut döneminde başlamıştır. Rum halkının milliyetçilik faaliyetlerindeki amacı Büyük Fikir (Megali İdea) yani Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmektir. Bu doğrultuda 1822 yılında isyan ederek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Avrupalı devletler kendi

ıkarları doğrultusunda Yunan isyanına destek vermişlerdir. Bu isyan sonucunda Osmanlı Devleti'nden ilk ayrılan millet Rumlar olmuştur. 1829 Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Edirne Antlaşmasıyla bağımsız Yunanistan Devleti kurulmuştur. Bağımsız Yunanistan Devleti'nin kurulmasına rağmen Osmanlı Devleti içerisinde kalan Rum halkının milliyetçilik faaliyetleri devam etmiştir. Bunun sebebi büyük Yunan Devleti'ni kurmak, Anadolu coğrafyasını ve Karadeniz bölgesini Yunanistan'a dahil etmektir. Rumların ve diğer milletlerin milliyetçilik faaliyetlerini kontrol altına almak amacıyla Osmanlı birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu doğrultuda, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 Kanuni Esasi'nin ilanı ve 1908 II. Meşrutiyetin ilanı ile Gayrimüslim halka birtakım ayrıcalıklar verilmiştir. Bu süreçte devlet Osmanlıılık fikrini benimsemiş ve bütün Osmanlı halkını bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Fakat, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politikalar çözüm vermemiştir. Hem Rumların hem de diğer milletlerin milliyetçilik faaliyetleri son bulmamış aksine artarak devam etmiştir. Konumuz bağlamındaki II. Meşrutiyet sürecinde hürriyetçilik düşüncesinin yaygınlaşmasıyla Osmanlı Devleti içerisinde eğitim veren Rum mektepleri de milliyetçilik faaliyetlerini artırmışlar ve aktif bir şekilde sürdürmüşlerdir. Bu mekteplerde öğretmenlik yapan kişiler Yunanistan'da eğitim görmüşlerdir. Mekteplerde Osmanlı tarihi dersleri yerine Yunan tarihi dersleri okutularak öğrencilere milliyetçilik kavramı aşılanmaya çalışılmış ve Yunan propagandası yapılmıştır. Osmanlı Devleti mektepler üzerindeki denetim faaliyetlerini artırarak tedbirler almaya çalışsa da bu süreçte Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, ülkenin birçok yerinde isyanların ve ayaklanmaların patlak vermesi, Balkan Savaşları'nın yaşanması ve ülkenin gençlerinin, eğitimli kesiminin savaşa gitmesi sebebiyle mektepler üzerinde etkili bir çözüme ulaşılamamıştır.

Bu araştırmamızda genel olarak Rum mekteplerinde yapılan milliyetçilik faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'ni ne denli etkilediği incelenecektir. Özel olarak, 1908 – 1914 tarihleri arasında Osmanlı Devleti Rum mekteplerinde uygulanan eğitim programı, ders programlarının içerikleri ve eğitim veren öğretmenlerin durumları, verilen eğitim süresince mekteplerdeki eğitim faaliyetlerinin milliyetçilik çalışmalarına ne gibi katkılar sağladığı ve Rum talebeler üzerine gerçekleştirilen milliyetçilik faaliyetleri ele alınmıştır. Bu alışma çerçevesinde, literatür taraması yapılmış ve Osmanlı Arşivi belge tarama sistemi kullanılmıştır. Osmanlı Arşivi'nde Maarif Nezareti, Zaptiye Nezareti ve Dahiliye Nezareti'ne ait belgeler kaynak tarama

yöntemiyle tespit edildikten sonra ilgili belgelerin çevirisi yapılmış ve temel kaynak olarak kullanılmıştır. Konuyla ilgili makale, kitap, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Literatür ve kaynak taraması sonucunda, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Rumların II. Meşrutiyet döneminde milliyetçilik faaliyetlerini mektepler aracılığıyla yaygınlaştırmaya çalıştıklarına dair pek çok çalışma tespit edilmiştir. Bu araştırmamızın, ilerleyen zamanlarda bu konuyla ilgili dolaylı veya doğrudan yapılacak araştırmalara veri sağlamada önemli ölçüde katkıda bulunacağını düşünmekteyiz. Araştırmamız 1908- 1914 tarihleri arasında Osmanlı Devleti içerisinde aktif olarak eğitim faaliyetlerini sürdüren Rum mektepleri ile sınırlıdır.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE RUM MİLLETİ

2.1. Osmanlı Millet Sistemi

Osmanlı Devleti coğrafi konumu ve devletin yürüttüğü fetih politikası doğrultusunda sürekli büyüyen ve genişleyen bir yapıya sahipti. Bundan dolayı Osmanlı toplumu içerisine sürekli farklı milletlerden ve yeni kültürlerden insanlar katılıyordu. Osmanlı Devlet yönetimi olarak fethedilen bölgelerde hoşgörü politikası izlemiş ve fethedilen bölgelerdeki halkları kültürel ve dini yapılarında bir değişime zorlamamıştır. Bu doğrultuda azınlık halklarına birtakım imtiyazlar vermiştir. Dinlerini özgürce yaşamaları, kendi dillerini konuşmaları, din adamlarını yetiştirmeleri ve mekteplerinde sahip oldukları kültürlerine göre eğitim vermelerine müdahale etmemiştir.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren şer'i ve örfi hukuk olmak üzere iki ayrı sistemin birleşmesiyle yönetilmiştir. Zamanla bu sistem gelişerek ve devletin topraklarını büyütmesiyle dönüşerek tam olarak yapılanmıştır. Osmanlı hukukun bütünlüğü içerisinde her alanda şer'i ve örfi hukuk birlikte kullanmıştır. Bu sistemde eşitlik ve adalet kavramları ön plana çıkmıştır. Osmanlı devleti Müslüman ve Gayrimüslim halkını bu doğrultuda yönetmiştir. Bu yönetim sistemine göre Osmanlı Devleti'nin idari, mali ve askeri yapılanması toplumu reaya (yönetilenler) ve askeri (yönetenler) olarak iki ana kısma ayırmıştır. Askeri; kalemiye, ilmiye ve seyfiye olmak üzere üçe ayrılırken reaya (halk) ise kendi içinde gruplara ayrılmaktaydı. Bu gruplar din ve mezheplere göre belirlendiğinden bu sistem "millet sistemi" olarak adlandırılmaktaydı. Millet sistemi içerisinde Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler bulunmaktaydı. Bu gruplandırmaya göre reaya, yöneticilere karşı sorumluluklarını yerine getirirken, yönetenler de reaya karşı sorumluluklarını yerine getirmektedirler.¹

"Kökü 'mille' olan 'millet' kelimesi, dilimize Arapçadan girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden başlayarak etnik anlam içermeye başlayacak olan bu sözcük esasında 'din, mezhep, bir dinde ve bir mezhepte bulunanların tamamı, sınıf, topluluk, soy, kategori anlamına gelmektedir."²

¹ GÜNAY, N., (2020). Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi, Ankara, 9.

² BUÇUKCU, Ö., (2020). Milliyetçilik Tarih, Teori ve Temel Meseleler, İstanbul, 145.

Osmanlı Devleti, İslam hukuku ile idare edildiğinden yönetilen konumunda olan reayayı din ve mezhep esasına göre oluşturduğu millet sistemi ile yönetmiştir. Burada millet sistemi; din ve mezhep ayrımını belirtirken günümüzdeki anlamı ile kullanılmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin Müslümanlarının idaresinde yönetilmesinden ve Müslümanların çoğunlukta olmasından dolayı Müslüman halka millet-i hakime (hakim millet), İslam'ın dışındaki dinlere mensup halklara ise millet-i mahkûme (hakimiyet altında yaşayan millet) denilmekteydi.³

Osmanlı Devleti'nde yaşayan milletler din ve mezhep üzerinden ayrılırken diğer devletlerde ise milletler dil üzerinden ayrılmaktaydı. Bunun sebebi İslam dininin ırk sistemiyle oluşturulmuş bir millet sistemini reddetmesi ve bunun yerine halkı birleştirici faktör olarak inanç birliğini benimsemiş olmasıydı.⁴ Bu sayede, Osmanlı millet sistemi toplumun dini örgütlenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Millet sistemi zaten İslam dininde var olan bir sistem olmakla beraber Osmanlı Devleti'nin de kendi yapılanmasına göre bu sisteme katkıları olmuştur. Osmanlı Devleti'nin devlet geleneği olarak bu sisteme katkılarından biri de devletin idari kademelerinde azınlık halka görev vermesi olmuştur.⁵

Osmanlı millet sisteminde halkın temsilcileri dini liderlerdir. Bireyler cemaatlerine karşı sorumluluklarını yerine getirirken dini liderler de devletle halk arasında arabulucu olmuşlardır. Millet sistemi içerisinde yer alan her grup kendi hastane, eğitim ve vakıf gibi kurumlarını kurarak dini liderleri tarafından yönetilmişlerdir. Oluşturulan bu sistemin bozulmaması için devlet halkın mezhep değiştirmesini yasaklamıştır.⁶

Millet sistemi ile Gayrimüslimler özel hukuki işlerinde, din ve eğitim sistemlerinde büyük ölçüde yönetim sistemlerini kullanarak kendi kendilerini yönetmişlerdir. Her milletin kendi yapılanması içerisinde yargılama, eğitim ve maliye sistemleri mevcuttu. Bu sayede Müslümanlardan ayrılarak kendi kültürel ve hukuk yapılarını bozulmadan koruyabilmişlerdir. Bunun sonucu olarak Gayrimüslimler ve

³ GÜNAY, a.g.e., 2020, 38- 39.

⁴ ERYILMAZ, B. (2019). Osmanlı'da Birlikte Yaşama Politikası, İstanbul, 32.

⁵ ERYILMAZ, a.g.e., 2019, 33.

⁶ GÜNAY, a.g.e., 2020, 69.

Müslüman Osmanlı halkı aynı devletin yönetimi altında, ama farklı hukuk sistemlerine bağlı olarak yaşamışlardır.⁷

Millet sistemi doğrultusunda Osmanlı Gayrimüslim halkı eğitim sistemlerini kendi yapılanmalarına göre devam ettirebilmişlerdir. Bu doğrultuda milletler mabetlerini nasıl kendileri idare ediyorsa mekteplerini de o şekilde idare etmeye devam etmişlerdir. Her cemaatin mabedinin yanında kendi dinine göre eğitim veren bir mektebi bulunmaktaydı. Gayrimüslimlerin idare ettikleri bu okullar tamamen özerk bir yapıya sahipti. Kendi cemaat dillerinde ve kendi oluşturdukları ders programlarıyla eğitim yapmaktaydılar. Bu mektepler ruhani liderlerin gözetimi ve denetimi altında idare olunurdu. Orta dereceli mektepler ve öğretmen yetiştiren mektepler ise her milletin kendi oluşturduğu eğitim teşkilatları tarafından idare edilirken bunların denetimi de yine dini liderlere aitti.⁸

Bunun en güzel örneklerinden biri 1851 yılında Maarif Nezaretine yazılan belgeye göre; Ertuğrul Sokağı'nda bulunan ve Küplü Mahallesi'nde bulunan İslam ve Rum ahalisine mahsus ibtida mektebi vardır. Ancak rüştiye mektebi bulunmamasından bir rüştiye mektebinin açılması ve açılan mektep için yapılan harcamaların ve muallimlerin bütün masraflarının meclise bildirilmesi istenmiştir.⁹ Bu belgede de görüyoruz ki Osmanlı Devleti Müslüman halkına verdiği hakların aynısını Gayrimüslim halkına da sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, millet sistemi yapılanması doğrultusunda bünyesinde yaşayan unsurların kültürel ve dini yapılanmasını değiştirmeye yönelik bir politika izlememiştir. Bu grupları tanıyarak kültür ve eğitim faaliyetlerinde serbestlik vererek kendi yapılarını koruyarak yaşamalarını sağlamıştır.¹⁰ Bunun en güzel kanıtı ilerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan azınlık gruplarının dil, din ve kültür değişikliğine uğramadan ve asimile olmadan Osmanlı Devleti içerisinde hayatlarını devam ettirmeleridir.¹¹ Bu durum Osmanlı toplumu içerisinde homojen bir yapılanma oluşmasına engel olmuştur.¹²

⁷ GÜLER, A. (2003). Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar, Ankara, 11.

⁸ GÜLER, a.g.e., 2003, 149.

⁹ Osmanlı Arşivi (OA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF.MKT], No. 46.

¹⁰ KARPAT, K. (2017). Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri, İstanbul, 146.

¹¹ BİLGİÇ, V. (2013). "Osmanlı Devletinde Azınlıklar", *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, (21), 340.

¹² ERYILMAZ, B. (1992). Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, İstanbul, 72.

2.2. Osmanlı Millet Sisteminde Rum Milleti ve Rum Mektepleri

Rum halkının Osmanlı Devleti'nin himayesine girmeden önceki süreçte yükseköğretim kurumları üç birime ayrılmaktaydı. Bunlar; Patrikhane ile ilişkisi olmayanlar, Patrikhane'ye bağlı olup dini eğitim veren manastır mektepleri ve sadece Patrikhane'ye bağlı olan mekteplerdir. Bunlara ilave olarak ilköğretim faaliyetleri için kilise yanlarında mektepler de mevcuttur.¹³

“Romalı, Roma'ya mensup" anlamındaki Romaio isminin Arapça'ya geçmiş şekli olan Rum kelimesi Arap- İslam kaynaklarında Romalılar, Bizanslılar ve İslam topraklarında yaşayan Rumlar için kullanılmıştır. Osmanlılar'da ise Rum kelimesi, tebaaları olan ve Grekçe konuşan Hristiyanları ifade etmek üzere de kullanılmıştır.”¹⁴

Fatih Sultan Mehmet, Ortodoks Rum halkını himayesi altına aldıktan sonra Rum Patriği ve Patrikhane'ye karşı birtakım imtiyazlar vermiş ve hoşgörü politikası uygulamaya başlamıştır. Bu döneme kadar hiçbir Ortodoks kilisesi Fatih Sultan Mehmet zamanındaki imtiyazlara ve güce sahip olmamıştır. Bu politika, ülke içerisinde huzuru sağlamak ve Ortodoks Rum halkının yoğun nüfusundan faydalanmak istenmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵ 1477 yılında İstanbul civarında ve Galata bölgelerinde yapılan nüfus sayımına göre Osmanlı Devlet'i içerisinde hane sayısı olarak 9.486 Müslüman halk bulunurken Müslüman halktan hemen sonra 3.743 hane sayısı ile Rum halkı bulunmaktaydı.¹⁶

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethinin ardından Rum din adamlarından kendi dinlerine uygun bir şekilde Patrik seçmelerini istemiştir. Georgios Scholarios; ‘Gennadios’ unvanıyla Patrik seçilmiştir. Fatih, Rum Ortodoks Patriği Gennadios'dan Hristiyan dininin ilkelerini anlatan bir risale yazmasını ve bu risaleyi kendisine teslim etmesini emretmiştir.¹⁷ Fatih Gennadios'a verdiği fermanla şöyle demektedir:

“Kimse Patrik'e tahakküm itmesün, kim olursa olsun hiç kimse kendüsüne ilişmesün, kendüsi ve maiyyetinde bulunan papazlar her dürlü umumi hizmetlerden müebbeden mu'af olsun. Kiliseleri, camie tahvil edilmeyecektir,

¹³ TEKELİ, İ. - İLKİN, S. (1993). Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, Ankara, 9.

¹⁴ AVCI, C. (2008). “Rum”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (35), 222 – 225.

¹⁵ ERYILMAZ, 1992, a.g.e., 64.

¹⁶ İNALCIK, H. (2017). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300- 1600), İstanbul, 147.

¹⁷ ERYILMAZ, 1992, a.g.e., 64.

izdivaç ve defin işleri, sair adet işleri, Rum kilise ve adetlerine göre eskisi gibi yapacaklardır.”¹⁸

“Fatih aynı zamanda Patrik’e üç tuğlu Osmanlı paşası unvanı verilmesini de başlattı. Böylece patrik ‘millet başı’ unvanının yanında, bir de devlet hiyerarşisinde yüksek bir mevkîe yükselmiş oluyordu. Patrik devletin içindeki bütün Ortodoksların dini ve idari başkanı olması sebebiyle, onlar adına Divan-ı Hümayun ’da söz söyleme hakkına sahipti. Rumeli ve Anadolu’nun yanında, Mısır, Suriye, Filistin, Kıbrıs ve Rus Ortodokslarının yönetimi İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesine verildi. Patriğin otoritesi; ruhani, idari, kültürel ve kısmen de hukuki alanları kapsıyordu.”¹⁹

Bulunduğu bölgeler itibarıyla Osmanlı Devlet’i içerisinde beş büyük Rum Patrikliği mevcuttu. Bunlar İstanbul, Antakya, İskenderiye, Kudüs, Tur-ı Sina ve Kıbrıs piskoposluğudur.²⁰

Rum halkı İstanbul’un fethinden sonra elde ettikleri haklardan sonuna kadar faydalanmıştır. Bu haklar sayesinde Patrikhane liderliğinde dini hayatlarını yaşarken bağımsız mahkemeler ve mahalli idareler kurarak kendi kültürlerini devam ettirmişlerdir. Bu durum; eğitim kurumlarını, vakıflarını ve ticari hayatta kendilerini geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Rumlar çocuklarını dönemin en iyi üniversitelerine eğitim görmeye göndererek çocuklarının çok yönlü yetişmesini ve kültürlerini unutmamalarını sağlamışlardır. Yurt dışında eğitim gören Rum çocukları yabancı dil öğrenerek bu süreçte Osmanlı dış işlerinde önemli görevler almışlardır.

Bu eğitime örnek olarak 1917 tarihli belgede: Dersaadet Rumelihisarı’nda Amerikan mektebi talebelerinden Osmanlı Rum halkından Nikola Veleli Yorgi Teyofonnupolu’nun Almanya’nın Karlsruhe şehrine altı sene eğitim almak için gitmesine İstanbul polisi müdüriyeti tarafından izin verilmiştir.²¹ Belgede de görüldüğü üzere Rum halkı, çocuklarının eğitimi konusuna her zaman önem vermiştir. Dönem koşullarında eğitim faaliyetlerini en iyi şekilde gerçekleştirmeleri için çabalamışlardır.

Rum halkı verilen haklar doğrultusunda eğitim faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve ilk olarak Fener Rum Patriği Gennadios ile Fatih Sultan Mehmet arasında yapılan anlaşmayla 1454’te Fener’de bir Rum Okulu kurulmuştur. Zaman içinde farklı isimler

¹⁸ VAHAPOĞLU, H. (1997). Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, İstanbul, 72.

¹⁹ ERYILMAZ, 2019, a.g.e., 65.

²⁰ EMECEN, F. (2011). Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum, İstanbul, 293.

²¹ Osmanlı Arşivi (OA), *Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Beşinci Şube [DH.EUM.5.Sb.]*, No. 146.

alan mektep ‘Patrikhane Akademisi’, ‘Rum Mekteb-i Kebiri’, ‘Kırmızı Okul’ gibi isimlerle anılmıştır. Fener Rum mektebine Osmanlı tarafından birçok imkân sağlanmıştır. Osmanlı Devleti Fener Rum mektebinin ders programlarına ve denetlenmesine müdahale etmediği gibi diğer Rum mekteplerinin de yönetimine karışmamıştır. Bu doğrultuda okullarda Yunan dili eğitimi verilmesinde de bir sorun görmemiştir. O dönemde, Patrik, Rum mektepleri üzerinde en yetkili kişiydi. Mekteplerde okutulacak ders programı ve onunla bağlantılı olarak kitaplar Patrik ve Patriğin belirlediği komisyon tarafından belirlenirdi. Mekteplerin gelirleri Rum zengin aileler tarafından vakıflara yapılan yardımlar ile sağlanırdı.²²

Elefterudaki Ansiklopedisi’nde yer alan bilgilere göre okulun durumu Osmanlı arşivlerine göre şu şekildeydi:

“Fener Rum Mekteb-i Kebiri üçü rüşdi ve beşi idadi olmak üzere 8 sınıflıdır. Tam idadi itibarındadır. 4. sınıftan itibaren 5. ve 8. sınıfa kadar bir Darü’l muallimin mevcuttur. Buradan mezun olanlar Rum Mekteb-i ibtidaiyesi denilen ilkokullara ve rüştiye adı taşıyan ortaokuluna öğretmen oluyorlardı.”²³

Bu mektepte Yunan edebiyatı, felsefe ve ilahiyat dersleri verilmekteydi. Bu mektepten mezun olan öğrenciler Rum cemaati için veya Osmanlı Devleti’nde tercüman olarak çalışmaktaydılar.²⁴

“Fatih Sultan Mehmet döneminde eğitim faaliyetlerine tekrar başlayan Fener Rum Mektebi, Rumların İstanbul’da tesis ettikleri en büyük mekteptir. Rum milletinin en maruf muallim ve meşhur müellifleri, birçok patrik ve despotları, Babiali büyük tercümanları, Eflak ve Buğdan Voyvodaları bu mektepten yetişmişlerdir. Yine bu asırda mektep idaresinde papaz sınıfına mensup tahsil görmüş bazı simalara tesadüf edilmekte ve mütevellî heyetleri de Sen Sinot ve meclisi cismani azasından teşkil ve intihap olunmakta idi.”

19. asırda bu mektep Türkiye’deki Rumların kültür merkezi olmuş ve bilhassa felsefe ve edebiyat dersleri ile diğer lise derslerindeki geniş programdan istifade etmek için vilayetlerden gelen zengin aile çocukları bu mektebe devam etmişlerdir. Buradan mezun olan öğrenciler Yunan kültürünü gittikleri yerlerde öğretmeye çalışmışlardır.²⁵

Eryılmaz’ın yaklaşımına göre İstanbul’un fethinin ardından Rum, Ermeni ve Yahudiler almış oldukları imtiyazlı hakları diğer padişahların dönemlerinde

²² GÜNAY, 2020, a.g.e., 170 -171.

²³ POLAT HAYDAROĞLU, İ. (1993). Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar, Ankara, 167.

²⁴ KENANOĞLU, M. (2008). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12), 183.

²⁵ ERGİN, O. (1977). Türk Maarif Tarihi, İstanbul, 1- 2, 739.

artırmışlardır. Bir süre sonra hükümet içinde hükümet haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti azınlık halkına o dönemin hiçbir ülkesi tarafından verilmeyen mektep, dil, din, hukuk, kilise ve hastane gibi alanlarda özerklik tanımıştır. Medeni hukuku ilgilendiren evlenme, boşanma ve düğün gibi işlerin tamamını her cemaatin kendi milli teşkilatlarına bırakmıştır.²⁶ Bu durumdan faydalanan Rum halkı milliyetçilik faaliyetlerini sistemli bir şekilde sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti'nin azınlık okullarına verdiği imtiyazlardan birine örnek olarak: 1914 yılında Dâhiliye Nezareti'ne yazılan evrakta Beşiktaş Köyünde Rum Mektebi Sokağı'nda bulunan mektepler ve odaların emlak vergisinden muaf olması, Rum patrikhanesine İstanbul vilayetinden alınan tezkerede bildirilmiştir.²⁷

Osmanlı Devleti yönetimi altındaki Rumlar eğitim konusunda devletten aldıkları imtiyazları sonuna kadar kullanmışlar ve önemli başarılar elde etmişlerdir. İstanbul dışında İzmir, Sakız, Yanya, Atina, Selanik, Epir, Makedonya ve Trakya gibi önemli merkezler başta olmak üzere Anadolu'dan, Kudüs'e kadar Ortadoğu'da ticaretle zenginleşen Rumlar liman kıyıları olan Epir, Kıbrıs, Girit, Mora'da ve en küçük bir topluluğunun bulunduğu her coğrafyada okullar açmışlardır.²⁸ İstanbul'da yaşayan zengin Rum halkının desteklediği bu okullarda okuyan öğrenciler Avrupa'da öğrenimlerini devam ettirme imkânları bulmuşlardır. Dönemin en iyi eğitim veren İtalyan Üniversiteleri'nde fen, felsefe, tıp ve yabancı dil eğitimi almışlardır. Bu okullarda Yunan kültürü ve yeniçağ hümanizmi üzerine eğitim alan Rumlar Osmanlı Devleti'ne döndüklerinde Rum halkını düşünceleriyle etkilemişler ve yabancı dil bilmeleri sebebiyle devlet hizmetinde ön plana çıkmış olan Rumlar devletin dış işlerinde önemli kademelere gelerek konumlarını artırmışlardır.²⁹

Ticari alanda konum sahibi olan Rumlar siyasi alanda da etki sahibi olmaya başlamışlardır.

“19. Yüzyılın demokratikleşmiş ulusların bir yandan ekonomik kaderleri hakkında doğa yasa kılığına girmiş yüksek bir yabancı hakem disiplini dolaylı olarak kabul ederlerken, diğer yandan kısıtlanmamış milliyetçilik haklarını da yüksek sesle ilan ederek ve bu haklarını siyasal alanda kullanarak

²⁶ REYHAN, C. (2006). “Osmanlı'da Millet Nizamnameleri: Avrupa İle Uyum Sürecinde Rum-Ermeni Yahudi-Cemaat Düzenlemeleri”, Belgeler, Ankara, 17 (31), 35.

²⁷ Osmanlı Arşivi (OA), *Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri [DH.İ.UM.EK.]*, No. 711.

²⁸ İLERİ, İ. (2018). “Osmanlı Devleti'nde Azınlıkların Eğitimi (II. ve III. Bölümler)”, *OTAM*, (23), 134.

²⁹ ERTUĞRUL, H. (2002). *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, İstanbul, 56.

gitgide güçleniyorlardı. 19. Yüzyıl düzeni, siyasal güç ile ekonomik güç arasındaki bu sözde ayrılığa ve gerçekteki özgürlük ile otoritenin karışımına dayanıyordu.”³⁰

Rumların ekonomik durumu zaman içerisinde gelişerek büyümeye devam etmiştir. 1912’de İstanbul’da 40 özel banka bulunmaktaydı. Bunların 12’si Rumlara aitti. Müslüman Türklerin ise bankası yoktu. Osmanlı mali piyasasına hâkim olan Gayrimüslim halk 20. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin neredeyse tamamına hâkim olmuştu. Bu süreçte sermayenin %15’i Türk halkına aitken, %50 sermaye Osmanlı Rum halkına aitti.³¹

Rum milletinin Osmanlı Devleti’nde kurduğu akademilerin en önemlilerinden birisi 18. yüzyılda Metropolit Samoyil ve Prens Panayot Muruzi’nin 1803 yılında kurduğu Ayvalık Akademisi’dir. Akademideki öğretmenlerin çoğu Avrupa’da eğitimlerini tamamlamışlardır. “1819 yılında Ayvalık’ta bir Rum matbaası açılmıştır. 1820’lerde burayı ziyaret eden bir kişi, okulda 4 öğretmen, 300 öğrenci, 3000 kitaplık bir kütüphane ve laboratuvarların bulunduğunu anlatmaktadır.” 1810 yılında İzmir’de kurulan bir mektepte fizik, kimya ve matematik gibi deneysel derslerin okutulmakta olduğu, fizik ve kimya derslerinin de deney yapılarak anlatıldığı söylenmiştir. Aynı zamanda okul kendi kitaplarını basabilecek kadar geniş bir bütçeye sahiptir. Rumların Yunan isyanından önceki eğitim faaliyetlerini incelediğimizde oluşturulan ulusal bilinçlendirmenin ve ulusal hareketin temelini nasıl hazırladığını görmekteyiz.³² “Rumların yüzyılın sonlarında bile yoğun olarak yaşadığı bu bölge, azınlıkların faaliyetleri açısından son derece işlek bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki İzmir ve Midilli de ruhsatsız olarak basılan Rumca yayınlar Ayvalık’a sokulmaktadır.”³³

Osmanlı Rum milleti nüfus, maddi güç ve dinsel bakımdan devletin en güçlü azınlık grubuydu. Bu güç eğitim faaliyetlerini de etkilemiş ve ülkenin birçok bölgesinde kendi okullarını açmışlardır: Avrupa Türkiye’inde 2.200 tane okul, 3454 tane öğretmen ve 134.519 tane öğrenci bulunmaktaydı. Filistin’de 78 tane okul, 153 tane öğretmen ve 4293 tane öğrenci bulunmaktaydı. Asya Türkiye’inde 1521 tane

³⁰ CARR, E. (2019). Milliyetçilik ve Sonrası, İstanbul, 30.

³¹ AKIN, F. (2011). Türkiye’de Azınlık Politikaları & 6-7 Eylül 1955 Olayları, İstanbul, 35.

³² TEKELİ- İLKİN, 1993, a.g.e., 32-34.

³³ ÖZKAN AYDEMİR, F. (2009). “Salnamelere Göre Balıkesir’de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1876’dan 1908’e)”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 141.

okul, 2652 tane öğrenci ve 121. 000 tane öğrenci bulunmaktaydı.³⁴ Bu sayılardan da anlaşıldığı üzere Rum milleti Osmanlı coğrafyasının her yerinde eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür.

İstanbul'da yaşayan zengin Rum halkının desteklediği bu okullarda okuyan öğrenciler Avrupa'da öğrenimlerini devam ettirme imkânları bulmuşlardır. Dönemin en iyi eğitim veren İtalyan Üniversiteleri'nde fen, felsefe, tıp ve yabancı dil eğitimi almışlardır. Bu okullarda Yunan kültürü ve yeniçağ hümanizmi üzerine eğitim alan Rumlar Osmanlı Devleti'ne döndüklerinde Rum halkını düşünceleriyle etkilemişler ve yabancı dil bilmeleri sebebiyle devlet hizmetinde ön plana çıkmış olan Rumlar, devletin dış işlerinde önemli kademelere gelerek konumlarını artırmışlardır.³⁵

Osmanlı Devleti bu durumu değiştirmek ve Müslüman halkı eğitmek için Tanzimat Fermanı'ndan itibaren çalışmalarını sürdürmüştür. Bununla alakalı 1913 tarihli belgede bulunan bilgilere göre; Lefkoşa mektebi idadisine muallim istenmiş fakat muallimlerin tayine müsaade edilmemiştir. Bunun sonucunda, Rum halkı Yunanistan'dan muallim getirmeye devam etmiştir. Osmanlı Rum mekteplerine de Yunanistan'dan getirilen muallimlerin yerine Osmanlı Rum muallimlerinin atanmasına ve ilk vasıta ile görevlendirildikleri yerlere gitmesine karar verilmiştir.³⁶ Buradan da anlıyoruz ki Osmanlı Devleti eğitim alanında Rum unsuruna karşı eğitim faaliyetlerini her zaman sürdürmeye çalışmıştır.

Osmanlı Müslüman halkı devlete bağlılığından dolayı eğitim faaliyetlerinin hepsinde idari yönetime bağlı şekilde hareket etmiştir. Osmanlı azınlıklarına ait okulların ise devlet denetimi olmadan istedikleri bölgelere açılmalarına ve eğitim faaliyetlerini sürdürmelerine izin verilmiştir. Bu da okullarda kendi çıkarları doğrultusunda eğitim vermelerine kolaylık sağlamıştır. 1885 yılında yapılan nüfus sayımına göre Osmanlı Devleti'ndeki eğitim gören öğrenci sayısının %48'i Müslüman, %52'si ise Gayrimüslim idi. Bu oran azınlıkların eğitime Müslüman halktan daha çok önem verdiğini göstermektedir.³⁷

³⁴ KERİMOĞLU, H. (2007). "II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası Ve Rumlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22), 134.

³⁵ ERTUĞRUL, a.g.e., 2002, 56.

³⁶ Osmanlı Arşivi (OA), *Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı [KB. MAA. FE.]*, No. 25.

³⁷ ERYILMAZ, a.g.e., 1992, 54.

2.3. Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Rum Mektepleri

Milliyetçilik kavramı “Belli bir coğrafyada ortak kültürel ve etnik kökene sahip toplulukların siyasi ve tarihi meşruiyetleriyle yüceltilmesini hedefleyen siyasal, sosyal, kültürel, dini düşünce ve yaklaşımlarla ideolojik anlamda milli devletin güçlenmesini en önemli hedef sayan bir anlayış olarak milliyetçiliğin 1789 Fransız İhtilali’nin ardından gerçekleştiği kabul edilir.”³⁸ Viyana bozgunundan sonra Balkan yarımadasında milliyetçi fikirler yayılmaya başlamıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri ve kendi halkı üzerinde otoritesini kaybetmeye başlamıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti’nin gitgide zayıflamasıyla beraber sadece Avrupa devletleri değil Osmanlı içerisinde yaşayan halk da Osmanlı Devleti’nin yenilebilir ve dağılabilir olduğunu görmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren birbirinden farklı birçok ulusu bünyesinde barındırmıştır. Devlet içinde bulunan ulusların çoğu önceden kendi devletini kurmuş, kendi dili, kültürü ve edebiyatı olan halklardı. Özellikle Rönesans’tan beri Rum halkı arasında eski Yunan kültürünü canlandırma ve yaşatma arzusu yeşermeye başlamıştı.³⁹ Rönesans Yunan bilim ve kültürünün yeniden keşfedilmesi olarak yorumlanmaktadır.⁴⁰ Bu dönemde araştırmacıların yeni bir bilgi ortaya çıkartma gibi bir hedefleri yoktu. Tek amaçları eskiyi yani Yunan ve Latin klasiklerinin daha detaylı bir şekilde açıklayıcı olarak öğretilmesiydi. Bu süreçte verilen dersler arasında Yunanca, İbranice, diyalektik, teoloji, fizik, matematik ve retorik bulunmaktaydı.⁴¹

“Rönesans’tan itibaren Avrupa, Yunanlıları eski Greklerin torunu ve o uygarlığın sahibi olarak görmüş ve onlara karşı büyük bir hayranlık duymaya başlamıştır. Gerçi eskiçağdaki Grek ve Latin kültürü, bugünkü Avrupa toplumlarından büyük bir kısmının kültürel kökenini oluşturmaktadır. Avrupa’da görülen Yunan hayranlığı önemli bir olumsuzluk oluşturmaktaydı.”⁴²

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması’nda Rusların desteğini alan Rumlar kendi bağımsız devletlerini kurmak için teşkilatlanma çalışmalarına başladılar.

³⁸ ÖZCAN, A. (2020). “Milliyetçilik”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 30, 84.

³⁹ ORTAYLI, İ. (2013). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul, 69.

⁴⁰ HIRST, J. (2019). Kısa Avrupa Tarihi, İstanbul, 33.

⁴¹ SMİTH, P. (2020). Rönesans ve Reform Çağı, İstanbul, 201- 205.

⁴² ERCAN, Y. (2011). Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Azınlık Sorunu – İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Kalan Sorunlar-, Ankara, 332.

Bu doğrultuda ilk olarak İstanbul, Mora, Teselya gibi önemli merkezlerdeki Rum okullarının eğitim sistemini değiştirmeye ve okullarında özellikle Yunan milliyetçiliğini ve bağımsız Yunan Devleti'ni destekleyen öğrenciler yetiştirmeye başladılar.

Osmanlı Rum halkının batılı devletlerle kurduğu ilişki eğitim faaliyetlerini etkilemiştir. Özellikle Avrupa devletlerinin azınlık okulları üzerindeki etkisi sayesinde milliyetçilik faaliyetlerini sürdürmeleri Osmanlı Devleti'ni içeriden zayıflatmaya başlamış ve iç işlerine karışmalarına kolaylık sağlamıştır. Bu süreçte devletin bu okulları denetleyecek yabancı dil bilen Müslüman elamandan yoksun olması da Avrupalı devletlerin işlerini kolaylaştırmıştır. Kiliselerde papazların milliyetçilik üzerine verdiği vaazlarla ve okullarda milliyetçilik akımı doğrultusunda verilen eğitimlerle Osmanlı'ya kin duyan öğrenciler yetiştirerek Osmanlı Devleti'ni içten yıkmak için çalışmışlardır.⁴³

Bu duruma örnek olarak Adliye Nezareti'ne yazılan belgede Manastır'da Rum metropoliti vekilinin zükur ve inas mekteplerinde nutuk kıraat ettirmek için tevzi mükafat resmi esnasında gizlice icra ile olduğundan bahisle böyle durumlara meydan verilmemesinin Rum Patrikhanesine tebliği lüzum görülmüştür.⁴⁴

İstanbul'un fethinden sonra milliyetçilik faaliyetleri Patrik Grigoryus'tan itibaren Rum okullarında yürütölmeye başlanmıştı. Bu okullar Türk düşmanı yetiştiren papazlar ile doluydu. Bu papazlar Patrikhane'den aldıkları emirle Rum okullarında teşkilatlanıyorlardı.⁴⁵

“Papazlar tarafından öğretim yapılan okulların ne kadar yaygınlaştırıldığı, Prof. Dr. Wilhelm Ring tarafından Padagogik Enzyklopadisches Handbuch adıyla Almanca yayınlanan on ciltlik ‘Muhit-i Terbiye’nin 6. Cildinde P. P. Okonomos’un Rum (Yunan) okulları hakkında ‘Türk idaresi altında Rumlar o kadar başarıya ulaşmışlar ki Epir, Makedonya ve Trakya; Trabzon ve Kayseri’ye kadar Anadolu’da her nereye baksan en küçük Rum topluluklarının var olduğu yerlerde Rum okullarına rastlıyoruz’ denilmektedir.”

⁴³ KAYA, Ö. (2017). İmparatorluktan Cumhuriyete Azınlıklar, İstanbul, 74.

⁴⁴ Osmanlı Arşivi (OA), Adliye Nezareti, No. 111.

⁴⁵ VAHAPOĞLU, a.g.e., 1997, 91.

Anadolu'daki bu okullarda Rum halkının Yunanca bilmemesinden dolayı Yunanca eğitimine ağırlık verilerek Megali İdea ve milliyetçilik fikirleri teşvik edilmekteydi.⁴⁶

Papaz görünümlü ihtilalci yetiştirmek amacıyla Rum milleti 1844'te Heybeliada'da ve 1856'da Fener'de iki büyük mektep açmışlardır. Bu mekteplerden Heybeliada papaz mektebi 1923'e kadar eğitim vermeye devam etmişlerdir.⁴⁷ Bu mekteplerde Maarif-i Rumiye adı altında verilen eğitimde yetiştirilen papazlar ülkenin en ücra yerlerine gönderilmiş ve birçok yerinde Rum halkını milliyetçiliğe teşvik ederek Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtıcı konuşmalar yapmışlardır. Bu konuşmalar genellikle Türkçeden başka dil bilmeyen ve devlete bağlı olan samimi Rumları bile etkilemek amacıyla yapılmıştır.⁴⁸

Beyoğlu Tatavala köyünde Kazımiye kilisesi memurluğunda Yunan halkından mümeyyizlerin olduğu ve bu mümeyyizlerin yine Yunanistan'dan geldikleri, İstanbul'un belli yerlerinde istihdam etmekte oldukları ihbar edilmiştir. Kiliselerde mümeyyizlik gibi hizmetlerle görevli oldukları ve bu gibi mümeyyizlerin Osmanlı halkından olmadıkları bildirilmiştir. Yunan halkından mümeyyizler hakkında yapılan takibatla mektebe gidenlerin Yunanlılık propagandası yaptıkları görülmüş, bunların patrikhanece görevlendirildiklerinin anlaşıldığı ve gerekenin Osmanlı emniyet müdürlüğünce yapılmasına karar verilmiştir.⁴⁹

“Gerçekten 19. Yüzyılın sonlarına kadar Antalya Rumlarının bir kelime Rumca bilmedikleri, orada ilk kez Rumca öğreten Nikolaidis adlı bir Yunan tarafından saptanmıştır. Antalya gibi deniz kıyısında bulunan bir kentte durum böyle olursa, Anadolu'nun iç kesimlerinde oturan Ortodoksların Yunanlılık ve Rumluk konularıyla fazla ilgilenmemiş olmaları doğaldır. Antalya'da yapılmaya başlanan 'Yunanlılık' propagandası tek kalmamış ve hızla bütün Anadolu'ya yayılmıştır.”⁵⁰

Millet sistemi, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan halkın cemaatler halinde ortaklaşa egemenlik halinde yaşamasıydı. Fakat Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik ve aydınlanma akımı Osmanlı Devleti'nin sürdürdüğü millet sisteminin

⁴⁶ ŞAHİN, S. (1996). Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul, 170.

⁴⁷ SAKAOĞLU, N. (2018). Türkiye Eğitim Tarihi, İstanbul, 133.

⁴⁸ AKYÜZ, Y. (2022). Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 174.

⁴⁹ Osmanlı Arşivi (OA), *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı [DH.EUM.KADL]*, No. 27.

⁵⁰ ERCAN, a.g.e., 2011, 399.

bozulmasına sebep oldu. Devlet içerisinde yaşayan uluslar bağımsızlık için mücadele ederken yeni kimlikler edinmeye ve devletten reform istemeye başladılar⁵¹ Ancak, Osmanlı Devleti'nin reformlarla isteklerini karşılamadıklarını iddia eden Osmanlı Rum halkı Avrupa devletlerinin de desteğini alarak isyanlarına zemin hazırladılar.

Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımından etkilenen Rumların isyan etmesinden faydalanmak isteyen ve bu süreçte Osmanlı devletiyle savaş halinde olan Fransızlar, Osmanlı otoritesini zedelemek amacıyla “Napolyon İyon ’ya Adaları’ndaki generallerine ‘Yerlileri pohpohlayın konuşmalarınızda sık sık Yunanistan’ın Atina ve Isparta dönemine atıfta bulunun’ talimatını vererek Yunanlıların kendi geçmişiyle ilişkilerini yeniden canlandırmayı hedefleyerek Rumların isyanına destek verdi.”⁵²

Fransız İhtilali'nden etkilenen Osmanlı azınlıkları üzerinde yabancı devletlerin etkisi ve desteğiyle Rumlar, Türkleri Avrupa'dan sürüp çıkartmak, Doğu Roma İmparatorluğu'nun payitahtı Konstantine'yi ele geçirmek, Ayasofya'yı tekrar Hristiyanlığın kadim mabedi haline getirmek ve Bizans İmparatorluğu'nu tekrar diriltmek amaçlarıyla hareket ettiler.⁵³ Rum halkı Megali İdea hedefini bu şekilde ortaya atmış ve bu amaç doğrultusunda Etniki Eterya, Mavi Mira ve Pontus Rum gibi teşkilatlar kurmuşlardır.⁵⁴

Rum teşkilatlanmalarının en önemlilerinden Etniki Eterya Cemiyeti, 1814 yılında Manuel Eksanto, Nardeli Nikola İskofo ve Atnos Çakalof tarafından kurulmuştur. Görünürdeki gaye, eğitim ve öğretimi Osmanlıların Hristiyan tebaası arasında yaymaktı. Fakat asıl hedef Megali İdea'nın gerçekleştirilmesiydi. Bu hedef doğrultusunda ilk amaçları Mora'da bağımsız bir Yunan Devleti kurmaktı. Sonrasında önemli Osmanlı bölgelerini Orta Yunanistan başta olmak üzere Batı Trakya, Selanik, Ege Adaları, On İki Ada, Kıbrıs ve Batı Anadolu'yu ve ardından da en büyük hedefleri olan İstanbul'u ele geçirerek Bizans'ı yeniden kurmanın hayalini kuruyorlardı.⁵⁵ Bu hedef doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde cemiyetin şubeleri kurulmaya başlandı. Bu doğrultuda Patrikhane, papazlar, Rum tüccarları ve Rum

⁵¹ AHMAD, F. (2017). Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler, İstanbul, 4.

⁵² AHMAD, a.g.e., 2017, 5.

⁵³ AKÇURA, Y. (2019). Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, Ankara, 17 – 18.

⁵⁴ ERTUĞRUL, a.g.e., 2002, 56.

⁵⁵ TURAN, M.- GÜRBÜZ, M. (2006). “Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliâmı”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Ankara, (1) , 21.

okullarıyla birlikte çalışan cemiyet, özellikle Rum okullarında teşkilatlanmıştır. Bu okullarda eğitim gören Rum gençlerini Mora, Teselya, İstanbul gibi önemli merkezlere ve Anadolu'nun belli coğrafyalarına göndermişler ve halka milliyetçilik fikrini aşılayarak isyana teşvik için çalışmışlardır.⁵⁶ Bu grupların üyeleri Rum isyanında aktif rol oynamışlardır.

2.3. 1821 Rum İsyanı ve Yunanistan Devleti'nin Kurulması

Avrupalı devletlerin desteğini alan ve teşkilatlanarak gerekli alt yapıyı hazırlayan Rum halkı 1814 yılında Tepedelenli Ali Paşa'nın isyan etmesiyle bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasını fırsat sayarak 1821 yılında isyan etmiştir. Boğdan'da başlayan isyan, devlet tarafından hemen kontrol altına alınmasına rağmen isyanın Mora'ya sıçraması ve bölgenin isyanın genişlemesi için elverişli bir konum olması sebebiyle kontrolden çıkmıştır. Kısa sürede geniş bölgelere yayılan isyan esnasında yarımadanın her köşesinde, Hristiyan halk Müslüman halka saldırıp onları canice öldürmüş, çaresiz şekilde kalelere kaçanların geri dönme ümidini kırmak için, Müslümanların evleri ve bahçeleri yakılmış, malları tahrip edilmiştir. 1821 yılında, 26 Mart'tan Nisan ayının 22'sine kadar geçen sürede on beş binden fazla Müslümanın merhametsizce canına kıyılmıştır.⁵⁷

1821 Şubat ayında Yunan isyanının Mora'da patlak vermesi üzerine bu isyanı Yunanlıların başlattığı ve yönettiği düşünülmekteydi. Uzun süreden beri zengin Rum tüccarlarının Akdeniz dünyasında etkili olması ve bu süreçte Avrupa'da Yunan kültürünün ve siyasetinin yaygınlaşması Yunan ulusalcılığının örgütlenmesini kolaylaştırmıştır. Yunan ayaklanmasının öncüleri arasında din adamları da bulunmaktaydı. Bu süreçte ön plana çıkan isimler Rigas Phereios ve Adamantios Korais'in yazdığı dini şiir ve yazılar halk arasında ulusalcılığı yayıyordu. Rigas bu doğrultuda Rum halkı için bir milli marşı yazmıştır. “ Haydi kalkın, Helen çocukları, şeref ve şan günü gelmiştir; meşhur ecdadınıza layık evlat olduğunuzu gösterin! Diye başlayan bu marş Helen çocukları silaha sarılın, düşmanımızın (yani Türklerin) menfur kanı ayaklarımızın altında seller gibi aksın.” Bu süreçte Rigas'ın yazmış olduğu marşlar Rum halkının dilinden düşmemiştir.⁵⁸

⁵⁶ SEVİNÇ, N. Ajan Okulları, İstanbul, 175.

⁵⁷ McCARTHY, J. çev. SARIKAYA, F. (2018) Ölüm ve Sürgün, Ankara, 11.

⁵⁸ AKÇURA, a.g.e., 2019, 20.

19. Yüzyıl Osmanlı Rum halkı hayli zengindi beş bin civarında savaş topu ve altı yüz civarında ticaret gemisinin olması isyanda önemszenmesi gereken bir güç olarak ön plana çıkıyordu.⁵⁹

Rum isyanında özellikle Avrupa’da eğitim görmüş ve Osmanlı Devleti’ne geri dönmüş gençlerin çok büyük etkisi olmuştur. Bu gençler Avrupa’daki yazar ve düşünürlerle temasa geçme ve onlardan eğitim almaları sebebiyle milliyetçilik, milli irade ve bağımsızlık gibi kavramlarla tanışıp geri dönüyorlardı. Bu fikirleri döndüklerinde kendi toplumlarına yayarak milliyetçilik isyanlarını körüklemişler ve bağımsız Yunan Devleti’ni kurmak için isyan etmişlerdir.⁶⁰

Avrupalı devletler isyan karşısında tarafsızlıklarını ilan etmelerine rağmen 1822 yılında Epidor’da topladıkları mecliste Yunanistan’ın bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Osmanlı Devlet’i isyanı kendi bastıramayacağını anlayınca Mora ve Girit valiliklerini Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’ya vadederek ondan yardım istemiştir. İsyen Paşa tarafından kısa sürede bastırılmış ve Mora asilerden temizlenmiştir. Bir taraftan, Rusya çıkarlarına ters düştüğü için bağımsız Yunanistan Devleti’nin kurulmasını istemiyordu, diğer taraftan İngiltere Mehmet Ali Paşa’ya Osmanlı Devleti tarafından isyanı bastırdığı için Mora ve Girit valiliklerinin verilmesini istemiyordu. Özellikle, Doğu Akdeniz ticaretine Mehmet Ali Paşa’nın hâkim olunması istenmediği için 4 Nisan 1827 tarihinde Fransa, İngiltere ve Rusya devletleri arasında toplanan Sen-Petersburg protokolünde Yunanistan’ın Osmanlı Devleti’ne bağılı muhtar bir devlet olması ve Yunanistan’dan Türklerin çıkartılması kararı alınmıştır. Ardından 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra Muahedesi imzalanmıştır. Osmanlı Devleti’nin bu görüşmede alınan kararları reddetmesi sonucunda üç devlet Navarin’e girerek Osmanlı donanmasını yaktılar. Daha sonra Rusya Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. 14 Eylül 1829’da sonuçlanan Osmanlı – Rus harbinden mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti Rusya ile Edirne Antlaşmasını imzaladı. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti bağımsız Yunanistan Devleti’nin kuruluşunun kabul etti.⁶¹

Rusya Osmanlı Devleti üzerinde gerçekleştirmek istediği emeller için Osmanlı Rum halkından faydalanmıştır. İsyen esnasında Rum halka silah, mühimmat

⁵⁹ ORTAYLI, a.g.e., 2013, 57.

⁶⁰ DERİ, M. (2009). Türkiye’de Azınlıklar ve Azınlık Okulları (Rum- Yahudi ve Ermeni Cemaatleri), İstanbul, 30.

⁶¹ KARAL, E. (2017). Osmanlı Tarihi, 5, Ankara, 121.

desteğinde bulunurken milliyetçilik fikirlerini desteklemiştir. “Bu konuda Napolyon’un şu sözü söylediği belirtilir: Padişahın tebaasının büyük bir kısmı Rum’dur; Rumlar ise Rus’tur.”⁶² Bu durum Osmanlı Rumlarının Rusya ile yakın ilişki içerisinde olduklarını göstermektedir.

2.4. Yunanistan Devleti’nin Kuruluşu ve Osmanlı Rum Mektepleri Durumu

“Yunanistan günümüzde Türkçe’de bu ülkeyi ve halkını tanımlamak için kullanılan Yunanistan ve Yunan kelimeleri Anadolu’da bulunan İyonyalılar’a atfen ortaya çıkmıştır ve Yakındoğu’daki Helenler’i ifade eder. Batı’da ise İtalya’nın güneyindeki Grekler’e atfen Grek ismi yaygınlaşmıştır. Yunan kavimleri ve şehirleri kendilerini Helenler diye tanımlamıştır. Bugünkü Yunanistan’ın ismi de “Helen ülkesi” anlamında Hellas olarak bilinmektedir.”⁶³

Yunan isyanının başarıya ulaşması ve ilk defa bir unsurunun devletten ayrılarak kendi bağımsız devletini kurması Osmanlı Devleti’nde büyük bir travma oluşturmuştur. Aynı zamanda bu durum devletin güçsüzleştiği ve yönetiminde ciddi sorunlar olduğunu göstermeye başlamıştır. Bundan sonraki süreçte devlet yönetiminde, askeri teşkilatlanmada ve Gayrimüslim halkına karşı farklı yapılanmalara gidecektir.⁶⁴

1829 yılında Yunanistan Devleti’nin kurulmasının ardından 1844 yılında “Megali İdea” fikri eğitim yoluyla güç kazanmış ve tarihe yeni bir bakış açısı getirmiştir. Osmanlı Rum halkı da Yunanistan’daki eğitim faaliyetlerini ve okullarını model alarak Osmanlı Devleti’nde eğitim vermeye başlamışlardır. Bu süreçten sonra milliyetçilik fikirlerinin yayılması amacıyla Rum okullarının sayısında ciddi artış olmuştur. Rumlar Yunanistan Devleti’ne dahil etmek istedikleri İstanbul, Karadeniz ve Anadolu coğrafyasının önemli kısımlarında çalışmalarını mektepler üzerinde yoğunlaştırarak okul açma ve eğitim faaliyetlerini arttırmışlardır.⁶⁵

Herkül Millas, Megali İdea fikrinin ortaya çıkışını şu şekilde açıklamaktadır. “Megali İdea”nın, sonradan kazandığı “geniş Yunanistan” anlamı ile ortaya çıkışı, gene 19. yüzyıl ortalarında. İlk kez zamanın Başbakanı 1. Köllettes tarafından 14 Ocak 1844 tarihinde dile getirilmiştir: “Yunanistan coğrafi konumu yüzünden Avrupa’nın merkezidir; sağ eli ile Batı’nın elini, sol eli Doğunun elini tutar ve ikisini

⁶² ERYILMAZ, a.g.e., 2019, 107.

⁶³ HACISALİHOĞLU, M. (2013). “Yunanistan”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 43, 586.

⁶⁴ GÜLLÜ, R. (2018). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi, İstanbul, 108.

⁶⁵ MİLLAS, H. (1994). Yunan Ulusunun Doğuşu, İstanbul, 199.

birleştirir... bu büyük düşüncenin (megali idea) ruhuna göre... vb.” Sonraları bu deyim yayılcı bir politikanın sloganına dönüşmüştü.”⁶⁶

19. yüzyıla gelindiğinde Rumların Megali idea doğrultusunda Yunanistan’a toprak katmak için yaptıkları Rumlaştırma politikası o kadar ilerlemişti ki Balkanlara Rum memleketi denilmeye başlanmıştı. Bölgede Rumlar ticari, kültürel, eğitimsel ve dini olarak hakim durumdalar. Bölgede verilen eğitim patrikhanenin de desteğiyle tamamen milli duygulara teşvik etmek için verilmekteydi. Patrikhane dini eğitim adı altında Rum çocuklarını teşkilatlandırmayı sürdürmekteydi.⁶⁷

Osmanlı Devleti’nde bulunan azınlık okullarının yönetimi devlet tarafından dini liderlere verilmiştir. Patrikhaneler ve hahamhaneler tarafından oluşturulan alt komisyonlarda mahalli mekteplerin idaresi sağlanmaktaydı. Bu komisyonlar öğretmen atamalarından ve görevden alınmalarından, ders programlarının oluşturulmasından, okutulacak kitapların belirlenmesinden ve mekteplerde eğitim görececek öğrencilerin kayıtlarının yapılmasından sorumluydular. Bu şekilde azınlık okulları her zaman Patrikhane tarafından denetim altında tutulmuş ve sorunlara hemen müdahale edebilecekleri bir sistem kurmuşlardır.⁶⁸

Eğitimlerini kendi dillerinde verdikleri için ders programlarını ve okutulacak kitapları diledikleri gibi düzenleyebilmekteydiler. Devlet bu okulları denetlememiş ve denetleme lüzumu da görmemiştir. Devlet denetimi olmayan bu okullar zamanla kendi kültürlerini ve bağımsızlık fikirlerini öğrencilere aşıladıkları ve milliyetçilik faaliyetlerini yürüttükleri kurumlar haline gelmiştir. Kurulan bu sistem sonucunda Rum çocuklarına Yunanistan’ın siyasi ve kültürel görüşlerini aktararak okulları Yunan idealinin aşılandığı yuvalar haline getirmişlerdir. Özellikle siyasi görüşlerini Anadolu’da yaşayan halkta yayabilmek için öğretmenler yetiştirmişler ve bunları Anadolu’nun belli bölgelerine siyasi propaganda yapmak ve halkı eğitmek için göndererek Osmanlı Devleti’ni içten yıkmak için uğraşmışlardır.⁶⁹

Rum isyanında Ortodoks Patrikhanesi’nin rolü oldukça büyüktür. Patrikhane bağımsız Yunanistan Devleti’nin kurulmasının ardından Yunanistan ve Avrupalı

⁶⁶ MİLLAS, a.g.e., 1994, 211.

⁶⁷ ŞAHİN, a.g.e., 1996, 168.

⁶⁸ ERTUĞRUL, a.g.e., 2002, 138.

⁶⁹ GÜLER, a.g.e., 2003, 150.

devletlerle temasını devam ettirmiş ve Osmanlı Devleti içinde bağımsızlık faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu faaliyetleri bilhassa metropolitler aracılığıyla okul müdürlerine ve öğretmenlerine ulaştırarak Osmanlı mekteplerinde Rum çocuklarına Osmanlı tarihi, coğrafya, kimya gibi dersler vermek yerine Rum milliyetçiliğini aşılayan dersler vermişlerdir. Bu uygulamalarını sistemli bir hale getirmek isteyen Rumlar İstanbul’da öğretmen yetiştirmek için Rum Darülmuallimini ve Darülmuallimatını kurmuşlardır.⁷⁰

“Papazlar tarafından öğretim yapılan okulların ne kadar yaygınlaştırıldığı, Prof. Dr. Wilhelm Ring tarafından Padagogik Enzyklopädisches Handbuch adıyla Almanca yayınlanan on ciltlik ‘Muhit-i Terbiye’nin 6. Cildinde P. P. Okonomos’un Rum (Yunan) okulları hakkında ‘Türk idaresi altında Rumlar o kadar başarıya ulaşmışlar ki Epir, Makedonya ve Trakya; Trabzon ve Kayseri’ye kadar Anadolu’da her nereye baksan en küçük Rum topluluklarının var olduğu yerlerde Rum okullarına rastlıyoruz’ denilmektedir.”

Anadolu’da bulunan okullarda Rum halkının Yunanca bilmemesinden dolayı Yunanca eğitime ağırlık verilerek Megali İdea ve milliyetçilik fikirleri teşvik edilmiştir.⁷¹

Rumların Osmanlı Devlet’i içerisindeki fikirlerini ilk defa açığa çıkaran 18. Yüzyıl sonlarında Avrupa’da tıp eğitimi görmüş olan Adamantius Korayis’tir. Rumları Osmanlı hâkimiyetinden çıkartmayı birinci vazifesi olarak kabul eden Korayis “halkın kullandığı yeni Rumca’yı, eski Yunanca yerine edebi lisan olarak kullanır; bu şekilde yeni Rumca ile ilk kütüphaneyi kurar.” 1760 yılında doğan Rigas’ta, Korayis ile aynı amaç için çalışmıştır. Fransızca, İtalyanca ve Almanca dillerine hâkim olan Rigas Rum halkına yeni savaş yöntemlerini öğretmek üzerine bir kitap yazmıştır. Bu doğrultuda Yunanistan’ın kurulması için Viyana’da bir cemiyet kurmuş ve büyük Yunanistan’ın haritasını oluşturmuştur. Bu haritaya göre doğu sınırı Anadolu coğrafyasının ortalarından kuzey sınırı Karadeniz’in kuzeyinden yani Kırım, Karpat dağları ile Tuna ve Sava nehirlerini batı ve güney sınırları ise Adriyatik ve Akdeniz’den geçmekteydi. Rigas bu haritayı Helen severlere ithaf etmiştir.⁷²

Rumların bağımsız Yunanistan Devleti’ni kurduktan sonraki Anadolu coğrafyasında yürüttükleri milliyetçilik akımını Yozgat üzerinden incelediğimizde

⁷⁰ VAHAPOĞLU, a.g.e., 1997, 156.

⁷¹ ŞAHİN, a.g.e., 1996, 170.

⁷² AKÇURA, a.g.e., 2019, 20.

Fransa tarafından 1861 yılında Osmanlı Devleti'ne gönderilen Georges Perrot'ının yaptığı arkeolojik kazılarda Yozgat'ta Rumların hastanesinin bulunduğu ve bu hastanede Atina Tıp Fakültesi'nden mezun olan genç bir doktorun çalıştığı tespit edilmiştir. Bu arkeolojik çalışma sonucunda Georges Perrot'i Anadolu'da Rumların milliyetçilik faaliyetlerini devam ettirdiklerini Anadolu'nun birçok yerinde Yunanistan'da eğitimini tamamlayan öğretmenlerin Osmanlı Devleti'ne gelerek buradaki Rum öğrencilere Yunan kültürünü ve dilini aşıladıklarını ifade etmektedir.⁷³

⁷³ KAYA, a.g.e., 2017, 74.

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE YENİLEŞME HAREKETLERİ VE OSMANLI RUM MEKTEPLERİ

3.1. Tanzimat Fermanı ve Osmanlı Rum Mektepleri

1829 yılında bağımsız Yunanistan Devleti'nin kurulmasının ardından Osmanlı Devleti benzer isyanlarla karşılaşmamak amacıyla idari yapılanmada düzenlemeler yapmaya karar verdi. Bu doğrultuda milliyetçilik fikrinin ülke içerisinde daha fazla yayılmasını önlemek maksadıyla Osmanlı kimliği ve Osmanlı bilinci oluşturmaya amaçlamıştır. Bu durum Tanzimat Fermanı'nın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁴

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin temelinde yatan birçok sebep vardır. İlk olarak, 1815 Viyana Kongresi'nden sonra Osmanlı Devleti yöneticilerinin ve devlet adamlarının amacı Avrupalı bir devlet olmaktır. Avrupalı devlet olmaktan kasıt Osmanlı Devleti'nin artık iç ve dış siyasi meselelerini kendisinin çözebilmesi, sorunlar karşısında yalnız kalmaması ve bu sayede toprak bütünlüğünü koruyabilmesiydi.⁷⁵

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesindeki ikinci sebep ise Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımının çok uluslu olan Osmanlı Devleti'ni etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin milliyetçilik akımından diğer devletlere göre fazla etkilenmesinin en önemli sebebi devletin bünyesinde yaşayan farklı ulusların kültürlerinin, dillerinin ve dinlerinin devlet tarafından korunmasıydı. Bu sebepten kültürel birlikleri bozulmayan milletlerin milliyetçilik akımından etkilenmesi daha kolay olmuştur. Osmanlı Devleti milliyetçilik sorununa çözüm olarak Osmanlıcılık fikrini ortaya atmıştır. Osmanlıcılık fikri ile bütün halkın eşit haklara sahip olduğunu duyurmak için de Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği haklar sayesinde Gayrimüslim halkın siyasete katılım süreci başlamıştır.⁷⁶

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesindeki diğer sebep ise çeşitli unsurlardan oluşan Osmanlı milletini tek çatı altında toplamak ve bütünleşmesini sağlamaktır. Osmanlı Devleti bu sistemi uygulamaya ilk olarak devlet kademelerine Gayrimüslim halkın yerleştirilmesiyle başladı. Bu doğrultuda devlet memuriyetinde Gayrimüslimler çalışmaya başladılar. Aynı zamanda ortak eğitim sistemi oluşturarak medreseler

⁷⁴ GÜLLÜ, a.g.e., 2018, 109.

⁷⁵ GÜNAY, a.g.e., 2020, 102.

⁷⁶ GÜNAY, a.g.e., 2020, 103.

dışında Müslim ve Gayrimüslimlerin birlikte öğretim görebilecekleri mektepleri kurmaya başladılar.⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıl sonlarında gerilemeye başlaması ve bunun her alanda hissedilmesinden dolayı devlet adamları birtakım çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Ancak bu çalışmalar eğitim alanında olmamıştır. Çünkü eğitim faaliyetleri düzelince devletin yapılanmasının da düzeleceği geç fark edilmiştir. Tanzimat döneminde bu eksik hissedilerek eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmiştir.⁷⁸

Tanzimat öncesi süreçte Osmanlı Devleti, Gayrimüslim halkının eğitim sistemlerine müdahale etmemiştir. İhtiyaç olan bölgelerde mektep açabilme, ders programlarını ve okutulacak kitapları kendileri seçebilme vb. konularda devlet okullarının idaresi Patrikhane yönetiminde olduğu için denetimi de din işlerine karışmak olarak değerlendirilmiş ve okullar denetlenmemiştir. Denetleme istense de devlet adamları yabancı dil bilmedikleri için gerçekleştirememiştir. Bu süreçte yabancı dil bilmek dinsizlik olarak algılandığından devlet adamları yabancı dil bilmezlerdi. Cevat Paşa bu konuyla alakalı olarak şöyle demiştir: Bu dönem için devletin en önemli işlerinin yürütüldüğü dış işleri yabancı dil bilmeleri sebebiyle Fenerli Rumların elindeydi ve onların birçoğuna güvenilmezdi. Rumlar ülke içerisinde birçok yerde okul açmakla yetinmeyip aynı zamanda eğitim görmeleri için gençleri Avrupa'ya gönderirlerdi. Avrupa ile sıkı ilişki içerisinde olan bu gençler Yunan kültür ve felsefesi üzerine eğitim görerek Osmanlı'ya döner özellikle kara ve deniz savaşları için eğitilir ve gerektiğinde kullanılmak için beklerlerdi.⁷⁹

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte halkların birleştirilmesi 'ittihad-ı anasır' yani Osmanlılık politikasını uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda Müslim ve Gayrimüslimlerin birlikte eğitim aldığı karma eğitim sistemine vurgu yapılmaya başlanmıştır.

Osmanlılık fikrinin halk arasında yayılmasında en etkili yöntem ortak eğitim kurumları olan mekteplerin kurulması olmuştur. Tanzimat dönemine kadar devlet, askeri eğitim kurumları dışında kalan eğitim kurumlarını vakıflar yoluyla idare etmiş

⁷⁷ ERYILMAZ, a.g.e., 2019, 177.

⁷⁸ TURAN, M. (2011). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tevhid-i Tedrisat", *Türk Yurdu Dergisi*, (288), 194.

⁷⁹ ERYILMAZ, a.g.e., 2019, 92.

ve idareyi her milletin kendi dini liderine bırakmıştır. Bu durum eğitimde çok başlı bir sistemin oluşmasına sebep olmuştur. Eğitimin tek bir çatı altında toplanması fikri ilk defa Tanzimat sürecinde ortaya atılmıştır.⁸⁰

Eğitim bu dönemde sadece bilim üretmek için değil yeni bir Osmanlı toplumu oluşturmak amacıyla kullanılmak istenmiştir. Osmanlılık fikrini benimsemiş yeni bir nesil yetiştirmek ve Osmanlı halkını tek bir çatı altında toplamak bu dönem devlet adamlarının en büyük amacı olmuştur. Bu amaç doğrultusunda eğitimin yaygınlaştırılması ve bütün Osmanlı tebaasına açık hale gelmesi için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Nitekim Islahat Fermanı'yla Osmanlı Devleti'nin "mekatib-i askeriye ve mülkiyesi Müslim veya Gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın Osmanlı tebaasının tamamına açıktır" hükmü getirilmiştir.⁸¹

Tanzimat döneminin en önemli politikası Osmanlılıktır. Bu doğrultuda Müslüman halk ile Gayrimüslim halkı kaynaştırmak için kurulan en önemli mektep 1868 yılında açılan Mekteb-i Sultanidir. Okul idaresi ve öğretmenlerin büyük çoğunluğu Fransa'dan gelmiştir. Mektebe her dinden öğrenci alınmaya çalışılmıştır. "1869 yılında Mekteb-i Sultani'nin öğrenci sayısının 91'i Ermeni Gregoryan, 28'i Ermeni Katolik, 85'i Rum, 65'i Katolik- Latin, 29'u Musevi, 40'ı Bulgar ve 7'si Protestan'dı." Mektepte eğitim ücretli olmasına rağmen Gayrimüslim öğrencilerin çoğu ücret ödememekteydi. Mektebin kuruluş amacı Osmanlılık düşüncesini eğitim kurumlarında uygulamaktı. Ancak istenilen sonuç alınamamıştı. Müslüman öğrenciler batıyı örnek alırken, Gayrimüslim öğrenciler milliyetçi duygularla mektepten mezun olmuşlardır.⁸²

Tanzimat sürecinde Osmanlı Devleti bünyesinde kültür ve eğitim alanında yabancı okulların artması ve bu okullarda misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmesi, Osmanlı toplumunu düşünce yapısı olarak uluslaşma sürecinde etkilemiştir.⁸³ Elde ettikleri imtiyazlar sayesinde Gayrimüslim halk birçok bölgede mektep açmaya ve eğitim vermeye başlamıştır. Bunun en büyük sebebi Avrupalı devletlerin yardımını almak için mekteplerin araç olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu

⁸⁰ ERYILMAZ, a.g.e., 2019, 186.

⁸¹ KEKLİK, E. (2018). "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Eğitimi: Problemler, Tartışmalar, Teklifler", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, 28.

⁸² ERYILMAZ, a.g.e., 1992, 80.

⁸³ ERYILMAZ, a.g.e., 1992, 119.

mekteplerin işleyişinin kontrol edilmemesi ve denetimlerin yapılmaması sebebiyle bir süre sonra devlet kontrolünden çıkmışlardır.⁸⁴

Cevdet Paşa, Gayrimüslimlerin mekteplerinde verilen eğitimin ve kiliselerde yapılan vaazların devletin kontrolünde olması gerektiğini ve bunları denetlemenin dini işlere karışmak olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü bu mekteplerde verilen eğitimlerle ve halka yapılan vaazlarla milliyetçilik fikrinin ve bağımsızlık düşüncesinin aşılandığı görüşündeydi.⁸⁵

Bu duruma Kozana Rum mektebinden geçen bir olayı örnek olarak verebiliriz. Bir gün akşam saati dokuz sularında Kozana Hristiyan mektebi talebeleri hükümet konağı arkasından Aya İliya? Kilisesine varmadan Kalediya? Mahallesine giderek Kozana daskalı Nikola Maluda? mektebi çocuklarına ‘Yunan başkan komutandır’ diye söyledikten sonra çocukların sedaları ayyuka çıkmıştır. Müteakiben daskal müşarünileyh tekrar elindeki bastonu yere vurarak ‘çatlasın Türkler’ diye tekrar çocukları bağırtmıştır.⁸⁶ Yaşanan bu olay, Patrikhanelerin ve mekteplerin milliyetçilik düşüncesini halka aşılama ne kadar önemli rol oynadığını göstermektedir.

Rum halkı Tanzimat döneminde ortaya çıkan Osmanlıcılık politikasından özellikle kendilerini korumaya çalışmıştır. 1844 yılında Heybeliada’da Ortodoks ilahiyat okulu açılmış ve burada papaz yetiştirmeye başlamışlardır. Burada yetişen papazlardan Patrikhane tarafından ülkenin ücra yerlerine sadece Türkçe bilen Rum halka giderek vaaz yapmaları ve halkı kışkırtarak Türk düşmanlığını ve Yunan milliyetçiliğini yaymaları istenmiştir.⁸⁷

Bu duruma şu şekilde bir örnek verilebilir: 1909 yılında Edirne metropoliti ve Yunan tebaasından Papaz Giritli Yorgi Edrik? Edirne Çeşmebaşı’ndan Üsküp’e kadar Rum karyelerini gezmiş olup Üsküp’te Rum halkı toplamış ve Osmanlı Devleti’ne karşı fesat konuşmalarda bulunup halkı fesata teşvik etmiştir. Yine Yunan tebaadan olan Dimetokalı Luka’nın sigorta memurluğu kıyafetiyle Rum halkı kışkırtmak

⁸⁴ ZENGİN, S. (2007). “II. Abdülhamit Döneminde Yabancı ve Azınlık Mekteplerinin Faaliyetleri”, *Belleken*, 71 (261), 619.

⁸⁵ ERYILMAZ, a.g.e., 2019, 93.

⁸⁶ Osmanlı Arşivi (OA), *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH. MKT.]*, No. 13.?

⁸⁷ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 174.

amacıyla dolaşmakta olduğu ve jandarma idaresince bu kişilerin takip edilmesi gerektiği bildirilmiştir.⁸⁸

Azınlık okulları bu süreçte ülke için ciddi tehlike oluşturmaya başlamıştı. Ali Suavi bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Yazık ki İstanbul’da, bilim ve eğitim alanında toplumlar arasında birlik yok. Her toplum kendi dilini ve kendi yolunu tutmuş ilerliyor. Elbet bir gün gelecek ve çalışan toplumlardan biri ileri geçecek. Umarız ki Müslümanlar bu durumdan büyük ve önemli bir ders çıkarırlar.”⁸⁹

Tanzimatçılar gerçekleştirmek istedikleri eğitim politikası doğrultusunda ilköğretimlerin yaygınlaştırılması, rüştiye sayılarının çoğaltılması ile Osmanlı bünyesinde yaşayan ulusları kaynaştırmayı ve Osmanlı eğitim kurumlarını batıdaki eğitim kurumlarına benzetmeye ve bu hedefleri doğrultusunda eğitim ile birlikte Osmanlılık politikasını uygulamaya çalışmışlardır. Bu süreçteki eğitim politikaları çok verimli olmamış ve 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanıncaya kadar geçen süre boyunca sistemsiz bir şekilde ilerlemiştir.⁹⁰

19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti’nde ulusal birlik varmış gibi gözükse de aslında durum bu şekilde değildi. Osmanlı Devleti bu sürece kadar kendi kültürüne, dinine, diline bağlı yaşayan ayrı ulusların birleşmesinden oluşan bir topluluklar birliğinden oluşmaktaydı. 19. yüzyıldan sonra Osmanlılık fikriyle beraber her bireyin ayrı birer vatandaş olduğu kabul edildi. Bu süreçten sonra Müslim ve Gayrimüslim olan bütün Osmanlı vatandaşları aynı kabul edilmiştir.⁹¹

“Ubicini, Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti’nin eğitim reformunda büyük oranda ilerleme kaydettiğini, hatta reform düşüncesine karşı olan medreselere dokunmadığı gibi, “Osmanlı’nın devrilmesi gerektiği” düşüncesini çocuklara aşılayan Rum okullarına da ilişmediğini ileri sürmektedir.”⁹²

19. yüzyılda Osmanlı devlet adamları karşılaştıkları sorunların sebebinin ülke içerisinde yaşayan farklı etnik grupların olması ve bu grupların kendi kültürlerine göre yaşamaları olduğunun farkına varmaya başladılar. Ancak bu sorun hemen çözülecek

⁸⁸ Osmanlı Arşivi (OA), *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH.MKT].*, No. 985?

⁸⁹ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 174.

⁹⁰ SAKAOĞLU, a.g.e., 2018, 112.

⁹¹ KARPAT, K. (2021). Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik, İstanbul, 184- 186.

⁹² CİHANGİR, Ç. (2017). İkinci Meşrutiyet’ten Milli Mücadele’ye Anadolu’da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922), Ankara, 71.

bir problem değildi. Çözüm için ortaya sunulan Osmanlıcılık fikrinin uygulanması için 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın birleştirici bir güç olacağına inanıldı. Ülke içerisinde yaşayan etnik grupları bir çatı altında toplamayı amaçladı. Bu amaç doğrultusunda Tanzimat Fermanı'nda halka vaat edilen eşitlik uygulamasının tam manasıyla gerçekleşmesi için 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edildi. Ancak yüzyıllardır ayrı birer grup olarak yaşayan halkı birleştirmek kolay olmadı aksine Tanzimat Fermanı bu ulusların dini ve etnik ulusal uyanışına sebep oldu.⁹³

Tanzimat Fermanı'nın istenilen sonucu vermemesi ve Avrupalı devletlerin 1853-1856 Osmanlı- Rus savaşıyla Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını da artırmasıyla tekrar düzenlemelere giden devlet Islahat Fermanı'nı ilan etti. Islahat Fermanı'nı genel olarak incelediğimizde Tanzimat Fermanı'nın genişletilmiş hali olduğunu, artık klasik dönem uygulamalarından vazgeçildiğini ve millet-i hakime anlayışından eşit vatandaş anlayışına geçildiğini görmekteyiz.⁹⁴

Azınlıklar, Tanzimat döneminde verilen imtiyazlardan sonuna kadar faydalanmış olsalar da Osmanlıcılık fikrini benimsemiyor ve ulusallaşma çalışmalarından vazgeçmiyorlardı. Devletin uyguladığı Osmanlıcılık politikası istenilen neticeyi tam olarak vermemişti.⁹⁵

3.2. Islahat Fermanı ve Osmanlı Rum Mektepleri

Tanzimat Fermanı'nın ilanından memnun olmayan azınlık halk için Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerin baskıları sonucunda daha geniş imtiyazları olan Islahat Fermanı'nı ilan etmek durumunda kalmıştır. Azınlıkların özellikle eğitim ve kültürel hakları genişletilmiştir. Türk okullarına giriş ve istedikleri bölgeye okul açma hakkı elde etmişlerdir.

Gayrimüslim Osmanlı halkı için anayasal bir nitelik taşıyan ferman; Gayrimüslimlerin eğitim, idare, maliye, hukuk, din ve mezhep gibi alanlarda yetkilerini genişleterek onların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde bu haklar sayesinde bağımsızlıklarını elde etmelerinin daha kolay olmasına zemin hazırlamıştır.⁹⁶

⁹³ KARPAT, a.g.e., , 2021, 108.

⁹⁴ GÜLLÜ, a.g.e., 2018, 113.

⁹⁵ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 174.

⁹⁶ ERYILMAZ, a.g.e., 1992, 157.

Islahat Fermanı ile genişletilmiş hükümlere göre azınlıklara verilen en önemli imtiyazlar eğitim ve kültür alanında tanınan haklar olmuştur. Fermanla her cemaat okul açabilecek, kendi dilinde eğitim yapabilecek ve okulların geliştirilmesi konusunda izinli sayılacaktı. Bu madde ile o zamana kadar açmış oldukları kurumların sayısını arttırmaya başlamışlardır. Batılı devletlerden aldıkları yardımlarla ülke genelinde eğitim faaliyetlerine ağırlık vermeye devam etmişlerdir. Ülkenin her yerine bu politika doğrultusunda milli ve dini eğitim veren okullar açmışlardır.⁹⁷

“1860’larda İstanbul’da bulunan toplam 454 sıbyan mektebinin %38’i ve 33.000 öğrencinin de %49’u gayr-i Müslim azınlıklara mensuptu. Bunlar arasında en yüksek oran Rumlara aitti. 1878’de İstanbul’da sadece Rum azınlığa ait 105 okul ve bu okullara devam eden 15.000 öğrenci mevcuttu.”⁹⁸ Görüldüğü üzere Rum milleti Osmanlı azınlık grupları arasında eğitim faaliyetlerine en fazla önem veren gruptu. Dönem koşullarından yararlanarak eğitim faaliyetlerini artırarak devam ettirmişlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Islahat Fermanı’nın getirdiği haklardan faydalanarak ülkenin her yerinde okul açma faaliyetlerini hızlandırmaları üzerine devlet bu okulların denetlenmesi ve programlarının düzenlenmesi için çalışmalar yapmıştır. Birçok alanda serbest bırakılan Gayrimüslim okullarının öğretmen atamaları ve seçimleri padişahın tayin ettiği üyelerden oluşan Maarif Meclisi idaresinde olacaktı.⁹⁹

Her alanda yeni bir dönem başlatan ferman özellikle Gayrimüslim halkın eğitimi üzerinde durmuştur. Din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin Osmanlı halkına kendi eğitim kurumlarını inşa etme hakkı verilmesi, eğitim işlerinin tek merkezden idare edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Çünkü her cemaat kendi mezhebine göre okul açmakla birlikte bu okulların denetimi, eğitim faaliyetleri, öğretmen atamaları ve teftişi hükümet tarafından belirlenen karma bir meclis tarafından yapılacaktı. Bütün Osmanlı halkı devletin okullar hakkında yayınladığı nizamnameye uymak şartıyla askeri ve mülki okullarda eğitim görebileceklerdi. Bu durum eskiden beri süre gelen Osmanlı eğitim sistemine ve millet sistemine tamamen tersti.¹⁰⁰

Gayrimüslim okul sayısının hızla artmaya başlaması, fermanın amacı ve siyasi doğrultusunun tam tersi bir duruma sebep olmuştu. Tanzimat Fermanı’yla kaynaşmış

⁹⁷ VAHAPOĞLU, a.g.e., 1997, 68.

⁹⁸ AYDEMİR, a.g.m., 2009, 138.

⁹⁹ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 173.

¹⁰⁰ KEKLİK, a.g.m., 2018, 35.

bir Osmanlı toplumu oluşturması amaçlanmıştır. Ancak Islahat Fermanı sonrasında Gayrimüslim okullarının sayısının artması ayrıcalıklı faaliyetleri daha da derinleştirmiştir.¹⁰¹

1867 tarihinde Türkçe, Ermenice ve Rumca ders vermesi amaçlanan Galatasaray Lisesi, Müslüman ve Gayrimüslim bütün Osmanlı halkına açıktı. Lise 1868 yılında “147 Müslüman, 48 Ermeni Gregoryen, 36 Rum Ortodoks, 34 Bulgar, 23 Katolik ve 19 Ermeni Katolik” öğrenci ders almaktaydı.¹⁰²

Islahat Fermanı’nın ilan edilmesi ile birlikte Osmanlı azınlık halkına ve yabancılara verilen eğitim hakları genişletilmiştir. Bu haklardan faydalanmak isteyen Fransa, Amerika, İngiltere, Almanya ve İtalya gibi devletler Osmanlı Devleti içerisinde okullar açarak misyonerlik faaliyetleri yapmaya başladılar. Maarif Nizamnamesi’nin ilan edilmesiyle nizamnamede Mekatib-i Hususiye olarak yabancı okulların uymaları gereken kurallar belirlendi. Bu kurallara göre okullar açılmadan devletten ruhsat alınmalıydı. Ders programlarının ve ders kitaplarının devlet tarafından denetlenmesine dair kurallar konulmuş olsa da Avrupalı devletlerin baskıları sonucunda uygulanamamış ve bu okullara müdahale edilememiştir.¹⁰³

Bu dönemde açılan önemli misyoner okullarından ilki Robert Koleji’dir. Kolej New Yorklu bir tüccar tarafından 1863’te açılmıştır. Amerikan misyonerler özellikle Osmanlı azınlık halkının çocuklarına burada eğitim vermeye önem göstermişlerdir.¹⁰⁴ Yabancı okullara Türk gençlerinin gitmesine Islahat Fermanı’ndan sonra müsaade edilmiştir. 1908 yılında Kolej’de 300’den fazla öğrenci bulunurken bunların yaklaşık %5’i Türk’tü. 1871 yılında Amerikan Kız Koleji Arnavutköy’de açılmıştır. 1890 yılında bu kolejden Tefvik Paşa’nın kızı Gülistan ve Halide Edip Adıvar mezun olmuştur.¹⁰⁵

Bir diğer Amerikan misyoner okulu 1878 tarihinde kurulan Ermenistan Koleji diğer ismiyle Fırat Koleji’dir. Okulun öğrenim dili Ermenice ve İngilizceydi. Koleje

¹⁰¹ KEKLİK, a.g.m., 2018, 36.

¹⁰² BOZKURT, G. (1996). Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839- 1914), Ankara, 160.

¹⁰³ ÜREKLİ, F. (2002). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, Sosyal Bilimler Dergisi, 401.

¹⁰⁴ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 76.

¹⁰⁵ DAVINSON, R. ev. SEYİTDANLIOğLU, M. (2018). Tanzimat, Osmanlı Türkiye’sinde Batılı Eğitim, İstanbul, 671.

seçilen öğrencilerin Ermeni ve zeki olmasına dikkat edilmiştir. Okulda altı tane papaz sırayla müdürlük yapmıştır. Derslerde misyonerlik faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin aleyhinde propaganda yapıldığı bilinmektedir.¹⁰⁶ Bu duruma örnek olarak;

“1920 yılında Merzifon'daki Amerikan Kolejine yapılan baskında, Pontus haritaları ve bu bölgenin Yunanistan'a katılması için birçok kitap ele geçirilmiştir. Teröristlere yardım eden kolejin bu durumu, okulun Amerikalı müdürü White'ın yazmış olduğu bir mektubun ele geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Mektupta özetle, Müslüman Türkler, Hristiyanlığın en büyük düşmanı olarak gösterilmekte ve Türkiye'nin parçalanması amaçlanmaktadır.”¹⁰⁷

1914 yılında Fransa tarafından kurulan St. Joseph Koleji'nin %50'sinden fazlasının Türk olduğu bilinmektedir.¹⁰⁸ 1915 yılından önce yapılan sayımlara göre Osmanlı Devleti'nde “500 Katolik Fransız okulu, 675 Amerikan okulu, 178 İngiliz okulu bulunuyordu. Fransız okullarına kayıtlı 34.317 öğrenci, İngiliz okullarına kayıtlı 12.800 öğrenci bulunmaktaydı.” Bunun dışında sayıları az da olsa Alman, İtalyan ve Rus okulları da mevcuttu.

Osmanlı Devleti ülke genelinde eğitim faaliyetlerini yaygınlaştırma ve daha fazla okul açma çalışmaları yapmış olsa da küçük yerleşmelere yeterince ulaşamamıştır. Yabancılar ve azınlık okulları özellikle devletin eğitim imkânı sunamadığı bölgelere okullar açmış ve faaliyet göstermişlerdir.¹⁰⁹

Bu okullara Türk ve Müslüman öğrenciler de az sayıda da olsa kayıt yaptırmış ve eğitim görmüştür. Okullarda misyonerlik faaliyetleri yürütülmesi sebebiyle bazı Müslüman gençlerin Hristiyan oldukları bilinmektedir. Bu okullarda öğrenim gören öğrencilerin özellikle batı kültür ve ahlakını örnek alması geleneksel medreselerden mezun olan Türk öğrencilerle aralarında ikilik çıkmasına sebep olmuştur. Mezun olanların yabancı dil bilmeleri sebebiyle devlet kademelerinde önemli mevkilere geldikleri görülmektedir. Bu durum Türk yönetici zümre arasında ayrılıklara sebep olmuştur. Aynı zamanda bu okullarda özellikle azınlıkların eğitim görmesi ve Avrupalı devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda eğitim vermeleri Osmanlı devletine karşı azınlık halkını doldurmaktaydı.¹¹⁰

¹⁰⁶ ŞİŞMAN, A. (2006). XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri, Ankara, 62.

¹⁰⁷ ERCAN, a.g.e., 2011, 338.

¹⁰⁸ DAVİSON, a.g.e., 2018, 673.

¹⁰⁹ ALTINOVA ŞAHİN, A. (2018). Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri, Ankara, 186.

¹¹⁰ DAVİSON, a.g.e., 2018, 673- 679.

Islahat Fermanı'yla Osmanlı Gayrimüslim halkı bu dönemde milli nizamnameler yayınlayıp padişaha onaylatarak mevcut durumlarını daha iyi bir hale getirmişlerdir. Bu süreçte iyice güçsüzleşen Osmanlı Devleti'nin stratejik açıdan önemli bölgelerini ele geçirmeyi amaçlayan yabancı devletler ülke içerisindeki azınlık grupları üzerinden teşkilatlanmaya çalışmışlardır. Azınlık okulları üzerinde faaliyetlerini sürdüren Avrupalı devletler bu okullara destek vermiştir. Özellikle, Osmanlı Rum okulları Yunanistan'dan getirttikleri kitapları okullarda okuturken yine Yunanistan'daki okulların ders programlarının ve düzenlemelerinin aynısını Osmanlı okullarında uygulamıştır. Kendi okullarını denetleyecek organları kendileri oluşturmuş ve denetlemeyi kendileri yapmıştır. Bu durum da okullarda Türkçe eğitimin yapılmasına ve Osmanlılık fikrinin yaygınlaşmasına engel olmuştur. Osmanlı Devleti bu süreçte amacına ulaşamamış ve azınlık halkına Türkçeyi öğretememiştir.¹¹¹

Islahat Fermanı'nın Rum halkı üzerinde en büyük etkilerinden birisi 1861 yılında 'Rum Patrikliği Nizamnamesinin' yürürlüğe girmesidir. Nizamnameye göre, üç ayrı meclis kurulmuştu. Meclislerden ikincisi 4 piskopos ve 8 avamdan oluşmaktaydı. Bu meclis, Rum milletin eğitim, mektep, hayır kurumları, kütüphane ve hastane gibi kurumlarını idare etmiştir. Bu durum Rum eğitim sisteminin laikleşmesinin başlamasına neden olmuştur. Aynı sene içerisinde Rum Cemiyeti Edebiyyesi (Elinikos Filolopikos Sillogos) kurulmuş ve Rum akademisi olarak görev yapmıştır. Avrupa'daki akademilerle bağlantılı olarak faaliyetlerini yürütmüştür. Cemiyet Rum kültürüne ait malzemelerini toplayarak, Rum mekteplerinin kitaplarını yayınlamaktaydı. Bu kitapların içeriklerinde Rum bilim adamlarının hayatları, eserleri ve onların yorumları bulunmaktaydı.¹¹²

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin Rum milletine olan güveni sarsılmış ve Rumların kurdukları laik okulların birçoğunu kapatmıştır. Patrikhane bu okullarda laik bir eğitim sistemi olduğu için okulların kapatılmasına ses çıkartmamıştır. Bu durum Islahat Fermanı'nın ilan edilmesine kadar devam etmiştir. Islahat Fermanı'nın ilan edilmesinin ardından Patrikhanenin gücünün

¹¹¹ VAHAPOĞLU, a.g.e., 1997, 158.

¹¹² TEKELİ- İLKİN, a.g.e., 1993, 102- 103.

azalmasıyla Rum milleti tekrar laik eğitim veren okulları açma faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.¹¹³

“Rum Cemiyeti Edebiyyesi İstanbul’daki okulların gelişmesinde doğrudan rol oynamıştır. 1905’te İstanbul’da Rum cemaatine yönetilen 39 ilk, 35 orta mektebi ve Beyoğlu’nda kızlar için Fransızca eğitim yapan 9 yıllık bir okul olmak üzere toplam 75 okul vardır. Aynı zamanda doğrudan Patrikhane’ye tabi Sultani düzeyinde eğitim yapan öğrencilerin doğrudan Avrupa ve Atina üniversitelerine kabul edildiği 7 okul bulunuyordu. Bunlar Heybeliada Ruhban, Fener Zografyon, Hacı Hristo, Zapyon, Yuvakimyon ve Heybeliada Ticaret Okulları’ydi.”¹¹⁴

Osmanlı Devleti’nin fermanlar aracılığıyla Gayrimüslim halkına verdiği imtiyazlardan en fazla yararlanan Rum milleti olmuştur. Özellikle bağımsız bir Yunanistan Devleti kurulmasının ardından devlet içerisindeki milletçilik faaliyetlerine ağırlık veren Rum milleti, Osmanlı devleti içerisinde yaşayan Rumların milli kültürlerini canlı tutmak amacıyla 1860 yılında İstanbul Rum Silloğu’nu kurdular. Daha önce İzmir, Konya, Kıbrıs, İskenderiye ve Kahire’de kurulan kuruluş 1860 yılında Beşiktaş, Kadıköy, Üsküdar, Boğaziçi Yeniköy’de şubeler açarak İstanbul’da da teşkilatlanmaya başlamıştır.

Zaman içerisinde çalışmalarını hızlandırarak Anadolu ve Rumeli bölgelerine yayılan Rum Silloğu’nun kuruluş amacı Rum milletini milli ve dini açıdan eğitmektir. Bu süreçte Patrikhanenin altında teşkilatlanan bir kurum olarak çalışmalarını sürdürmüştür.

İstanbul Silloğu Kurumu faaliyetlerini Rum kültürünü ilgilendiren Anadolu’da bulunan eserleri toplatarak dergiler çıkartmış ve Rum kültürünü canlı tutmaya çalışmıştır. Özellikle eğitim faaliyetleriyle ön plana çıkan kuruluş, dönemin Rum Kültür ve Eğitim Bakanlığı gibi teşkilatlanarak çalışmalarını sürdürmüştür.¹¹⁵

¹¹³ ÇORBACI, O. (2022). “İstanbul’daki Rum Okullarının Tarihi ve Bugünü”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 103-105.

¹¹⁴ TEKELİ- İLKİN, a.g.e., 1993, 102- 103.

¹¹⁵ ERTUĞRUL, a.g.e., 2002, 236.

3.3. Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi'nin İlan Edilmesi ve Osmanlı Rum Mektepleri

19. yüzyıl boyunca hızla büyüyen Anadolu Rum cemaati 1900 yılına gelindiğinde Osmanlı halkının %23'ünü kapsamaktaydı.¹¹⁶ 1914 yılında Rum mekteplerinin sayısı hızlı bir artış göstererek yaklaşık 3500'e ulaşmıştır. Bu okullar kuruluşlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne bağlı olmayan bir eğitim politikası izlemişler ve Yunanca dersleri vererek milliyetçilik propagandalarını sürdürmüşlerdir.¹¹⁷

Economides, The Pontus adlı kitabında Osmanlı Rum eğitim kurumları hakkında bilgiler vermektedir.

“Kitabın 42'nci sahifesinde altı metropolitlikteki Rumların eğitim durumlarını gösteren iki çizelge bulunmaktadır. Bunlardan ilki yazar Economides tarafından, diğeri ise ‘İstanbul Pontus Kuruluş Cemiyeti Başkanı Dr. Thoidis ve din adamları tarafından’ hazırlanmıştır. Bunların ilkine göre; Trabzon, Rodopolis, Chaldea, Celonia (Şarkikarahisar), Necoesea (Niksar- İnebolu; Kastamonu, Bolu ve Sivas dahil değil) ve Amasya metropolitliklerinde toplam 700.000 Rum nüfus, 850 okul, 1428 öğretmen, 25.651'i erkek ve 11.538'i kız öğrenci olmak üzere toplam 37.594 öğrenci bulunmaktadır. İkinci tabloya göre ise, aynı yerlerde toplam 809.983 Rum nüfus, 1.441 okul, 1437 öğretmen, 38.648'i erkek ve 11. 822'si kız olmak üzere toplam 50.481 öğrenci vardır. Economides okullarla ilgili şu bilgiyi vermektedir. Halk tarafından yapılan okulların sayısı çok hızlı artmıştır. Türkler ve Ermenilerin de okulları bulunmaktadır. Ancak Rum okulları onlardan çok daha iyi çalışıyordu.”¹¹⁸

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda gitgide zayıfladığını ve eğitim sisteminin kötüye gittiğini anlayan Osmanlı azınlık grupları Avrupa devletleriyle iş birliği yaparak Anadolu coğrafyasındaki eğitim faaliyetlerini artırdılar. Mekteplerinde Osmanlı düşmanı çocuklar yetiştirmeye başladılar. Amerikalı Goodell'ın Büyükdere'deki evinde 28 kız Rum öğrenci için dört okul açtığı bilinmektedir.¹¹⁹

19. yüzyılda kurulan Yunan Devleti'nin ideolojisi Anadolu'da ve Balkanlar'da bulunan Rum halkını baskı ve esaretten kurtarmaktı. Helenizm politikası doğrultusunda bütün Rum halkını tek bir çatı altında toplamayı amaçlamaktaydı. 1837

¹¹⁶ TUNÇAY, M. - ZÜRCHER, E. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876- 1923), İstanbul, 113.

¹¹⁷ YILMAZ, T. Osmanlı'da Yabancı Okullar Sorunu, 4.

¹¹⁸ GÜLER, a.g.e., 2003, 163.

¹¹⁹ KILIÇ, R. (1999). “Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları (19. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü Dergisi*, (431,) 151-159.

yılında kurulan Atina Üniversitesi'nin çalışma prensibi Helenizm'i ve Batı'daki çalışmaları Anadolu Rum halkına yaymaktı. Bu amaç doğrultusunda en çok kullanılan yöntem eğitim olmuştur. Atina Üniversitesi'nde eğitim gören Osmanlı Rumlarının eğitimlerini tamamladıktan sonra ilk amaçları çalışma alanlarındaki Rumca bilmeyen ve Türkçe konuşan Osmanlı Rum halkına Rumca öğretmek olmuştur. Anadolu Cemiyeti çıkarttığı Ksenofanis dergisi ve Rum kız çocuklarının Türkçe öğrenmesi için kurulan Maarifperver Cemiyeti bu amaca hizmet etmiştir.¹²⁰

19. yüzyılın ikinci yarısından önceki dönemde Osmanlı eğitim politikasında devlet vatandaşların eğitim sorumluluğunu almamıştır. Halk, eğitimini vakıflar üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu süreçte Gayrimüslim halkın eğitim faaliyetleri de din adamlarının yönetimine bırakılmıştır. Bunun sonucunda her caminin yanında medrese ya da mektep kurulurken her kilisenin yanında da bölge cemaatine ait okullar eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Devlet bu süreçte sadece askerler ve yöneticilerinin eğitimini üstlenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Tanzimat süreciyle birlikte devletin eğitim politikası değişkenlik göstermiş ve devlet, eğitimi bir kamu görevi olarak görmeye başlayarak denetimi tek elde toplama kararı almıştır. Bu durum eğitim kurumlarının dönem şartlarına uygun olması için modernleştirilme çalışmalarına başlanması ve devletin Osmanlılık politikasını uygulamaya koymasına neden olmuştur.¹²¹

Osmanlı Devleti'nin bünyesinde bulunan toplumları birleştirmek amacıyla ortaya çıkardığı Osmanlılık politikası istenilen sonucu vermemiştir. Bu ıslahatların sonuçlarını incelediğimizde Karpat'a göre dini topluluklar arasında iletişimin kolaylaştığını ve her bir milletin kendi lideri altında toplanmaya başladığını görebiliriz. Bununla birlikte bu gruplar özgürlük ve medeniyet fikirlerini kendi anladıkları şekilde uygulamaya ve çevrelerine yaymaya başlamışlardır. Dini liderlerin gücünün devlet tarafından sınırlandırılması ile azınlık halk üzerinde otorite sağlayan önemli bir güç ortadan kalkmıştır. Yeni kurulan kurumlar milliyetçilik temeli ile kurulmuştur. Bu da sekülerizm fikrinin güçlenmesine sebep olmuştur. Son olarak

¹²⁰ CİHANGİR, a.g.m., 2017, 66- 77.

¹²¹ GÜLER, a.g.e., 2003, 11.

Müslim, Gayrimüslim arasında kesin bir çizgi oluşup din ve cemaat kimliğinin ortadan kalkmasıyla ulus kavramı daha da önem kazanmıştır.¹²²

Osmanlı Devleti'nde devletin kuruluşundan beri azınlık okullarında bir denetimin olmaması Tanzimat ve Islahat Fermanı'yla elde edilen haklarının artması okulların zamanla Osmanlı aleyhinde propaganda merkezi durumuna gelmesine sebep olmuştur. Bu durumu denetim altına almak için devletin yaptığı ilk kapsamlı çalışma 1863 Gümrük Nizamnamesi ve 1869 Maarif Umumi Nizamnamesi olmuştur. Bu nizamnamelerin işlerliğini sağlamak için Büyük Maarif Meclisi kurulmuştur. Vilayetlerdeki denetim sisteminin yürütülebilmesi için de Büyük Maarif Meclisine bağlı Vilayet Maarif Meclisleri kurulmuştur.

1869 yılında ilan edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle Müslim ve Gayrimüslim okullara devlet düzenlemeler getirmeye başlamıştır.

“1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Türk olsun olmasın Osmanlı tebaasının ve yabancıların özel okul açmaları konusu 129. ve 130. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddeler şunlardır:

Madde 129- Özel okullar, toplumlar ya da Osmanlı veya yabancı devletlerin tebaası fertler tarafından ücretli veya ücretsiz olarak kurulan okullardır. Masrafların kurucuları ya da bağlı oldukları vakıflar karşılar. Kurulmalarının şartları şunlardır;

- a) Bu okullarda eğitim veren öğretmenlerin elinde Maarif Nezareti tarafından ya da mahalli maarif idaresi tarafından verilmiş şahadetname bulunması.
- b) Bu okullarda terbiye ve ahlak kurallarına ve politikaya aykırı ders okutulmaması ve ders programları ve kitapların Maarif Nezareti tarafından ya da mahalli maarif idaresi ve vali tarafından tasdik edilmesi.
- c) Maarif Nezareti ya da mahalli maarif idaresi ve vali tarafından resmi izin verilmesi.

Madde 130- Özel okullarda çocukların uygunsuz hareketleri ve tembellikleri nedeniyle dövülmesi ve onların yakışsız sözler söylemesi yasaktır. Bu tür çocuklar özel talimata göre cezalandırılacaktır.”¹²³

Devlet denetimi olmadan açılan azınlık okullarının zamanla sayılarının çok fazla artması okullarda milliyetçilik ve Osmanlı Devleti aleyhinde eğitim verilmesine neden olduğundan devlet okullarını denetim altına almak için bazı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'dır. Fermanla

¹²² KARPAT, a.g.e., 2021, 115.

¹²³ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 173.

birlikte azınlık okullarının incelendikten sonra açılmalarına izin verileceği kanunu getirilmiştir. Diğer düzenleme 1869 yılında ilan edilen Maarifi Umumi Nizamnamesi'dir. Nizamnameye göre devletin, okulları denetim hakkı olduğu belirtilmiştir. Her vilayet merkezinde Maarif meclisleri kurulacak ve bu meclislerde Müslim ve Gayrimüslim müfettiş bulunacak ve denetim sağlanacaktı. Bu hükümde de görüldüğü üzere denetim konusunda Müslüman ve Gayrimüslim eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır.¹²⁴

Islahat Fermanı'yla cemaatler eğitim faaliyetlerini kendilerini düzenlemeye başlayarak nizamnameler yayınlamışlardır. Eğitim faaliyetlerinin cemaat liderleri tarafından düzenlenmesine Maarif Umumi Nizamnamesiyle son verilmiştir. Nizamnameden sonra modern dönem anlayışına uygun olarak eğitim devlet kontrolüne geçmiştir.¹²⁵

Nizamnamenin ilanından sonra okullarda eğitim veren öğretmenler devlet denetiminde ve devletin açtığı muallim okullarında eğitim alacaktı. Bu düzenlemeye özellikle Gayrimüslim halk karşı çıkmış ve bunu eğitim faaliyetlerine karışmak olarak değerlendirmişlerdir. Yapılan diğer bir düzenleme ise açılan eğitim kurumlarında eğitim veren öğretmenlerin Maarif Nezaretinden almış oldukları diploma ile ders vermelerine izin verilmesi olmuştur. Bu maddenin nizamnameye eklenmesinin sebebi din adamlarının kendi isteklerine göre okul açmalarını engellemek, açılan okullarda eğitim veren muallimlerin kim olduğunun devlet tarafından tespit edilmesi, devlet aleyhinde eğitim veren ve zararlı faaliyetlerde bulunan muallimlerin görevden uzaklaştırılabilmesidir.¹²⁶

Maarif Umumi Nizamnamesine göre azınlık okullarında okutulacak kitapların listeleri ve içerikleri kitapların hangi sınıflarda okutulacağı ve nerede basılacağı Maarif Nezareti tarafından görevlendirilen yetkililere bildirilmek zorundadır. Bu denetime rağmen okul müdürleri okutulacak kitapları kendileri seçmeleri konusunda devlet tarafından serbest bırakılmıştır. Bu sebepten dolayı kitap listelerini her okul gönderse de okullarda Osmanlı Devleti aleyhinde siyasi kitaplar okutulmaya devam

¹²⁴ ERTUĞRUL, a.g.e., 2002, 142.

¹²⁵ DAĞLAR MACAR, O. (2010). "Osmanlı Rum Eğitim Sistemi ve İstanbul Rum Kız Okulları (19. ve 20. Yüzyıl)", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 10 (2), 776.

¹²⁶ GÜLER, a.g.e., 2003, 152.

edilmiştir. Aynı zamanda okutulan kitapların yurt dışından getirilmesi de kitapların içeriklerinin denetlenmesini zorlaştırmıştır.¹²⁷

Osmanlı Devleti'nde herhangi bir gümrük denetimi olmaması azınlıklara ticari amaçlı kolaylık sağladığı gibi eğitim alanında da büyük kolaylık sağlamıştır. Yurt dışında yazılan ve Osmanlı aleyhinde içerikleri olan kitapları rahat bir şekilde ülkeye alabilmişlerdir. Bunu denetim altına almak için Osmanlı Devleti, 1895 yılında yayınladığı bildiride gümrüğe giren kitapların içeriğinin devlet tarafından inceleneceğini bildirmiştir. Bu bildiride 1 Ekim 1895 tarihinde dini kitapların boyutlarının küçük olması ve birlikte paketlenmesinden dolayı denetlemek için açıldığında kaybolma ve yırtılma ihtimali gibi bir durum kitapların değerini düşürmektedir. Osmanlı Devleti böyle bir durum karşısında 'zararı karşılamalıdır' söylemiyle İngiliz elçiliği itiraz etmiştir. 1893 yılında imzalanan uluslararası antlaşmalara aykırı bir durum olması sebebiyle Amerikalılar da bildiriye itiraz etmiştir. Bu durumun Osmanlı- Amerika siyasi ilişkisine zarar vereceğini bildirmiştir. Hollanda 2 Mart 1896, Belçika ve İtalya 27 Şubat 1896, Yunanistan ise 22 Şubat 1896 tarihinde birer nota vererek Osmanlı Devleti'nin uygulamasını protesto etmişlerdir.¹²⁸

Devlet tarafından takibi yapılan kitaplar ile ilgili Dâhiliye Nezaretine yazılan belgede: Memalik-i Osmaniye Rum mekteplerine muallim yetiştirmek ve Yunan Maarif Nezareti kitaplarının Rum talebelerine okutmak suretiyle Rumluk asabiyet-i milliyetlerini uyandıran muallim Edremit Kazazist nam şahsiyetin bu işin başı olduğu ve faaliyetlerinin Maarif Nezareti tarafından takip edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹²⁹ Osmanlı Devleti elinden geldiği kadar okutulan kitapları ve eğitim veren muallimleri denetlemeye çalışsa da bu yeterli düzeyde olmamıştır.

Okul açmak isteyen azınlık kurumlarının Maarif Nezaretine müracaatı üzerine belli bir protokolü takip ederek okul açması gerekmekteydi. Bu protokole göre azınlıkların Maarif Nezaretine bildirmesi gerekenler:

- Okul açılmak istenilen arazinin kime ait olduğu, arsanın boyutu, yeri, cinsi (yani vakıf ya da mülk arazisi)

¹²⁷ ERTUĞRUL, a.g.e., 2002, 142.

¹²⁸ HAYDAROĞLU, a.g.e., 1993, 21.

¹²⁹ Osmanlı Arşivi (OA), Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı [DH.UMVM], No. 126.

- Yapılacak okulun masraflarının ne kadar olacağı
- Masrafların kim tarafından karşılanacağı
- Binanın kullanımın sağlık açısından bir sorun teşkil edip etmediği
- Okulun kurucusu, müdürü, ders verecek öğretmenlerin güvenlik soruşturmasından geçip geçmedikleri
- Verilen eğitimde kullanılacak kitaplar
- Okul açılacak olan bölgedeki Gayrimüslim halkın nüfusu.

Bütün maddelere uyan okulların açılmasına devlet tarafından müsaade edilecekti. Ancak azınlıklar genellikle okul inşaatını bitirdikten sonra bir emri vakiyle okulun ruhsatını devletten almışlardır.¹³⁰

“1913 tarihli bir belgede, Aydın’ın Seydiköy nahiyesinde Rumların yaptırdıkları 37 metre boyunda 26 metre eninde, 3.5 metre yüksekliğinde, 3 kapılı ve 48 pencereli büyük binaya ruhsat almak için müracaatlarından söz edilmektedir.” Küçük bir köy için bu büyüklükte bir mektebin olması sadece eğitim faaliyetlerinin yürütülmediğini göstermektedir. Rum okullarının tarih boyunca Rum milliyetçilik faaliyetlerinde büyük rol oynamışlardır.¹³¹

Maarif Umumi Nizamnamesinin 129. maddesine göre okullarda eğitim veren öğretmenlerin diploması olması zorunluluğu getirilmesi üzerine Rumlar sistemli bir şekilde çalışmış ve Rum Daru’l Muallimini (Erkek Öğretmen Okulu) ve Rum Daru’l Muallimatı (Kız Öğretmen Okulu) kurulmuştur. Kendi öğretmen okullarını kuran Rum cemaati, devletin Yunanlı öğretmenlerin görevden uzaklaştırılması taleplerini kabul etmemişlerdir. Yunanlı öğretmen atamalarına yasaklanmış olmasına rağmen devam etmişlerdir.¹³²

Nezaret tarafından alınan karar sonrasında Yunanlı öğretmenlerin Osmanlı vatandaşlığı almaya çalıştıkları ve o şekilde görevlerine devam etmeyi sürdürdükleri görülmektedir. Devletin istenilen vatandaşlık taleplerini reddederek bu konudaki önlem alma çalışmalarına devam ettiği görülmektedir.¹³³

¹³⁰ HAYDAROĞLU, a.g.e., 1993, 41.

¹³¹ HAYDAROĞLU, a.g.e., 1993, 165.

¹³² KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 137.

¹³³ KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 138.

1886 yılında Gayrimüslim mekteplerini denetlemek amacıyla devlet Mülk-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Okulları Müfettişliği kurmuştur. Ancak azınlıklar bu duruma tepki göstererek okulların denetlenmesinin Patrikhane'ye ait olduğunu belirtmişlerdir. Denetleme devletin yerine Patrikhane tarafından yapılmalı ve devlete bilgi verilmelidir diyerek kurumun görevini yapmasına mani olmuşlardır.¹³⁴

Osmanlı Devleti mekteplere verilen haklar sebebiyle uzun süre bu mektepleri denetlememiştir. Fakat mekteplerin ilerleyen süreçlerde devlete sıkıntı çıkarmaya başlamasıyla yeni düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. 1894 yılında Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın hazırladığı raporda Rum mekteplerinin haklarını: "... Mekatibin ders programları Patrikhane ve metropolit hanelerce tanzim veya tasdik muallim ve muallimleri diploma ve şahadetnameleri yine anlar tarafından tasdik olunacağı..." şeklinde açıklamıştır. Osmanlı Devleti mekteplere verilen haklar sebebiyle uzun süre bu mektepleri denetlememiştir. Fakat mekteplerin ilerleyen süreçlerde devlete sıkıntı çıkartmaya başlamasıyla yeni düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır.¹³⁵

1905 tarihli bir belgeye göre Yenice'nin Gümülcine kazası Rum mektep muallimliğine tayin olunacağı beyanı üzerine Yenice Müdüriyetince tahkikat yapılmıştır. Yapılan tahkikat sonunda Konstantin Veledi Nikola'nın Yanya civarlarında olmadığı, hakeza Galata'da Halkalı Sokağında dahi böyle birisinin bulunamadığı anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti Mektubi Kalemi tarafından Yenice Müdüriyeti'ne yazılan yazıda bu hususta bir tahkikat yapılması istenmiş, Yenice Müdüriyeti tarafından bu belgeden de anlaşıldığı üzere muallimlerin üzerindeki denetimini attırmaya çalışmış ve bir tahkikat yapılmıştır.¹³⁶

1869 yılında Maarif-ı Umumiye Nizamnamesinin yayınlanması ve uygulamaya geçilmesinden sonra devlete en çok karşı çıkan unsur Rum halkı olmuştur. Rum Patrikhanesi bu süreçte devletle pazarlık yapmaya çalışmış ve zorluk çıkartmıştır. Özellikle devletin resmi dili olan Türkçenin okullarında okutulmasına karşı çıkmışlar ve Yunanistan'dan getirdikleri kitaplarla eğitim vermeye devam etmişlerdir. Devlet Türkçeyi mecburi ders olarak müfredata koymasının üzerine Rum cemaati;

¹³⁴ ERYILMAZ, a.g.e., 1992, 78.

¹³⁵ HAYDAROĞLU, a.g.e., 1993, 166.

¹³⁶ Osmanlı Arşivi (OA), Zaptiye Nezareti Evrakı, [Z.B.], No. 96.

“Türkçeyi okutacak öğretmene verecek paramız yoktur. Hükümet resmi dili gayrimüslim mekteplerinde de öğretmeye ihtiyaç hissediyorsa, ancak tahsisatını vermek suretiyle bunu yapabilir demiş olacak ki, devlet bu vazifeyi kendi üstüne alarak 28 Şubat 1895 tarihinde Rumeli ve Anadolu’da altı vilayette rüştiye derecesinde bulunan gayrimüslim okullarında istihdam edilerek Türkçe öğretmenlerinin maaşlarının, her vilayetin maarif tahsisatından verilmesine dair bir irade çıkartmıştır.”¹³⁷

Maalesef devletin bu konuda çalışmaları bir sonuç vermemiş ve azınlık okullarında Türkçe eğitim yapılmadığı gibi Türkçe yabancı dil olarak bile okutulmamıştır.

1895 yılında Osmanlı hükümeti Rum okullarında Türkçe eğitimin zorunlu hale getirilmesini talep etmiştir. Rumlar bu teklif karşısında okullarımızda Türkçe öğrenmek zaruri bir durum değildir ve Türkçe eğitim verecek öğretmenler için bütçemiz yoktur şeklinde cevap vermiştir. Devlet Rüştiye derecesindeki Rum mekteplerine birer tane Osmanlıca eğitimi verecek öğretmenin maaşını karşılamaya başlamıştır. Ancak Rum mektepleri için bu durum da yeterli olmamış ve ders programlarına Türkçe eğitimi almamışlardır.¹³⁸

19. yüzyılda eğitim faaliyetleri iki boyutlu olarak ilerlemekteydi. Patrikhane ve burjuvazinin birlikte hareket ettiği bu ilerlemede bir süre sonra burjuvazi kendine alan açarak Patrikhanenin üzerindeki etkisinden ayrılmaya başlamıştı. Burjuvazi pratik yaşamda faydalanabileceği bir orta sınıf ortaya çıkarmak için yoğun bir eğitim faaliyeti sürdürüyordu. Bu sınıf, kendi etnik kökeninin farkında olan ve birçok alanda donanımlı ve bilgi ve becerileri ile nitelikli bir kesimi oluşturacaktı. Aynı düşüncede eğitim veren burjuvazi sınıfı da verdiği eğitimlerde bunu amaçlamaktaydı. Osmanlı’nın azınlıkların eğitimi ile ilgili kararları ile birlikte bu doğrultuda yapılan eğitimler milliyetçilik düşüncesinin daha da canlanmasına neden olmuştur.¹³⁹

19. yüzyılda Osmanlı Rum milleti eğitim alanında birçok yenileşme faaliyeti gerçekleştirmiştir. Özellikle Avrupa’daki yenilikleri takip ederek eğitim kongreleri düzenlemiş ve mekteplerde verilecek dersler üzerinde durmuştur. Özellikle mekteplerde verilen dil eğitiminde Osmanlı Rum milletinin tamamının aynı dili

¹³⁷ ERYILMAZ, a.g.e., 1992, 198.

¹³⁸ SEVİNÇ, a.g.e., 181.

¹³⁹ DAĞLAR MACAR, a.g.m., 2010, 780.

konusması için çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar dönemin Osmanlı mektepleri ile kıyaslandığında eğitim konusunda çok hızlı gelişme göstermiştir.¹⁴⁰

1895 tarihinde Osmanlı Devleti'nde Rum milleti, 3881 tane iptidaiye, 472 tane rüştiye, 37 idadiye olmak üzere toplamda 4390 tane mektepte eğitim faaliyetlerini sürdürmekteydi.¹⁴¹

Osmanlı Rum halkı ve Fener Rum Patrikhanesi, Yunanlı öğretmenlerin görevden alınması kararına karşı çıkmıştır. Maarif Nezareti'nin aldığı karardan sonra Yunanlı öğretmenlerin Osmanlı vatandaşlığına geçerek eğitim faaliyetlerini sürdürdükleri tespit edilmiştir. Osmanlı Rum okullarında yabancı öğretmenlerin çalışmasının yasaklanmasına rağmen İzmir'in Bornova ilçesindeki okullarda on sekiz tane Yunanlı öğretmen çalışmaktaydı. Devlet bu durumu önlemek için Osmanlı vatandaşlığına geçmeyi talep eden Yunanlıların bu taleplerini geri çevirmiştir.¹⁴²

Osmanlı hükümeti alınan tedbirler kapsamında 1910 yılında Rum Patrikhanesinden Yunan öğretmenlerin Osmanlı Rum okullarında eğitim vermemesini talep etmiştir. Ancak Fener Rum Patrikhanesi buna karşı çıkarak bu talebi reddetmiş ve okullarında okutulan kitapların Patrikhane tarafından denetlenerek okutulduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine Yunanistan'dan gelen öğretmenlerin ilk ve orta öğretimlerde eğitim vermesi devlet tarafından yasaklanmış, sadece idadi ve yüksekokullarda eğitim vermelerine müsaade edildiğine dair yazı Patrikhaneye gönderilmiş ancak devlet patrikhaneden bir cevap alamamıştır.¹⁴³

Hüseyin Cahit, bu konuyla alakalı yazısında;

“Osmanlı mektepleri üzerinde bu ecnebi nüfuzu devanı edecek mi? diye sormaktadır. Kendilerinin yabancı öğretmenlere karşı olmadıklarını, ama ilkokullarda dışardan öğretmen getirmeye gerek de olmadığını belirtmekte ve şöyle devam etmektedir: Bir Rum mektebinde Atina 'dan yahut Yunanistan'ın başka bir tarafından gelmiş bir muallime ne ihtiyaç var? Küçük yaşlarında iken böyle Türklere ve Osmanlılık fikrine düşman olarak büyütölmeye başlayan çocukları sonra kendimize ısındırmak pek müşkül bir vazife teşkil eder.”¹⁴⁴

¹⁴⁰ DAĞLAR MACAR, a.g.m., 2010, 782.

¹⁴¹ ERYILMAZ, a.g.e., 2019, 178.

¹⁴² KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 138.

¹⁴³ DERİ, a.g.e., 2009, 111.

¹⁴⁴ KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 137.

1896 Cemaat Mektepleri Talimatnamesinin yayınlanmasıyla, cemaat mektepleri devletin kontrolü altına girmiştir. Mekteplerde eğitim veren muallimlerin ve ders içeriklerinin denetlenmesi kararı alınmıştır. Talimatnameden sonra mezun olanların devlet memuru olmadan önce Türkçe seviyelerinin kontrol edilmesine karar verilmiştir.¹⁴⁵

Talimatnameye göre Osmanlı Devleti'nde yaşayan diğer azınlık gruplarından farklı olarak Rum milletine mektep açma hususunda değişik bir uygulama kullanılmıştır. Uygulamaya göre diğer azınlık gruplarından mektep açarken okullarda okutulacak derslerin programları, öğretmen listeleri, okutulacak kitapların listesi istenirken Rum cemaatinden sadece okulların derecesi ve yerini bildirmeleri istenmiştir.¹⁴⁶

Osmanlı hükümeti Rum okullarında eğitim veren Yunanistan'dan getirilen öğretmenlerin okullarda Yunanistan'ın siyasi fikirleri doğrultusunda eğitim vermesi, okulların ders programlarının ve okutulan kitapların Yunanistan hükümeti tarafından seçilmesi ve derslerde Yunan propagandası yapılması sebebiyle görevden uzaklaştırılmalarını istemiş ve bunun yerine Osmanlı Rum halkından öğretmenlerin göreve getirilmesini bildirmiştir.¹⁴⁷

Bu duruma örnek olarak Zaptiye Nezareti tarafından, Maarif Nezaretine bildirilmiş Osmanlı Devleti azınlık okulları tarafından 1907 yılında yayınlanan belgeye göre; Osmanlı Devleti azınlık okullarından Galata Rum mektebinde bulunan ve Osmanlı tebaasından olan yedi muallimin güya mekteplerin tatil zamanı olduğu için fazla maaş sarf etmemek maksadıyla çıkarılıp yerlerine Yunan muallimler tayin edildiğinin haber alınması üzerine Rum mekteplerine Osmanlı tebaasından olmayan muallimlerin tayin edilmesi ve şimdiye kadar tayin edilmiş olan Yunanlı muallimlerin hemen hizmetten çıkartılıp yerlerine Osmanlı Rumlarından muallim tayin olunması istenmiştir.¹⁴⁸ Belgede de görüldüğü üzere Osmanlı Rum halkı mekteplerdeki milliyetçilik faaliyetlerini o kadar artırmışlardı ki Osmanlı tebaasından olan Rum muallimlerin bile mekteplerinde ders vermelerine müsaade etmiyorlardı. Özellikle

¹⁴⁵ DAĞLAR MACAR, a.g.m., 2010, 777.

¹⁴⁶ SARAÇ, H. (2020). "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Kızların Eğitimi ve Aksaray Rum İnas Mektebi", *Tarih Araştırma Dergisi*, 39 (67), 307.

¹⁴⁷ KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 136 -137.

¹⁴⁸ Osmanlı Arşivi (OA), *Zabtiye Nezareti Evrakı [ZB.]*, No. 457.

çocuklara milliyetçilik duygusunu aşılayacak ve bunun için Yunanistan’da okumuş ve yetiştirilmiş muallimlerin mekteplerinde ders verdirmektedirler.

Rum okullarının Yunan politikasına göre idare edildiğine dair en önemli örneklerden birisi de Edremit’e bağlı Cunda adasında yer alan Rum okulundan elde edilen 1884 yılına ait ders programı içeriğidir:

“Türkleri, Rumlara ezeli düşman olarak tanıtmak. Türkleri iktisaden zayıflatmak. Türklerin her konuda itibarını Avrupa devletlerine karşı zedelemek. Türk milletini ahlak, din, milliyet ve gelenek bakımından zayıflatmak. Türk gençliğini bozmak. İstanbul’u ele geçirmek. Türk halkı ile devletin arasını açmak. Her meslekten Türk’ü zor durumda düşürmek. Rüşvet ve kandırma yoluyla Türk taraftar edinmek. Türk çiftçisinin borçlandırılmasını ve işini ya da malını Rumlara devretmesini sağlamak.”¹⁴⁹

Bu örnekte görüldüğü üzere Rum okullarının asıl amacı eğitim vermek değil milliyetçilik faaliyetlerini yürütmektir. I. Dünya Savaşı süresine kadar bu okulların sayısı hızlı bir şekilde artmış ve bu okullar Rumların silah deposu olmuştur. Savaş esnasında yenen devletler Osmanlı Devleti’nin topraklarını paylaşırken Yunanistan’da Anadolu coğrafyasında işgallere başlamıştır. Bu işgaller ile beraber Yunan ordusu Kütahya’ya kadar ilerlemiştir. Yunan ordusunun bu kadar kolay ilerleyebilmesinde Osmanlı Devleti’i içerisinde yaşayan Rum halkının büyük desteği olmuştur. Yunanistan için casusluk yapan Rum halkı sayesinde Türk cephelerine saldırılar düzenlenmiştir. Dönemin metropoliti Hrisantos Trabzon bölgesinin yönetimini ele geçirerek Rumların daha çok silahlanmasını sağlamıştır.¹⁵⁰

“II. Meşrutiyet’ten sonra eğitim ile ilgili yapılan çalışmalarda Maarif Nezareti de düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler ile Meclis-i Kebir-i Maarif daimi bir encümene dönüştürüldü. 1910’da bunlara Tedrisat-ı Aliye Dairesi ilave edildi; ayrıca müstakil bir kütüphaneler müfettişliği kuruldu. 9 Mart 1912’de yayımlanan bir nizamnameyle nezaretin yapısı yeniden düzenlendi. Daimi Meclis-i Kebir-i Maarif kurulduğu gibi öğretim daireleri de aliye, taliye ve iptidaiye olarak üçe indirildi. Aynı zamanda belirli sayıda vilayet maarif ve okul müdürleriyle öğretmenler ve dışarıdan sınırlı sayıda uzmanın katılımıyla Meclis-i Kebir’in yılda bir kere toplanması kararlaştırıldı. Bu girişim bugünkü Millî Eğitim şuralarının temeli olarak kabul edilebilir.”¹⁵¹

¹⁴⁹ HAYDAROĞLU, a.g.e., 1993, 168.

¹⁵⁰ ERCAN, a.g.e., 2011, 335- 411.

¹⁵¹ AKYILDIZ, A. (2003). “Maarif-i Umumiyye Nezareti”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 27, 274.

3.4. Kanun-ı Esasi'nin İlan Edilmesi ve Osmanlı Rum Halkının Eğitim Faaliyetleri

Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımı ile Rusya Slav kavimleri arasında siyasal dayanışma sağlamak, dil ve kültür birliği ile bir çatı altında toplamak için Panslavizm hareketini başlatmıştır. Rus-Slav birliğinin sağlanması için Rusya'nın Kuzey Buz Denizi'nden Ege Denizi'ne, Adriyatik Denizi'nden Büyük Okyanus'a kadar olan kısmın Rusya'nın idaresine geçmesi gerekiyordu. Bu durumdan en çok etkilenen devletler Osmanlı ve Avusturya- Macaristan olacaktı. Rusya'nın Panslavizm politikasıyla üç amacı vardı. İlki yukarıda bahsettiğimiz bölgelerde Ruslaştırma politikası uygulamak, ikincisi bölgelerde Ortodoksluğu temel mezhep kabul ettirmek ve Rus kültürünü egemen kılmaktı.¹⁵²

Rusya, Panslavizm politikasını gerçekleştirmek amacıyla Balkan coğrafyasındaki birçok ulusu isyana teşvik ederken silah, asker ve mühimmat yardımında da bulunmuştur. 1875 yılında Hersek'te yaşayan Hristiyan halkın vergi vermemek için isyan ederek Karadağ'a sığınmaları Panslavizm etkisinde olan Karadağ, Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan'da heyecan uyandırmıştır. Panslavizm'in Balkanlar'da hızla yayılması Rusya'nın bölgedeki hakimiyetini arttırıyordu. Osmanlı Devleti'nin isyanı bastıramaması üzerine Rusya olaya müdahale etmiş ve Balkan devletlerine açıktan destek vermeye başlaması üzerine 1876 yılında sırayla Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Ancak olay Rusya'nın umduğu gibi ilerlemedi ve Osmanlı Devleti, Sırları hezimete uğrattı. Rusya'da büyük paniğe sebep olan olay Hristiyanların Müslümanlar karşısında yenilgisi olarak düşünüldü. Olayların büyümesi sonucunda Avrupalı devletlerin müdahalesiyle 23 Aralık 1876 İstanbul'da konferans toplanmasına karar verildi.

Osmanlı Devleti bu süreçte savaştan galip çıkarak kendi iç işlerine Avrupalı devletlerin müdahalesini önlemek amacıyla konferans esnasında anayasal rejime geçtiğini ilan etti. Bunun sonucu olarak bütün Osmanlı vatandaşlarının Meclis-i Mebusan'da şikâyetlerini meclise bildirebilecekleri ve istenilen reformların meclis

¹⁵² ARMAOĞLU, F. (2020). 19 Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789- 1914), İstanbul, 484- 487.

tarafından düzenleneceği ifade edilmiştir. Böylece ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-ı Esasi ilan edilmiştir.¹⁵³

1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi'deki eğitimle ilgili geçen hükümleri incelediğimizde, Kanun-ı Esasi'de eğitimle ilgili 15. ve 16. maddelerin geçtiğini görebiliriz.

“15. Madde; Emri tedris serbesttir. Muayyen olan kanununu tebaiyet şartı ile her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mezundur.

16. Madde; Bil cümle mektepler devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai Osmaniye'nin terbiyesi bir siyakı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulü talimiyeye hâlel getirilmeyecektir.”¹⁵⁴

15. maddede, Müslim ve Gayrimüslim bütün Osmanlı vatandaşları eğitim ve öğretim faaliyetlerini genel ve özel olarak serbest bir şekilde yapabilir.

16. maddede, ülke içerisinde eğitim veren tüm kurumlar devlet denetiminde olacaktır. Gayrimüslim halkın din ve inanışlarına göre eğitim öğretim yapmalarına müsaade edilecektir. Din dersleri dışındaki dersleri de devlete sadık insanlar yetiştirmeyi amaçlayarak ders programları oluşturulacaktır.¹⁵⁵

¹⁵³ ARMAOĞLU, a.g.e., 2020, 505.

¹⁵⁴ VAHAPOĞLU, a.g.e., 1997, 70

¹⁵⁵ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 224.

4. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI RUM MEKTEPLERİ VE MİLLİYETÇİLİK FAALİYETLERİ

4.1. II. Meşrutiyet Döneminde (1908 – 1918) Osmanlı Eğitiminin Temel Özellikleri

II. Meşrutiyet döneminde, Tanzimat ilan edildikten sonra eğitim alanının temel ilkeleri olarak sayabileceğimiz düzenlemeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Eğitim alanında birçok yazılar yazılmış olması düşünsel ve fikirsel olarak eğitimin bu dönemde ciddi bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Bu dönemin ön plana çıkan noktalarından biri de eğitimcilerin devletten bağımsız olarak eğitim alanı üzerine yoğunlaşmaları olmuştur. Bu da gösteriyor ki artık eğitim toplumsal bir sorun haline gelmiştir. II. Meşrutiyet'te batılı eğitim tarzı geleneksel dini eğitime göre daha çok ön planda tutulmuştur. Ancak batılı eğitimin de iyi düzeyde verilemediği görülmüştür. Eğitimde modernleşme faaliyetleri kapsamında bu döneme baktığımızda yapılan değişikliklere rağmen eğitimde çok mesafe kat edildiğini söylemek biraz zor gözükmetedir.¹⁵⁶

Özellikle II. Meşrutiyetin ilan edilmesi mekteplerde hürriyetçi havanın oluşmasına sebep olduğundan bu dönem mekteplerine hürriyetçi mektepler denilmiştir. Bu terimle mekteplerdeki disiplinsizlik anlatılmak istenmiştir. 31 Mart olayından sonra mekteplerdeki disiplinsizliğin önüne geçilmiştir. 1912- 1913 Balkan Savaşları ülkedeki eğitim faaliyetlerinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. 'Çökmekte olan devleti ancak eğitim kurtaracaktır' sözleri dönemin sloganı haline gelmiştir.

Kızlar için yükseköğretim kurumu açılmıştır. Kadınlar devlet memuru olarak çalışmaya başlamıştır. İlk kez resmi anaokulu eğitim vermeye başlamıştır. Yaşam ve hareket, müzik, jimnastik, resim ve tabiat bilgisi dersleri anaokullarında okutulmaya başlanmıştır. Bu dersler sayesinde çocukların hayal dünyasını ve yeteneklerini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Sıbyan mekteplerinin büyük çoğunluğu kapatılmıştır. 1913 yılında ilköğretim geçici kanunu olan Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati çıkartıldı ve bu kanuna göre ilköğretim zorunlu ve parasız hale getirilmiştir. Öğretmenler ilk kez mesleki örgütler kurmaya başlamışlardır. Ders programlarına

¹⁵⁶ MEHMEDOĞLU, Y. (2001). Tanzimat Sonrasında Okullarda Din Eğitimi, İstanbul, 21-25.

hayata dönük dersler eklenmiştir. Eğitim faaliyetlerinde deney ve gözlem ön plana çıkmıştır. İlk kez renkli harita kullanılmaya başlanmıştır.

Tanzimat Dönemi'nden itibaren uygulanan Osmanlılık fikrinden Balkan Savaşları sonucunda vazgeçilmiş ve Türkçülük fikri ön plana çıkmıştır. Bu durum eğitim faaliyetlerine de yansımıştır. Darülfünun, bu dönemde eğitim faaliyetlerini Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşının çıkmasından dolayı gençlerin silah altına alınması sebebiyle sürdürememiştir.

Medreselerin ıslahı için çalışmalar devam etmiştir. Özellikle Tanzimat döneminden itibaren medreselerin ıslahı üzerine çalışmak yerine mekteplerin kurulması ile medreseler oldukları yerlerde kalmış ve işe yaramayan eğitim kurumları haline gelmişlerdir. II. Meşrutiyetle beraber hürriyet ve özgür düşünce fikrinin ön plana çıkması ile medreselerin ıslahı çalışmalarına daha çok önem verilmiştir. 1910 yılında Medaris-i İlmiye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Nizamnameye göre medreselerdeki eğitimin 12 yılda tamamlanmasına ve eğitim verilen öğrencilerin yaş aralığının 15-35 yaş arasında olmasına karar verilmiştir. Ders programlarında matematik, astronomi, fizik, kimya, tarih, coğrafya ve Farsça dersleri bulunmaktadır. 1914 yılında yapılan düzenlemeyle ders programlarına batı dilleri de eklenmiştir. Yapılan bu ıslahatlar neticesinde medreselerdeki eğitim faaliyetleri dönemin şartları için yeterli hale getirilememiştir. 1921 yılında imam ve müezzin yetiştiren kurumlar haline gelen medreseler 1924'te kapatılmıştır.¹⁵⁷

II. Meşrutiyet dönemi hür bir ortam oluşturmaya ve yeni fikir hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte yeni gazeteler ve dergiler basılmış, dernek ve cemiyetler kurulmuştur. Yeni fikir ve düşüncelerin tartışılabildiği bir ortam oluşmuştur.¹⁵⁸

Osmanlı eğitim tarihinde 1912 - 1922 yılları arasında geçen süreçte ülkenin Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi çok büyük savaşlara girmiş olması ülkede maddi bir buhrana sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda okul çağındaki gençlerin ve mekteplerde eğitim veren öğretmenlerin bu süreçte silah altına alınması eğitim faaliyetlerinin duraksamasına sebep olmuştur. Bütün zorlu koşullara rağmen devletin

¹⁵⁷ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 265- 286.

¹⁵⁸ ŞAHİN, M. - TOKDEMİR, A. (2011). “ II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşana Gelişmeler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3.

bu dönemdeki sloganı ve politikası ‘çöken devleti eğitim kurtaracaktır’ olmuştur. Bu doğrultuda çalışmalar yapılmışsa da yeterli gelmemiştir.

Meşrutiyet döneminde yabancı ve azınlık okullarının sayıları artmıştır. I. Dünya Savaşının çıkmasıyla bu okullar sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. 1914 yılında çıkartılan Memalik-i Osmaniye’de Ecnebilerin Hukuk ve Vezâfine Dair Muvakat Kanunu ve İmtiyaz-ı Ecnebiyenin İlgaı Üzerine Ecanib Hakkında İcra Olunacak Muameleye Dair Talimatname çıkartılarak yabancı okullarında denetime tabi tutulması öngörülmüştür. 1915 yılında çıkartılan Mekatab-i Hususiye Talimatnamesiyle Türkçe dışında eğitim veren cemaat okullarının denetlenmesine, Türkçe, Türk tarihi ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesine karar verilmiştir. Devlet tam manasıyla ilk defa bu talimatname ile cemaat okullarını denetim imkânı elde etmiştir.¹⁵⁹

II. Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından Rum Patrikhanesi bu sürece kadar elde ettiği imtiyazlı haklarını kaybedeceklerinden endişe etmeye başlamışlardır. Bundan dolayı Rum Patriği Yovakim Efendi din ve eğitim üzerinde aldıkları imtiyazlı hakların korunmasını istemiştir. Bu doğrultuda İttihat ve Terakki Cemiyetiyle görüşmüş ve üç istekte bulunmuştur:

“1- Kanuni Esasi ahkâmının medeni ülkelerdeki anayasalara uygun bir şekilde değiştirilmesi ve düzenlenmesi,

2- Mebus seçim kanunun Meclisi Mebusan’da ekalliyetin vekil bulundurulabileceği bir şekilde düzenlenmesi,

3- Patrikhanenin tek mil imtiyazlarına ve ondan neş’et eden hukuka riayet edilmesi.”

Hüseyin Cahit Yalçın Rumların bu isteklerinin Osmanlı adaletine ve eşitliğine uygun düşmeyeceğini belirtmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ ŞAHİN, a.g.e., 1996, 192.

¹⁶⁰ SANCAKTAR, M. (2009). II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908- 1925), Ankara, 187.

4.2. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Faaliyetleri

II. Abdülhamid modernleşmenin en önemli unsurunun eğitim olduğunu düşünmekteydi. Bu yüzden padişahlığı sürecince Tanzimat ile başlayan eğitim ıslahatlarını devam ettirmiştir. Döneminde eğitim faaliyetlerine büyük önem vermesinden dolayı Maarifperver padişah olarak anılmaktaydı.¹⁶¹ Abdülhamid döneminde eğitimde yapılan reformlarda orta yol takip edilmeye çalışılıp Osmanlı'nın dini ve milli değerlerine dokunulmadan batıdan azami ölçüde faydalanılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda, bu dönemde eğitimde dikkat çeken özelliklerinden biri Abdülhamid'in ülkenin birçok yerine okul yaptırmış olmasıdır. Ülkenin geleceğini bu okullarda yetişen dindar gençlerin inşa edeceğini düşünmüştür. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin kurtulması için İslam'ın iyi öğrenilip yaşanması gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenle okullarda dini müfredata ağırlıklı yer vermesiyle birlikte modernleşme bağlamında da belli eğitimleri müfredata koymuştur.¹⁶² Bu dönemde ders kitaplarında ilk defa milliyet duygusu ön plana çıkmaya başlamıştır. Türk tarihinin ön plana çıktığı ve milliyet duygusunun vurgulandığı temel eğitim programı uygulanmıştır.¹⁶³

II. Abdülhamid dönemi eğitim faaliyetlerini incelediğimizde bu dönemde birçok meslek, sanat okulları, sağır ve dilsiz öğrenciler için özel eğitim veren okullar açılmıştır. Okulların yaygınlaşmasına önem verilmiştir. Özellikle Müslüman nüfusun eğitilmiş olmasına önem veren Abdülhamid yaptırdığı her caminin yanına Sıbyan mektebi yaptırmıştır. Müslüman köylerine eğitim vermesi için diplomalı öğretmenler tayin etmeye özen göstermiş ve her Müslüman çocuk için ilkokulu mecburi ve ücretsiz yapmıştır. Köyler ve kasabalardaki mekteplerin sayılarını arttırmıştır. 1900 yılında Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın hazırladığı raporda ülke genelinde toplam 29.130 ilkokul ve bu okullarda eğitim gören 899. 932 öğrenci vardır.

Bu dönemin en önemli eğitim faaliyetlerinden biri de kız mekteplerinin sayılarının artırılması ve kızların eğitime önem verilmesi olmuştur. 1901 yılında

¹⁶¹ ENGİN, V. (2017). Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamit, İstanbul, 108.

¹⁶² KARATAŞER, B. (2019). "İkinci Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası", *The Journal of Academic Social Science Studies*, (57), 428.

¹⁶³ ENGİN, a.g.e., 2017, 113.

rüştiye ve sanayi mektebi olarak İstanbul'da 14 tane kız okulu ve bu okullarda 2211 tane kız öğrenci mevcuttu. Ülke genelinde 619 Rüştiye ve 109 idadi mevcuttu.

Yükseköğretim kapsamında 1880 yılında Mekteb-i Hukuk-ı Şahane kurulmuştur. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Askeri Tıbbiye'den ayrılarak ayrı bir okul olmuştur. 1882'de Güzel Sanatlar Mektebi olan Sanayi-i Nefise ve 1883'de Hendese-i Mülkiye Mektebi aynı yıl Hamidiye Ticaret Mektebi açılmıştır. 1887 yılında Fenn-i Resim ve Mimarı Mektebi, Ziraat Mektebi ve Bağ ve Aşı Ameliyat Mektebi açılmıştır. 1889 yılında Baytar mektebi açılmıştır. 1900 yılında Darülfünun-ı Şahaneye Mühendislik, Edebiyat ve İlahiyat bölümleri eklenmiştir. 1905 yılında ülke genelinde 36 adet Darülmuallimin bulunmaktadır.¹⁶⁴

Bu süreçte yabancı okullarının da gitgide güçlendiğini görmekteyiz. Dönemin Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın hazırladığı rapora göre 1876 - 1893 yılları arasında 108 tane Protestan ve Amerikan okulu açıldığı bildirilmektedir. Aynı rapora göre bu okullarda verilen eğitimde amaç;

- 1- "Türkiye'de Protestanlığı yaymak
- 2- Zihinlerini karıştırıp halkın merkezi yönetime bağlılığını sarsmak
- 3- Öteki yabancı ve özellikle Fransız okullarının kültürel etkisi ile mücadele etmek bu etkiyi silip kendi etkilerini ön plana çıkartmaktır."

Zühtü Paşa yabancı okulların denetlenemediğini, kitap ve programlarına müdahale edilemediğini dile getirmektedir.¹⁶⁵

Osmanlı Devleti yabancı okulların zararlı faaliyetlerinin önüne geçebilmek amacıyla 1886 yılında Mekatib-i Ecnebiye ve Gayr-i Müslime Müfettişliği Dairesini kurmuştur. Ruhsatsız yabancı okulların kapatılması ve ders programlarının teftişi amaçlanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin siyasi ve maddi durumu ve Avrupalı devletlerin baskıları sebebiyle bu okulları denetlemek mümkün olmamıştır.¹⁶⁶

19. yüzyılın sonlarında, Gayrimüslimlerin eğitim alanında önemli bir mesafe almış olduğu görülmektedir. "1897 yılında, Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin

¹⁶⁴ ENGİN, a.g.e., 2017, 108- 112.

¹⁶⁵ AKYÜZ, a.g.e., 2020, 240- 243.

¹⁶⁶ ŞİŞMAN, a.g.e., 2006, 20.

yönetiminde, iptidaiye, rüştiye ve idadiye olarak toplam 6739 okul bulunmaktaydı. Bu okullarda yarım milyona yakın öğrenci eğitim görmekteydi.”¹⁶⁷

“1899 yılında Maraş’ta 2’si Gregorian, 5’i Protestan olmak üzere 7 adet rüştiye mektebi bulunmaktaydı. O tarihte Maraş’ta Ermeni rüştiyelerine devam eden öğrenci sayısı 876 iken Müslümanlara ait tek rüştiye mektebinde 95 öğrenci öğrenim görmekteydi.”¹⁶⁸

Osmanlı devletinde eğitim veren azınlık ve yabancı okullar Türk ve Müslüman halk üzerinde birçok olumsuzluğa sebep olmuştur. Özellikle batılı Hristiyan devletlerin güçlü olduğunun kabul edilmesine, Türk gençlerinin kendi dinlerinden ve kültürlerinden kopmasına aynı zamanda da batı taklitçiliğine sebep olmuştur. Bu durum Türk kültürünün zedelenmesine ve Osmanlı aydınlarının kendi kültürlerinden kopmalarına sebebiyet vermiştir. Avrupalı devletlerin bu okullar sayesinde Osmanlı’nın iç işlerine müdahalesi kolaylaşmıştır.¹⁶⁹

Osmanlı Devleti yabancı ve azınlık okullarının zararlı faaliyetlerinden kurtulmak amacıyla birçok bölgede eğitimden geri kalmayacak seviyede mektepler açmaya başlamış ve öğretmenlerin maaşlarını arttırmıştır. Örneğin;

“Nasıra kazasında iptidai ve rüştiye mektepleri olmaması sebebiyle Müslüman çocukları ecnebi mekteplerine gidiyorlardı. Bu gibi yerler için devlet harekete geçmiş Nasıra kazasında bir rüştiye ile bir iptidai ve köyünde üç adet mekteb-i iptidai açılması ve bu mekteplere 5 adet muallim tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.”¹⁷⁰

Bu dönemde yaşana gelişmelere göre;

“Basmahaneler Nizamnamesiyle her yayınlanacak kitabın Maarif Nezareti’nden ruhsat alması koşulu getirilmişti. Sansür ise 1879’da “Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti’nin” kurulması konusunda verilen irade ile kurumsallaşıyordu. Bu heyetin kuruluş gerekçesinde ileride bir “Akademi” mahiyeti kazanması isteniliyordu. Bu heyet üç işleve sahip olacaktı. Birincisi Osmanlı İmparatorluğu’nda basılacak Türkçe, Farsça, Arapça, Bulgarca, Rumca, Ermenice tüm kitap ve broşürleri incelemek, ikincisi yabancı mekteplerden gelen değişik dillerdeki kitapları gümrüklerde denetlemek ve üçüncüsü ise tüm okulları teftiş etmektir.”¹⁷¹

¹⁶⁷ ERYILMAZ, a.g.e., 1992, 81.

¹⁶⁸ ŞAHİN, a.g.e., 1996, 187.

¹⁶⁹ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 247.

¹⁷⁰ ŞAHİN, a.g.e., 1996, 190.

¹⁷¹ TEKELİ- İLKİN, a.g.e., 1993, 83.

4.3. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Rum Mektepleri ve Milliyetçilik Faaliyetleri

Fatih Sultan Mehmet döneminde önemli ayrıcalıklar elde eden Osmanlı Rum halkı İstanbul'un Fener semtinde toplanmaya başlamış ve Fenerli Rumlar olarak anılmışlardır. Devlet statüsünde önemli makamlar elde etmişlerdir. Bu makamların en önemlileri Divan-ı Hümayun Tercümanlığı ve Eflak ve Buğdan Beyleri olmalarıdır. Özellikle Divan-ı Hümayun tercümanlarının Avrupa ile ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli katkısı olmuştur. Tercümanların, Avrupa dillerine ve Türkçeye hâkim olmaları sonucunda batı ile ticari ilişkilerinin gelişmesinde kolaylık sağlamıştır. 16. ve 17. Yüzyılda Batı Avrupa ile ticaret antlaşmaları yapmışlar ve oldukça zenginleşmişlerdir.¹⁷² Aynı zamanda Divan-ı Hümayun tercümanlarının kendilerinden ve çocuklarından cizye vergisi alınmaması Rum halkının zenginleşmesini kolaylaştırmıştır.¹⁷³

Ticari alanda ilerleyen Rumların git gide zenginleşmesi Helenizm fikrinin çıkmasında ve Osmanlı Rumları arasında yayılmasına da sebep olmuştur. “Batı’nın kültürel köklerinin antik Yunan uygarlığına dayandığını keşfetmiş olan İngiliz ve Fransızlar, bağımsız bir Yunanistan’ın kendi sanayi mamullerinin Doğu’ya dağıtımında ekonomik bir rol oynayabileceğini söylüyorlardı.” Bu sayede zenginleşen Rumlar, Osmanlı Devleti’nin vermiş olduğu ayrıcalıklar sayesinde askere gitmemeleri sebebiyle ticari alanda hızlı bir şekilde genişleyerek nüfuslarını artırdılar. Zenginleşmeleri sayesinde çocuklarına kolay bir şekilde eğitim aldırabilen Rum halkı ülkenin bir bölgesinde mektep açmış, aynı zamanda da yurt dışına öğrenci gönderme fırsatına sahip olmuşlardır.

“1887- 1908 yılları arasındaki 19 yıllık sürede, Çeşme nüfusunun %19.1’ini oluşturan Müslümanların oranı % 16’ya kadar düştü. Bu oran Urla’da %20,6’dan %12,4’e; ve Seferihisar’da %64,5’ten %58,6 düştü. Aynı 19 yıllık süre içinde ve aynı bölgede Türk nüfusu oranının da görülmektedir: Türklerin oranı, Çeşme’de %12’den %10,9’a Urla’da %34,9’dan %24,7’ye ve Seferihisar’da %82,1’den %74’e düşmüştür. 1914 yılında yapılan nüfus sayımına göre Yanya, Epir, Makedonya, Trakya ve adaların Sırbistan ve Yunanistan’a verilmesinden (1912-1913) ve Arnavutluk’un bağımsızlığını kazanmasından sonra Rumların sayısı 1.729.657 olduğu yani Osmanlı nüfusunun % 9unu kapsadığı görülmektedir.”¹⁷⁴

¹⁷² CİHANGİR, a.g.m., 2017, 19 - 54.

¹⁷³ KONAN, B. (2015). “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *Dergi Park*, 64 (1), 184.

¹⁷⁴ KARPAT, K. (2010). Osmanlı Nüfusu (1830- 1914), İstanbul, 126- 131.

1887 ve 1906 yılları arasındaki Gayrimüslim nüfus sayısında çok fazla değişiklik olmamıştır. 1897 tarihinde Rum milleti nüfusun %13,49'unu kapsamaktaydı. 1914 yılına gelindiğinde ise bu sayının azaldığını ve Rum nüfusunun %9.33'e düştüğü görülmektedir.¹⁷⁵

1904 yılına ait salnameye göre Edirne vilayeti civarında bulunan Rum mekteplerine ait bilgiler şu şekildedir: Rumlara ait olan Dimetoka'da iki kız, bir erkek; Edirne merkezde bir idadi, bir erkek rüşdi, iki kız rüşdi, yedi erkek rüştiye, Lüleburgaz'da bir erkek rüştiye, Babaeski'de bir erkek rüştiye, Kırkilise'de üç erkek rüştiye, İskece'de bir erkek idadi mevcuttur. Gümölcine Ortaköy'de bir kız rüştiye, Edirne Ortaköy'de iki kız ve erkek rüştiye, bir de erkek idadi bulunmaktadır. Gelibolu Keşan'da iki erkek rüştiye, bir de kız rüştiye vardır. Tekfurdağın'da bir kız ve erkek iptidaiye, Çorlu'da bir kız ve erkek rüştiye, Mustafa Paşa'da bir kız ve erkek iptidaiye, bir de erkek rüştiye mevcuttur. İskece bir erkek rüştiye, Dedeoğlu'da üç kız rüştiye kaydedilmiştir.¹⁷⁶

Osmanlı hâkimiyeti altındaki Rumlar Megali İdea fikirleri doğrultusunda Rumeli bölgesinde yaşayan Ortodoks halkı Rumlaştırmaya çalışıyordu. Bu amaç doğrultusunda bölgedeki kilise ve mektepleri Rum kilisesi ve mektebi haline getirmek istemekteydi. Bu durumun Ortodoks halk arasında sorun çıkartacağını düşünen Osmanlı hükümeti 3 Temmuz 1910'da Kiliseler Kanunu çıkarttı. Bu kanunda kilise ve mektepler nüfusun yoğunluğuna göre eşit bir şekilde dağılacak ve halk kilise ya da mektepten birisini tercih edecekti. Hükümet mektep ya da kilisenin yapımında nakdi yardım yapacaktı. Bu durumdan kendi isteklerine göre mektep açamayacakları için memnun olmayan Patrikhane kanuna karşı çıkmıştır.¹⁷⁷

1910 yılında Fener Rum Patrikhanesi hükümetin uygulamalarına karşı bir talep listesi oluşturmuştur. Bu listedeki 17 madde eğitimle alakalı isteklerine dayanmaktaydı. Hükümet Patrikhanenin isteklerini incelemek için bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon Patrikhanenin eğitimle alakalı tüm isteklerini kabul etmiştir.

¹⁷⁵ ERYILMAZ, B. (1996). Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, 94.

¹⁷⁶ TIR, S. (2019). Salnamelere Göre Edirne'de Eğitim ve Öğretim Kurumları (1876- 1908), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, 84.

¹⁷⁷ YALÇIN, E. (2010). "II. Meşrutiyet Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (45), 160.

Hazırlanan rapora göre azınlık okullarında ders programlarını patrikhane düzenleyecek, bu okullarda görev yapan öğretmenlerin Patrikhane tarafından kabul edilen diplomaları bakanlık tarafından da kabul edilecek ve görevine devam etmekte olan yabancı öğretmenlerin görevlerine devam etmeleri ilkokul seviyesindeki okullarda yabancı öğretmen çalıştırılmazken orta ve yükseköğretim okullarında yabancı öğretmen çalıştırılabileceklerdi. Maarif müfettişleri teftişi bitirdikten sonra raporu dini liderlere göndereceği, mezun olan öğrencilerin diplomalarının bir yüzünde Türkçe diğer yüzünde kendi lisanları ile yazılacaktı. Mezun olan öğrencilerin Türkçe konuşup yazabilmelerinin zorunlu olduğu ve okullar için devlet tarafından ayrılan bütçenin dini liderlere verilmesi gerekli olduğu durumlarda okullar için yardım toplanabileceği maddeleri yer almaktadır.¹⁷⁸ Bunun sonucunda cemaatlerin isteklerinin büyük çoğunluğu kabul edilmiş oldu.

1910 yılında Venizelos İstanbul'a gelerek İstanbul'da Rum teşkilatlanması oluşturmak için çalışmalara başlamıştır. İlk olarak Patrikhanenin desteğini alan Venizelos İstanbul'un çeşitli yerlerinde teşkilatlanmaya başlamıştır.

“Bunlar Zografyn ve Zapyon Liseleri, Beyoğlu'ndaki Edebi Siloğoz, Rum Kulüpleri, okullar, yetimhane, hastaneler ve Rum gazeteleridir. Bu konu hakkında Venizelos hatıratında şu şekilde bahseder: Küçük ve büyük şehirler, kasabalardaki kiliseler ve Rum okulları tamamen birer silah deposu haline getirilmişlerdi. Bu netice için o mahalde yaşayan Rumlar, büyük bir basiret ve cesaret göstermişlerdir. Türkler 'in mabetlere olan hürmet ve mahalli okullara bahsettikleri haklardan istifade etmişlerdir. Bu itiraf Yunanistan'dan başka Anadolu'daki Rum dini kuruluşlarıyla diğer kuruluşlarında tarih boyunca nasıl bir siyasi merkez ve askeri karargâh olarak çalışmış olduklarını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.”¹⁷⁹

1911 tarihinde Patrikhane okullar ve askerlik süreleri ile ilgili hükümete başvurmuş ve Patrikhanenin Rum okulları idaresinde en üst kurum olması gerektiği ve hükümetin Patrikhane aracılığıyla mekteplerle bağlantı kurmasını istemiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁸ KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 141.

¹⁷⁹ ŞAHİN, a.g.e., 1996, 212- 217.

¹⁸⁰ BOZKURT, a.g.e., 1996, 168.

1911 yılında Rum Ortodoks Okullarının Anadolu'daki dağılımı;

İl, İlçe	Okul Sayısı	İl, İlçe	Okul Sayısı
Trabzon	-	İzmir (mer.)	94
Tirebolu	52	Saruhan	62
Giresun	66	Aydın	11
Ordu	80	Denizli	6
Samsun	88	Menteşe	15
Erzurum (mer.)	1	Biga	2
Erzincan	2	Çanakkale	2
Ankara (mer.)	4	Lapseki	2
Yozgat	12	Ezine	2
Kayseri	4	Ayvalık	2
Kırşehir	1	Bursa (mer.)	120
Sivas (mer.)	15	Ertuğrul	110
Tokat	81	Kütahya	46
Amasya	30	Karaşi	116
Ş. Karahisar	70	İzmit (mer.)	1
Konya (mer.)	47	Adapazarı	3
Adana (mer.)	2	Kandıra	6
Mersin	4	Tripoli	2
Tarsus	3	Geyve	4

Diyarbakır	-	Lazkiye	18
Ergani	4	Nablus	2
Kastamonu (mer.)	12	Lübnan	55
Bolu	6	Suriye	282
Çankırı	1	Kudüs (mer.)	2
Sinop	17	Beyrut (mer.)	11
Amman	5		
Toplam			1584

Tablo 4.3.1.

Kaynak: SEVİNÇ, a.g.e., 190.

1910 yılı İzmir salnamesine göre bu bölgedeki Rum okullarının dağılışı;

Sancak Adı	Okulların Dereceleri	Kız	Erkek	Karma
İzmir	İptidai	6	12	21
	Rüştiye	3	4	3
	İdadi	-	-	-
Manisa	İptidai	3	3	6
	Rüştiye	2	3	8
	İdadi	-	-	-
Aydın	İptidai	1	1	5
	Rüştiye	-	-	1
	İdadi	-	-	-
Menteşe	İptidai	1	1	3
	Rüştiye	-	-	1
	İdadi	-	-	-
Denizli	İptidai	11	17	35
	Rüştiye	-	-	1
	İdadi	-	-	-

Toplam	27	41	48
---------------	-----------	-----------	-----------

Tablo 4.3.2.

Kaynak: BOYACIOĞLU, R. (1987). Salnamelere Göre I. Meşrutiyet'ten I. Cihan Harbine Kadar Aydın Vilayeti, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 53.

Tabloda da görüldüğü üzere Rum milletinin eğitim faaliyetleri yoğun olarak iptidai seviyesindedir. Rüştîye seviyesinde öğrenim gören öğrenci sayısının çok az olduğu, idadi seviyesinde ise birçok bölgede öğrenci bulunmadığı görülmektedir. Kız çocuklarının da birçok bölgede erkek öğrencilerle aynı sayıda olduklarını görmekteyiz buda Rum milletinin kız çocuklarının eğitim faaliyetlerinde eşit davrandıklarını ve kız çocuklarının eğitime önem verdiklerini görmekteyiz.

1912 yılında Anadolu'daki Rum kız okulları verileri;

Bölge	Sancak	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Üsküdar	Merkez	24	79	3172
Çanakkale	Merkez	14	25	1046
İzmit	Merkez	30	47	2303
İzmir	Merkez	82	340	14303
	Manisa	26	69	3565
	Aydın	17	44	1835
	Menteşe	6	13	523
	Denizli	4	6	330
Bursa	Merkez	23	56	2432
	Balıkesir	37	103	4960
	Kütahya	4	11	480
	Afyonkarahisar	1	1	25
	Bilecik	7	15	545

Konya	Merkez	4	15	1075
	Antalya	3	7	395
	Burdur	1	3	140
	Isparta	2	4	220
	Niğde	17	41	1220
Ankara	Merkez	1	3	140
	Kayseri	10	14	605
	Yozgat	3	6	130
Kastamonu	Merkez	2	4	220
	Sinop	1	3	250
	Bolu	2	5	170
Trabzon	Merkez	19	52	1992
	Canik	37	62	1875
	Gümüşhane	2	5	130
Sivas	Merkez	1	1	30
	Amasya	22	26	759
	Şebinkarahisar	2	3	110
	Tokat	12	14	402

Tablo 4.3.3.

Kaynak: DAĞLAR MACAR, a.g.m., 2010, 778- 802.

Rum kızların eğitim aldığı okullarda genel kültür, din, Yunanca, matematik, fizik, felsefe, evrenbilimi, müzik, beden eğitimi, ev idaresi, sağlık- bebek bakımı, sosyoloji ve pedagoji dersleri verilmekteydi. Türkçe olarak ise Türkçe, tarih, yurttaşlık bilgisi ve Türk Dili ve Filolojisi dersleri okutulmaktaydı. Bu derslerin verilmesindeki

amaç kadınların meslek sahibi olmaları ve iş hayatında bulunmaları değildir. Kültürlü ev hanımları ve anneler yetiştirerek gelecek nesilleri milli bilinçle büyütülmesidir.¹⁸¹

Rumlar kız çocuklarının okutulmasına büyük önem vermişlerdir. Örnek olarak;

“1912-1913 yılında Erdek Kazası’na bağlı Ekinlik Karyesi’ndeki kız çocuklarına ait mektebin kullanılamaz durumda olmasından dolayı, mektebin eski temelleri üzerine, herhangi bir ilave yapılmaksızın yeniden inşa edilmesine ruhsat verilmiştir. Binanın inşası için gerekli olan üç yüz lira kilise sandığından karşılanacaktır. Bin yedi yüz Rum nüfusa sahip köyde, mektebin yeniden inşasında herhangi bir sakınca görülmemiştir.”¹⁸²

Belgede de görüldüğü üzere nüfus sayısına bakmaksızın birçok bölgede eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Meşrutiyet döneminde yabancı ve azınlık okullarının sayıları artmıştır. I. Dünya Savaşının çıkmasıyla bu okullar sıkı bir denetim altına girmiştir. 1914 yılında çıkartılan “Memalik-i Osmaniye’de Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifine Dair Muvakkat Kanunu ve İmtiyaz-ı Ecnebiyenin İlgası Üzerine Ecanib Hakkında İcra Olunacak Muameleye Dair Talimatname” çıkartılmış ve yabancı okulları sıkı bir denetime tabi tutulmuştur.¹⁸³

Galata’da Yunan kaldırımı iki numaralı Anglidi Kitapevinde bulunup Galata askeri memurluğundan tevri’ edilmiş olan Rum tarihi ve coğrafya kitaplarının Rum mekteplerinde okutulmakta olduğu haber verilmiştir. Mezkur kitapların Rumi lisanına vakıf bulunan mekteplerin kitabı tercüme edilerek kitapların Müslümanlık ve Osmanlıcılık hakkında kötü fikirleri Rum halkına aşılama çalışmış olduğu tespit edilmesi üzerine kitabın Rum mekteplerinde okutulması yasaklanmıştır.¹⁸⁴

Ayrıca Maarif Nezareti celilesin meclisi vükeladan mütalaa olan tezkeresince görüşülmüş veçhiyle Yanya vilayetine Premedi? kazasındaki Rum inas mektebinde tedris olunmakta olan Atina matbuatından ‘Elenizmos’ ünvanlı Rumca risalenin Memalik-i Osmaniye’ye girişinin yasaklanması uygun görülmüştür.¹⁸⁵ Devletin yaptığı denetim sonucunda örneklerde de görüldüğü gibi birçok milliyetçilik fikrini aşılamanın kitabın Rum mekteplerinde okutulmamasına yönelik bazı kararlar alınmıştır.

¹⁸¹ DAĞLAR MACAR, a.g.m., 2010, 778- 802.

¹⁸² AYDEMİR, a.g.m., 2009, 151.

¹⁸³ ŞAHİN, a.g.e., 1996, 192.

¹⁸⁴ Osmanlı Arşivi (OA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF.MKT], No. 895 ?

¹⁸⁵ Osmanlı Arşivi (OA), Bab-ı Ali Evrak Odası [BEO], No. 106 ?

Özellikle II. Meşrutiyet döneminde devleti eğitim kurtaracaktır düşüncesiyle Gayrimüslim okulları üzerinde çalışmalara ağırlık verilmiş ve denetlemeler artmıştır. Ders programları devlet sistemiyle düzenlenmeye çalışılmış ve ders programlarında Türkçe öğretimi zorlu hale getirilmeye çalışılsa da Gayrimüslim halkın tepkileri üzerine başarılı olunamamıştır. Bu durum gündemde iken yayınlanan Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu ile Gayrimüslim halkın tepkisi daha da büyüdü ve bunun üzerine devlet Müslüman okullarına verilen ödenekle Gayrimüslim okullara verilen ödeneğin aynı olmasını kabul etmiştir. Aynı zamanda bu okullarda eğitim veren muallimlerin atanmasının denetlenmesinin tamamen Gayrimüslim cemaatlere bırakıldığı ilan edilmiştir.¹⁸⁶

4.4. Osmanlı Rum Cemiyetleri ve Eğitim Faaliyetleri

Osmanlı Rum halkının aydınlanmasında ve bir cemiyet oluşturtmasındaki en önemli faktör eğitim ve kültür çalışmaları olmuştur. Bundan dolayı bağımsız Yunanistan Devleti kurulduktan sonra bile eğitim faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda 1813 yılında Atina’da ilk Rum cemiyeti olan ‘İlim Dostları Cemiyeti veya Bilim ve Sanatseverler Cemiyeti’ kurulmuştur. Amacı Osmanlı coğrafyasında Rum kültürünü ve Helenizm düşüncesini yaymaktır. “Böylece, resmi ideolojinin “esaret altında” ve “kurtarılmayı bekleyen Yunanlar” olarak nitelendirdiği Rumlar, ulusal bilinç kazanarak Helenleşecek ve tek bir devlet çatısı altında, Büyük Yunanistan idealinde birleşecektir.” Bu amaç doğrultusunda özellikle Anadolu ve İstanbul coğrafyasında Yunan dilinin yaygınlaştırılması, Türkçe konuşan Rum halka Yunanca öğretilmesi, Yunanca konuşmalarına teşvik edilmesi ve Yunan kültürünün ve Helenizm’in yayılması ve halkın bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için söz elinden coğrafyalarda Rum eğitim faaliyetleri artırılmıştır.¹⁸⁷

“1873’te Evangeliki Okulu’nun Müzesi ve Kütüphanesi adını almış olan müzede, yalnızca edebi konularda değil, aynı zamanda arkeoloji, epigrafi ve nümismatik alanında da çalışmalar yapan Mouseion, 35 bin ciltlik eser ve 180 nadir el yazmasının bulunduğu bir kütüphanenin yanı sıra, seramikler, çömlekler, kabartmalar, mermer heykeller ve yazıtlar gibi yaklaşık 3000 parçadan oluşan bir arkeoloji müzesi oluşturmuş ve çoğunluğu Anadolu menşeli olmak üzere 15 bin sikkeden oluşan bir nümismatik koleksiyonunu bünyesinde toplamıştır. Aslında oluşturulan bu müze, geçmişle bağ kurma yoluyla bir

¹⁸⁶ GÜLER, a.g.e., 2003, 154.

¹⁸⁷ KILIÇOĞLU CİHANGİR, Ç. (2019). “Osmanlı Rumlarında Cemiyetleşme Olgusu ve Rum Kültür Cemiyetleri: İzmir Örneği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19 (39), 395- 440.

anlamda Rumların ulusal uyanışına, dolayısıyla Helenizm'e hizmet etmiştir. Mouseion, Yunanistan devleti kurulduktan sonra Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan ilk Rum eğitim cemiyeti olarak önem arz etmekle birlikte, asıl olarak kültürel Helenizm'in, cemiyet temelinde uygulama sahasına taşınmasının ilk örneğidir."¹⁸⁸

Atina'da 1836 yılında kurulan Maarifperver Cemiyetini örnek alınarak, 1861 yılında Syllogos kurulmuştur. Cemiyetin amacı Anadolu'nun en ücra yerlerinde yaşayan Rum halka eğitim faaliyetlerini yaymak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Anadolu'daki Rum halkı için özel ders kitapları ve ders programları hazırlamışlardır. Derslerinde filoloji ve arkeoloji, bilim ve doğal bilimler, eğitim, toplumsal ahlak ve güzel sanatlar olmak üzere beş komisyon halinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir.¹⁸⁹

1892 yılında kurulan Anatoli Cemiyeti'nin amaçları da aynı doğrultudadır. Özellikle Anadolu coğrafyasında yaşayan Rum halkına Yunan dilinin öğretilmesi ve konuşulmasına teşvik etmek için çalışmışlardır. Bu kapsamda belli bölgelere okullar açmışlardır. Okullara ders araç gereçleri göndererek maddi destekte bulunmuşlardır.¹⁹⁰

Karaman'da doğmuş ve büyümüş bir Rum Kurtuluş savaşı esnasında oğluna bir vasiyet yazmıştır. Vasiyet özetle ben Karaman'da yaşayan bir Rum'dum. Müslümanları çok severdim. Ancak köyümüze Yunanlı birisi geldi, şimdiye kadar hiç duymadığımız şeyler söyledi. Yaptığı toplantıda bizim tarihimiz çok eskiye dayandığını Türklerin gelip bizim topraklarımızı istila ettiğini ve atalarımıza eziyet ettiklerinden bahsetti. Bu konuşmadan soran Türklerden nefret etmeye başladık. Onları yok etmek için Yunanistan'a gittik. Çeteler kurarak Türk köylerini istila edip yaktık. Halka eziyetler ettik, insanları öldürdük. Öyle kötü şeyler yaptık ki aklıma geldikçe onların vicdan azabı ile titriyorum. Oğlum senden isteğim ben öldükten sonra bu vasiyeti aynı şekilde gazetelerde yayınlattır insanlar Yunanlıların yalanlarına inanların ne kadar korkunç işlere ortaklık ettiğini görsünler.¹⁹¹

1900 yılında Ankara Kazasında (Zir, Ayaş, Beypazarı, Na'alluhan, Mihalıccık, Sivrihisar, Haymana, Bala, Kal'ecik, Çubukabad, Yabanabad kazaları) Yozgat kazasında (Boğazlıyan, Ma'den kazaları) ve Kayseri Kazasında (Develü, İncesu, Kırşehir, Keskin, Mecidiye, Avanos, Çorum, Sungurlu, İskilib, Osmancık) toplam

¹⁸⁸ CİHANGİR, a.g.m., 2019, 407.

¹⁸⁹ CİHANGİR, a.g.m., 2019, 409.

¹⁹⁰ CİHANGİR, a.g.m., 2019, 411.

¹⁹¹ ERCAN, a.g.e., 2011, 410.

erkek Rum nüfusu 18186, kadın Rum nüfusu 18913'tür. 1902 yılında ise bu bölgedeki erkek Rum nüfusu 18374, kadın Rum nüfusu ise 19064'tür.¹⁹² Bu bilgiler doğrultusunda Rum halkının nüfus sayısı diğer halklara oranla azdır ancak Anadolu coğrafyasının her yerine yayılmışlardır. Milliyetçilik fikri doğrultusunda Yunanistan'dan gelen kişilerin amacı Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yaşayan bu halka milliyetçilik propagandasını öğretmektir.

1908 yılında Meşrutiyetin ilanın getirmiş olduğu özgürlük ortamı yeni cemiyetlerin oluşmasına kolaylık sağlamıştır. Bu dönemde cemiyetler Rum halkına haklarını öğretmek ve meşrutiyet hakkında bilgi vermek amacıyla çalışmışlardır.

“II. Meşrutiyet döneminde İzmir Rumları arasında halkı aydınlatmaya dönük kültürel nitelikte çalışmalar yapan cemiyetler de kurulmuştur. 1909 yılında kurulan Halk Merkezi bunlardan bir tanesidir. Stylianos N. Kollaros ile Dimitrios Ioakeimidis tarafından kurulan cemiyet, Rum halkının, özellikle işçi sınıfının eğitimi üzerine eğilerek kültürel nitelikte ve toplum yararına faaliyet göstermiştir. Atina'daki Anatoli Cemiyeti'yle de sıkı ilişkiler geliştiren Halk Merkezi, 1910 yılında Anatoli'ye yazdığı bir mektupta, amacını, bölge Rum halkı arasında Yunancanın yaygınlaştırılması ve Yunan değerleri ile Yunan ulusal dünya görüşünün güçlendirilmesi şeklinde belirtmiştir. Amacına uygun olarak bir okuma salonu ve küçük bir kütüphane oluşturmayı öngören cemiyet, bunun için Anatoli Cemiyeti'nden destek istemiştir. Kuruluşundan itibaren Evangeliki Okulu'ndan öğretim personeli sağlayarak 500 öğrenci kapasiteli bir akşam okulu açan Halk Merkezi, burada din, tarih, matematik, ticaret, dil, coğrafya gibi çeşitli alanlarda pratik bilgilerin verildiği dersler organize etmiştir.”¹⁹³

I. Dünya Savaşı sürecinde cemiyetlerin desteğini alan mektepler Osmanlı Devleti'ne büyük hasarlar vermişlerdir. 1918 yılında Tarabya'da Rum Metropolitleri tarafından verilen talimata göre saati ve günü tam olarak bilinmeyen bir zamanda Tarabya Rum Mektebinde icra kılınan programda yapılan konuşmada 'Ayasofya'ya çan takılacak' cümleleri sarf olunduğu ve bu şekilde Rum gençlerinin ihtilale sevk edildiği istihbaratı İstanbul Polis Müdüriyeti Umumisine bildirilmiştir.¹⁹⁴ Belgede görüldüğü üzere cemiyetlerin desteğini alarak mekteplerde teşkilatlanan Rum milleti gençlerin milliyetçilik duygularını canlandıracak konuşmalar yapmaktan çekinmemiştir.

¹⁹² KOÇ, B. (2014). Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara Salname-i Vilayet-i Ankara, Ankara Sanayi Odası, 655-746.

¹⁹³ CİHANGİR, a.g.m., 2019, 426.

¹⁹⁴ Osmanlı Arşivi (OA), Dahiliye Nezareti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı [DH.KMS.], No. 332.?

1919 yılında Rumlar tarafından kurulan Küçük Asya Cemiyet'inin amacı Aydın'ı Yunanistan'a dahil etmekti. Bunun haricinde kurulan silahla teşkilatlanan Yunan Kızılhaç Teşkilatı ve Rum İzci Teşkilatı Rum mekteplerinde kurularak faaliyet göstermişlerdir.¹⁹⁵

1919 - 1922 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı sürecinde cemiyetler siyasi faaliyetlerini arttırmaya devam etmişlerdir. Yunan ordusuna destek vererek Yunanistan'la birleşme amacıyla çalışmalarını sürdürmüşlerdir.¹⁹⁶

4.5. Rum Gazeteleri ve Eğitim Üzerinde Milliyetçilik Faaliyetleri

1831 yılında basılan Türkçe Rum gazetesi Vekayi-i Giridiye, Rumca ismi ise Kritiki Efimeris'dir. Gazete 1821 yılında Mora isyanını bastıran Mehmet Ali Paşa'nın bölgede ıslahat amacıyla bastırdığı gazetedir.¹⁹⁷ Filos Ton Neon gazetesi 1831 yılında yayına başlamış fakat yayın hayatını sürdürememiştir. Amalthia gazetesi 1838 ve 1922 yılları arasında Rumca yayın yapmıştır.¹⁹⁸

Osmanlı Devleti'nde Rumca olarak basılan ilk gazete 1838 yılında çıkartılan Amolthia'dır. Bu gazete basım hayatına 1922 yılına kadar devam etmiştir. 1850 yıllarından sonra Osmanlı Devleti'nde Rumca gazetelerin sayısı artmıştır. Bu süreçte Takvim-i Vakayi'nin Rumcası da basılmıştır. Bu gazetelerde Helenizm savunuculuğu yapanlar olduğu gibi laik fikirleri savunanlar da mevcuttu.¹⁹⁹ Dönemin şartlarında yabancı dillerde gazete basımının halkı olumsuz yönde etkilediği kabul görülmüştür. Bu sebepten II. Abdülhamid döneminde sansür heyeti kurulmuştur. Sansür uygulaması II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile 24 Temmuz 1908 tarihinde kaldırılmıştır.²⁰⁰ II. Meşrutiyet döneminde Türkçe'den sonra en fazla yayın yapan 109 basını ile Rumca olmuştur.²⁰¹

1909 yılında açılan mecliste 26 tane Rum vekil bulunmaktaydı. Bu vekillerden İstanbul milletvekili Kozmide Efendi: "Devletin resmi dili Türkçe olsa bile ülkenin her yerindeki vatandaşların Türkçe bilmediğini bu sebepten yasaların sadece Türkçe

¹⁹⁵ TURAN, M. (2014). Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919- 1923, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 33.

¹⁹⁶ CİHANGİR, a.g.m., 2019, 248.

¹⁹⁷ MEMET, S. (2011). "Yakın Dönem Osmanlı Rum Basını Neologos Örneği (1873-1874)", 8.

¹⁹⁸ ARSLAN, A. (2019). "Türkiye'de Rum Basını", *Dergi Park*, 51.

¹⁹⁹ AKIN, a.g.e., 2011, s. 42.

²⁰⁰ MEMET, a.g.m., 2011, 10- 11.

²⁰¹ ARSLAN, a.g.m., 2019, 56.

yayınlanmaması gerektiğini her bölgenin yerel gazetesinde o bölgenin dili ile de yayınlanmaları gerektiğini” söylüyordu.²⁰² Bu durum Osmanlı Devleti’nde yayınlanan gazetelerin yayın yaptıkları dil konusunda serbest olduklarını göstermektedir.

Osmanlı Devleti’nde yayınlanan bir Rum gazetesi olan Neologos’un basın hayatı üç döneme ayrılmaktadır. 1867’de basıma başlayan gazete 1920 tarihine kadar İstanbul’da basın çalışmalarını sürdürmüştür. Gazetenin temel içeriği Osmanlı Gayrimüslim halkıyla alakalı haberler ve çeviri metinlerden oluşmaktaydı. 1873 tarihinde yayınlanan gazetelerinde özellikle Rum tebanın eğitim faaliyetlerine dikkat çekerek kız çocuklarının okutulması konusu üzerine durmuş ve ‘Pallas’ adı verilen bir Anadolu’da kız okulu kurmayı amaçlamıştır. Eğitim faaliyetleri için Rum halkından destek beklediklerini duyurmuşlardır.²⁰³

“Neologos gazetesi Bizans’ı canlandırmayı hedefliyordu. Yunan ırkının Megali İdeası, Yunan eğitimi, Yunan yaşamı ve uygarlığının Osmanlı Devleti’nin koruyucu gücü altında, Osmanlı İmparatorluğu ve doğuya yayılmasıdır. Mademki bütün ekonomik girişimler ve birçok kamu hizmetleri Rumlar tarafından ve Rum sermayesi sayesinde gerçekleştirilmektedir, o halde ekonomik olarak Türkiye bir Yunan Devletidir.”²⁰⁴

“II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti’nde yayınlanan diğer gazeteler ve dergiler şunlardır; Elenikos Folologikos Silogos, I Proodos, Nea Zmirni(Yeni İzmir), Eklisiastiki Alitheia, Rum Cemaat-i İlmiye Dergisi, Sindağma, Hronos (Vakit), Patris, Avyi (Şafak), Empros, Ampotis, Panoroma, Romyos, İspanoz, Análisis, Hokkabaz, Propondis (Marmara Denizi), Pirazmos (Şeytan), Ankarondıyan, Ayamera, Demokrat, Simea, Ottomaniki Anekartis (Aneksartisis), Keravnos, Keri (Ezman), Tarros, Köylü. Görüldüğü üzere bu dönemde birçok Rum yayını faaliyet göstermektedir. Osmanlı döneminde Türkiye’de Türkçe gazetelerden sonra en fazla neşriyatın Rumca olarak yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu da o dönem Türkiye’de yaşayan Rumların fikri ve kültürel alanda gelişmişliklerinin en güzel delili olmalıdır.”²⁰⁵

Bu süreçte Rum kadınlarının da gazete yayınlama girişimleri olmuştur. 1912 yılında bu gazetelerden biri hakkında Dâhiliye Nezareti tarafından Matbuat Nezaretine bilgi verilmiştir. Belgeye göre Beşiktaş Rum inas mektebi muallimesi Harikalya Malondino tarafından nezarete bildirilen Afrimeris Don Kiryos ismiyle yani kadınlara mahsus gazetenin aylık ve haftalık olarak yayınlanması için izin istenmiştir. Ancak

²⁰² BOZKURT, a.g.e., 1996, 200.

²⁰³ MEMET, a.g.m., 2011, 26- 85.

²⁰⁴ ARSLAN, a.g.m., 2019, 52.

²⁰⁵ ARSLAN, a.g.m., 2019, 84-112.

gazetenin içeriğinin gizlenmesi sebebiyle yayınlanması kabul edilmemiştir.²⁰⁶ Görüldüğü üzere Rum milletinin kültürel faaliyetlerinde kadınların da görev aldığını görmekteyiz. Bu da Rumların kendi halkına yönelik etkinliklerini artırmaları ve sosyal hayatta kendilerine daha çok yer bulduklarını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin Rum mekteplerini denetlemek istemesine Rum Patrikhanesi ve Meclisteki Rum milletvekilleri tepki göstermiştir.

“1907 yılında Rum Patriği III. Yuvakim'e ‘mekteplerinizi hükümet tarafından teftişe müsaade edecek misiniz?’ sorusuna Patrik ‘hiç de müsaade etmeyeceğiz, patrikhane hükümete karşı mesuldür. Hükümete bu mesuliyet kâfidir, nasıl ki asırlarca kifayet etti, bu babdaki hukuk-u tarihiyemizi her şeye rağmen müdafaa edeceğiz.’”²⁰⁷

Bu sözleriyle yapılacak denetimin karşısında olduğunu belirtmiştir.

Bu itirazlar sonucunda 1909 tarihinde La Turquie gazetesinde yayınlanan habere göre Fener Rum Patrikhanesinde yapılan toplantıda şu kararlar alınmıştır. Rahiplerin kilise içinde ayin yapabilmeleri, Rum Patrikhanesi hakkında özel izinlerin verilmesi ve bu izinlerin içerisinde Patrikhanenin teftişinde olmak üzere mekteplerin idare edilmesi hakları verilmiştir. Ancak bu mekteplerde uygulanacak politikalar Osmanlı hükümetinin denetimi altında olacaktır.²⁰⁸

Tedrisatı İptidaiye Kanunun meclise gelmesi ile birlikte 14 Haziran 1910 tarihinde Tanin'de Rum milletvekili şu konuşmayı yapmıştır:

Biz gücümüzün yettiği kadar hükümetin meclise getirdiği bu tasarıya karşı itiraz ettik. Ancak bununla yetinmeyeceğiz ve hükümet eğitim konusunda serbest kaldığımız alanları sınırlandıran kanun tasarısını meclise getirir getirmez daha yoğun bir şekilde itirazlarımızı sürdüreceğiz. Çünkü daha önceki devirlerde bile haklarımız konusunda bu kadar sınırlandırılma getirilmemişti.²⁰⁹

4.6. II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Rum Halkına Türkçe Eğitim Verilmesi

Osmanlı Devleti içerisinde dilin sadeleştirilmesi ve resmi dilin Türkçe olması bir sorun olarak Tanzimat sürecinde ele alınmaya başlanmıştır. Bunun sebebi halkın

²⁰⁶ Osmanlı Arşivi (OA), Dahiliye Nezareti Celilesi, No. 122.

²⁰⁷ ERYILMAZ, a.g.e., 1996, 176.

²⁰⁸ BOZKURT, a.g.e., 1996, 164.

²⁰⁹ BOZKURT, a.g.e., 1996, 166

devletin yayınladığı yazıları anlayamaması emirleri ve yeni kanunları yanlış yorumlamaları, mahkeme ve ticari yazışmalarını, vergi sistemini anlayamamalarından kaynaklanmaktaydı. Kanuni Esasi ile durum ciddi bir şekilde ele alınmış ve 18. maddesinde “Osmanlı Devleti’nin resmi dilinin Türkçe olduğu ve devlet hizmetinde kullanılmak için bu dilin bilinmesi icap ettiği tespit edildi.” II. Abdülhamit döneminde de Türkçenin ıslahı üzere üç farklı çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki Türkçenin resmi yazışmalarda kullanılması, ikincisi alfabenin Türkçe olması sonuncusu ise Türkçenin diğer dillerden arındırılarak milli bir hal almasıdır. Çalışmalar doğrultusunda mekteplerde Türkçe dersler artırılmış ve yazı yazma derslerine ağırlık verilmiştir. Arap harflerinin yazılmasının zor olmasından dolayı bir süre Latin harflerine geçilmesi düşünülmüştür. Dönemin aydınları Türkçe yayınlar yapmaya başlamışlardır. 1881 yılında Çocuklara Arkadaş adında bir dergi yayınlamışlardır. Derginin amacı Osmanlıca kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermişlerdir.²¹⁰

İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluşunun ilk yıllarında farklı uluslardan üyeleri bulunmaktaydı. Yani Osmanlı Devleti’nde yaşayan bütün uluslar cemiyetin üyesi olabilmekteydi.²¹¹ Buna rağmen, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki hükümetiyle en çok sorun yaşayan azınlık halk arasında nüfus sayısı en fazla olması sebebiyle Rum halkı olmuştur. 1829 yılında Yunanistan Devleti’nin kurulmasıyla Osmanlı Devleti içerisinde elde ettikleri ayrıcalıklı haklar ile milliyetçilik faaliyetlerini sürdüren Rum halkının elinden bu ayrıcalıklı hakların alınması toplumdaki dini ya da ırkı ne olursa olsun tüm toplumun eşit olmasını amaçlamasından kaynaklanıyordu. En önemli anlaşmazlık yaşanan konu ise İttihat ve Terakki Cemiyetinin uyguladığı eğitim politikasıydı. Devletin birliğini sağlamak amacıyla okullarda Türk olmayan halkın Türkleştirilmesi ile tüm okulların Maarif Nezaretine bağlanarak denetim altında tutulması amaçlanmaktaydı.²¹²

“Osmanlı Parlamentosu için yapılan seçim sürecinde Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Arnavutlar, Araplar, Yahudiler ve diğer azınlıklar sadece kendi toplulukları lehine çalışmışlardır. Özellikle Rumlar mecliste en az kırk milletvekili istemişti. Ayrıca patrikhanenin ayrıcalıklarının eskisi gibi devam etmesi ve Rumcanın Türkçe ile birlikte resmi dil olması isteğinde de bulunmuşlardır.”²¹³

²¹⁰ KARAL, E. (2011). Osmanlı Tarihi, Ankara , 8, 402-406.

²¹¹ ORTAYLI, İ. - ERDİNÇ, E. (2016). İttihat ve Terakki, İstanbul, 36.

²¹² KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 134.

²¹³ ERCAN, a.g.e., 2011, 321.

II. Meşrutiyet döneminde en önemli eğitim sorunlarından birisi Osmanlı okullarının kuruluşundan itibaren ana dillerinde eğitim yapmasıydı. Müslüman okullarının eğitim dili Arapçayken, azınlık okulları kendi dillerinde eğitim veriyorlardı. Milliyetçilik faaliyetlerinin arttığı bu süreçte devlet bu durumu düzenlemek amacıyla bütün okullarda Türkçe eğitimini zorunlu hale getirmiştir.²¹⁴ Atina’da çıkan hükümet fırkasına mensup ‘Efimeris’ gazetesinin 23 Kasım sene 1915 tarihli nüshasında Memalik-i Osmaniye’de bulunan Rum mekteplerindeki tedrisatın mecburi olarak Türkçe icra edilmesi ve okul müdürlerinin istifadan men edilmesi Atina sefaretine bildirilmiştir.²¹⁵ Belgede görüldüğü üzere Osmanlı Devlet’i bu süreçte halkın Türkçe öğrenmesine büyük önem vermiştir. Bu doğrultuda mekteplerde denetimi artırmıştı ve maarif nezareti tarafından atanan müdürlerin istifasını kabul etmemiştir.

“1908’den sonra Maarif Nezareti’nin Gayrimüslim okullarını denetleme, program hazırlama, öğretmen seçme ve Türkçeyi mecbur kılma girişimleri olmuştur. Bu durum cemaat liderlerinin itirazlarına ve Meclisi Mebusan’da büyük tartışmalara sebep olmuştur. Osmanlı Devleti ilk kez cemaat okullarını denetleme imkânlarına 1915’te çıkarılan ‘özel okullar yönetmeliği’ ile kavuştu. Bu yönetmelikte; cemaatlerin kendi mahalle ve köylerinde okul açabilecekleri eğitim dili Türkçe değilse, Türkçe, Türk Tarihi ve coğrafya derslerine Türk öğretmenlerin girecekleri ve Türkçe eğitim verecekleri yazılı idi.”²¹⁶

Bu duruma bir örnek Daireyi Saadet Tahrirat Kalemi tarafından Maarif Nezaretine yazılan belgedir: Selanik Vilayeti’nde bulunan Rum mekteplerinde Rum tarihi kitapları tedris edilirken aynı zamanda Hristiyan mekteplerinde Osmanlı tarihinin de okutturulması ve Osmanlı tarihi dersinin programa dâhil edilmesi Selanik vilayetine bildirilmiştir.²¹⁷ Belgeden de anlaşılacağı üzere Rum milleti mekteplerinde özellikle Rum tarihi derslerinin okutulması konusunda ısrarcı olmuştur. Bunun yanı sıra Osmanlı tarihi derslerinin okutturulmaması için ciddi bir tepki göstermiştir. Özellikle devletin bu konudaki yaptırımlarını dikkate almamıştır.

Osmanlı Devlet’i içerisinde Türkçe konuşulması ve Türkçenin yaygınlaştırılması Kanun-i Esasiyle beraber başlamıştır. “1876’da çıkan anayasanın bahsi geçen 18. maddesi: “Teba-i Osmaniye’nin hidemat-ı devlette istihdam olunmak

²¹⁴ KEKLİK, a.g.m., 2018, 157.

²¹⁵ Osmanlı Arşivi (OA), Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Belgeleri [HR.SYS.], No. ?

²¹⁶ AKIN, a.g.e., 2011, 45.

²¹⁷ Osmanlı Arşivi (OA), Bab-ı Ali Evrak Odası [BEO], No. 11.

için devletin Lisan-ı resmîsi olan Türkçe'yi bilmeleri şarttır.” şeklindedir. Burada üzerinde durulması gereken “... devletin lisan-i resmîsi...” ifadesidir. Ayrıca aynı anayasanın 57. maddesi “Parlâmentoda yapılacak konuşmaların Türkçe olması”; 68. maddesi, “Milletvekili seçilebilmek için Türkçe bilme şartını getirmiştir.” Türkçe’nin ülke genelinde resmi dil olarak kabul edilmesi ilk olarak Kanuni Esasi’de ele alınmıştır. Buna göre mecliste yapılacak konuşmaların Türkçe yapılması, mebusların ve memurların Türkçe bilmesinin, aynı zamanda yapılacak resmi yazışmaların Türkçe yapılmasının zorunlu olması bu dönemde Türkçe’ye verilen önemi göstermektedir.²¹⁸

II. Meşrutiyet döneminde azınlık okullarının denetimlerinin artması ve Türkçenin zorunlu eğitim dili olmasına azınlık halkları arasında en çok Rum halkı tepki göstermiştir. Rum Patrikhanesi bu durumu Fatih Sultan Mehmet döneminde verilen ayrıcalıkların ihlal edilmesi sebebiyle kendilerine verilen hakları sonuna kadar kullanacaklarını söylemişlerdir.²¹⁹

Patrikhane Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine kadar aktif bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bunu salname örneklerinde de görmekteyiz. 1910 yılı salnamesine göre Osmanlı Devlet’i içerisinde Rum milletine ait 78 metropolitliği ve 14 piskoposluğu bulunmaktadır. Bunların 14 tanesi Antakya, 12 tanesi Kudüs ve 3 tanesi İskenderiye’ye bağlıdır. Merkez ile beraber 4 patrik olmak üzere toplam 124 tane merkezi bulmaktadır. I. Dünya Savaşı öncesinde çıkartılan son salname 1912 yılına aittir. Bu salnameye göre İstanbul’da 43, Antakya ve Şam’da 13, Kudüs’e bağlı 10 metropolitlik merkezi, aynı zamanda Kudüs’te Dersaadet Patrik vekili, Patrikhane Kapıkethüdası ve muavini, 4 patrik ile birlikte toplam 73 tane merkez bulunmaktadır. Bu bilgilerde de görüldüğü üzere Patrikhane’nin Osmanlı Devleti’nin en önemli merkezlerinde son dönemlerine kadar çalışmalarını sürdürdüğünü görmekteyiz.²²⁰

Maarif Umumi Nizamnamesi’nin 129. maddesine göre okullarda eğitim veren öğretmenlerin diploması olması zorunluluğu getirilmesi üzerine Rumlar sistemli bir şekilde çalışmış ve Rum Daru’l Muallimini (Erkek Öğretmen Okulu) ve Rum Daru’l Muallimatı (Kız Öğretmen Okulu) kurmuşlardır. Öğretmen okullarını kuran Rum

²¹⁸ ŞİMŞEK, T. (2015). “1316 H Tarihli Maarif Salnamesine Göre Yabancı Okullar ile Gayrimüslim Okullarında Türkçe Eğitimi ve Öğretimi”, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 18.

²¹⁹ KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 136.

²²⁰ SEYFELİ, C. (2019). Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği’nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847- 1918), İstanbul, 197- 200.

cemaati devletin Yunanlı öğretmenlerin görevden uzaklaştırılması taleplerini kabul etmemişler ve Yunanlı öğretmen atamaları yasaklanmış olmasına rağmen devam etmişlerdir.

“İzmir'in Birunabad (Bornova) nahiyesindeki okullarda on sekiz Yunanlı öğretmenin görev yaptığı anlaşılmıştır. Bu konuda Aydın Valiliği'nce İzmir Rum Metropolitliği 'ne gönderilen bir yazıda; Rumları Osmanlılıktan soğutmak ve “Yunaniliğe” yaklaştırmak için çalıştığı "asarıyla müspet" olan Yunan milletinden okullarda öğretmen çalıştırılmasının doğru olmayacağı bildirilerek bu konuda gerekenin yapılması istenmiştir.”²²¹

“Aydın vilayetinin sancakları içerisinde Rumlara ait en fazla okul İzmir merkez sancağında bulunuyordu. İzmir merkez sancağındaki okulların adedi 235 olup bunun 63'ü orta, 172'si ilkokul idi. Öğrenci mevcudu 25.496 olup, 17.890 erkek ve 7.516'sı kızdı. 98 Türk okulunda 6186 erkek öğrenci ve 100 de kız öğrenci olmak üzere toplam 6286 öğrenci okurken, 94 Rum okulunda 8026 erkek öğrenci ve 5306 kız öğrenci olmak üzere 13.332 öğrenci okumaktaydı. Bu durum Rumların okumaya ne kadar ağırlık verdiklerini göstermektedir.”²²²

Osmanlı Rum halkı, mekteplerinde kendi kültürlerine göre verdikleri eğitim faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Mektepler hususunda yazılan bir belge bu durum için iyi bir örnek olabilir: Hacı Haristo Mektebinde 1562 ve 26709 numaralı şahadetnamelerden (diploma) tercüme edilmiş ve tebaayı Osmaniye'den olan bir bey tarafından şahsımıza gönderilmiştir. Bu iki şhadette de dikkate şayan nokta bulunmuştur. Rum mektebinde verilen şahadetnamelerde Yunan milleti suretinde gönderilmiştir.²²³ Belgede de görüldüğü üzere Rum milleti Osmanlı Devleti kontrolü altında eğitim faaliyetlerini yürüttüğü mekteplerde dahi ‘Yunan milletinden’ ibaresi kullanılmaktadır.

Bu süreçte Rumların en çok şikâyetçi olduğu durum Maarif Nezareti tarafından okullarının denetlenmesinin zorunlu hale gelmesi olmuştur. Uzun yıllar boyunca okullarında milliyetçilik faaliyetleri yürütmeleri sebebiyle okulların denetlenmesine karşı çıkmaktaydılar.²²⁴ Devletin yapmış olduğu teftişlerde tespit edilen kitaplar ve haritalar bu okullarda milliyetçilik faaliyetlerinin sürdürüldüğünü doğrulamaktaydı.

Özellikle Yunanistan'da bulunan mekteplerde okutulmakta olan Yunanlı yazar Aleksandros Makrinyavos, Omirus Odisea isimli eserin Osmanlı Devleti'nde bulunan

²²¹ KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 137.

²²² BOYACIOĞLU, a.g.m., 1987, 45

²²³ Osmanlı Arşivi (OA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT.] No. 2251.

²²⁴ KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 139.

Rum mekteplerinde okutulduğu ve satıldığı, bu kitabın yüz seksen altıncı sahifesinde Osmanlılar aleyhinde yazılmış ibareler bulunduğundan zabıtaca toplattırılacağı ve bu gibi sayfaların mekteplerde okutturulmamasına maarif memurlarınca dikkat edilmesi gerektiği bildirilmiştir.²²⁵

Ayrıca Yoros livası mektepleri teftişinde bir takım muzır haritalar bulunduğu, Preveze müfettişliği kazası Rum mekteplerinin ihbar ettiği teftişinde verdiği rapor ile derin haritalar ve sair temaların bulunduğu mezkur haritaların birinin muallak olduğu ihbarında bulunulmuştur. Yunan boyasıyla boyanmış olması mezkur haritalardan birer nüsha leffen takdim kılınmıştır ve haritalar Maarif Nezaretine bildirilmiştir.²²⁶

Devletin Rum mekteplerinde okutulan kitaplara yönelik yaptığı teftişlerin bu mekteplerde ders vermek amacıyla Yunanistan'dan gelecek muallimler için de gerekli olduğu belirtilmiştir ve bu doğrultuda uygulamalar yapılmıştır. Örnek olarak; Kiryakisti Rum mektebine ... Efendi tayin edilerek mahalle memuriyetlerine atanmasıyla iki sene görev yapmıştır. Ardından, ailesiyle beraber Kirmasti'ye sürgün edilmiş olan Yanis Filidomos'un bir seyahat belgesiyle Dersaadete gelmiş Galata'da Sakız otelinde kalmıştır. Birkaç gün sonra Kazikosi? Rum mektebi tarafından verilen ilan üzerine bu mektebe tayin edilmiştir. Bunun üzerine, ... Efendi ailesini de buraya getirmek için müracaat etmiş ancak hakkında yapılan tahkikat neticesinde gelmesine gerek olmadığına karar verilmiş ve İstanbul'a gitmesine izin verilemeyeceği ifade edilmiştir.²²⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti, Yunanistan'dan gelen öğretmenlerin okullarda eğitim vermesini engellemek için ülkeye girişlerini zorlaştırmıştır.

Necmettin TOZLU, bu mekteplerle alakalı "Bu okullar belli bir dünya görüşünden kaynaklanır, tüm gayretleri Batı'nın Doğu'ya galebe çalma noktasında toplanır. Temel aldıkları felsefe, Hristiyan kaynaktan beslenen Batı hayat tarzının, bütün Doğu'da hükümran olmasıdır." ifadelerini kullanmıştır. Bu bağlamda mekteplerde Hristiyanlığın ve Batı hayranlığının işlendiğini vurgulamaktadır.²²⁸

²²⁵ Osmanlı Arşivi (OA), *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi* [DH.MKT.], No. 517.

²²⁶ Osmanlı Arşivi (OA), *Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi* [MF.İBT.], No. 456.

²²⁷ Osmanlı Arşivi (OA), *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye üçüncü Şube* [DH.EUM.3.Şb.], No. ?

²²⁸ ŞİMŞEK, a.g.m., 2015, s. 55.

Osmanlı Gayrimüslim mekteplerinden dördüncü sınıftan itibaren İngilizce, Fransızca ve Almanca eğitimi verilmekteydi.²²⁹ 1890 yılında bu okullarda Türkçe öğretilmediği için, Türkçe derslerinin ders programına eklenmesi ile Gayrimüslim öğrencilere Türkçe öğretilmek istenmiştir. Rum cemaati hükümetin bu teklifinin eğitim masraflarını karşılamayı reddetmiştir. Bu sebepten 1895'te "Rumeli ve Anadolu'da altı vilayette rüştiye derecesinde bulunan mekatib-i gayri müslimede istihdam edilecek lisani Osmani muallimlerinin maaşlarının her vilayetin maarif tahsisatından itası'na karar çıkartılmıştır."²³⁰

1898 yılında çıkartılmış salnameye göre Rum milletinin, Edirne, Aydın, Cezair-i Bahr-i Sefid, Hüdavendigâr (Bursa), Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi), Suriye, Trabzon, Kastamonu, Konya, Manastır, Yanya, Çatalca, Kudüs-i Şerif, Selanik'te aktif olarak eğitim faaliyetlerini sürdüren mektepleri bulunmaktaydı.²³¹

Manisa iline bağlı Gördes kazasına ait salnamede 1898 ve 1909 tarih aralığını incelediğimizde;

"Bölgede Rumlara ait okullar sadece ilkokul seviyesindedir. Bu durum eğitime devam etmek isteyen Rumların Müslümanlar ile birlikte eğitim görmelerini ya da başka şehirlere gitmelerine de imkân tanımaktadır. Rum nüfusta kızlar ve erkekler için iki farklı okul dizayn edilmiştir. Bu da Rumlar arasında da dini kuralların eğitimde etkin olduğunu düşündürmüştür. Erkek öğrenci sayısı 51 ilâ 45 arasında; kızlar ise 50 ilâ 36 arasında değişmiştir. H. 1315/1897-1898 yılında 47 olan erkek öğrenci sayısı H. 1326/1908-1909 yılına gelindiğinde 45 olmuş yani %4,25 oranında azalmıştır. Kız öğrenci sayısı H. 1315/1897-1898 senesinde 50 iken H. 1326/1908-1909'da 36'ya düşmüş yani %28 oranında azalmıştır."²³²

Salnamede de görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yoğun göçlerin olması sebebiyle Rum nüfusu azalmaya başlamıştır. Ancak Rumlar eğitim faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. İlkokul eğitimini tamamlamış bir Rum öğrencisinin eğitim faaliyetlerini tamamlaması için imkânlar sunulmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin eğitim faaliyetlerinde halkına uyguladığı eşit politikaya bir örnek olarak gösterilebilir.

²²⁹ TIR, a.g.m., 2019, 73.

²³⁰ TEKELİ- İLKİN, a.g.e., 1993, 103.

²³¹ ŞİMŞEK, a.g.m., 2015, 123.

²³² ZORLU, D. (2023). Aydın Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Gördes Kazası (1878-1908), İzmir Bakırçay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 163.

Osmanlı Devleti özellikle Rum mekteplerinde eğitim veren muallimlerin Osmanlı Rumlarından olmasına dikkat etmiştir. Bu doğrultuda, Yunanistan gelen muallimleri mekteplerden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bunun bir örneği: 1913 yılında Dâhiliye Nezareti tarafından yazılan belgede hem Osmanlı Rum mekteplerinde eğitim verenlerin hem de Metropolitane'ye ait Maarif komisyonunu idare etmekte olanların Yunanlı olduğu beyan edilmiştir. Aynı zamanda mekteplerde eğitim veren Yunanlı muallimlerin zabıta yardımıyla Osmanlı mekteplerinden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir.²³³

“1906-1907 yılı sâlnâmesinde Balıkesir Kazasına bağlı Balat Nahiyesi’nde 1 adet Rum mektebi, Burhaniye Kazası’nda ise ikisi erkek, biri kızlara mahsus olmak üzere 3 Rum mektebi bulunduğu kaydedilmiştir. Rumların Ayvalık’ta eğitim-öğretim için yapılan harcamaları tutarı binlerce altın lirayı buluyordu. Bu harcamalar örgütlü çalışan Rumların kilise gelirlerinden karşılanmaktadır. Son derece koordineli çalışan Rum azınlığın Ayvalık’ta bulunan mekteplerinin gelir ve giderlerine dair bizzat Atina’da bastırdıkları ve Ayvalık Yunan Konsolosu namına gelen risalelerinin mevcudiyeti bilinmektedir. Dolayısıyla faaliyetlerinde doğrudan doğruya Atina’ya bağlı oldukları sonucuna ulaşabiliriz. Kasaba ’da Ayvalık Rumlarının çıkardıkları “Krikis” adında bir günlük gazeteleri ve “Haliko Astir” adında 15 günde bir çıkan dergileri vardı.”²³⁴

Osmanlı Gayrimüslim halkı meşrutiyet döneminin özgürlükçü havasından etkilenerek okullarının denetlenmesine engel olmuşlardır. Balkan Savaşları ve ardından 1914 yılında I. Dünya Savaşı’nın çıkması Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de birçok toprağını kaybetmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak ülke içerisindeki azınlık okullarının sayısı azalmış ve kontrollerini sağlamak daha kolay bir hale gelmiştir. 1915 Talimatnamesi bu süreçte çıkartılmıştır.²³⁵

Mekatib-i Hususiye Talimatnamesinin 6. maddesine göre azınlık halk kendi mahallerinde okul açabilecek, bu okullarda kendi dili ile eğitim verirken Türkçe, Türk Tarihi, Türk Coğrafyası dersleri verilecek, bu dersleri ise Türk öğrenmenler verecekti. Okullarda okutulan kitapların Maarif Nezareti tarafından düzenli aralıklarla denetleneceği ve devlet okullar hakkında bilgi istediğinde cemaat liderlerinin devleti istenilen konuda bilgilendireceği kabul edilmiştir.²³⁶

²³³ Osmanlı Arşivi (OA), Dahiliye Nezareti, No. 12.

²³⁴ AYDEMİR, a.g.m., 2009, 147.

²³⁵ AKYÜZ, a.g.e., 2022, 277.

²³⁶ SAKAOĞLU, a.g.e., 2018, 203.

Bu dönemde Osmanlı Devlet'i yabancı okulların aktif olarak eğitim faaliyetlerini sürdürdükleri bölgelere devlete bağlı yeni mektepler açmıştır. Bu mektepleri cazip hale getirerek yabancı ve azınlık okullarının etkisini azaltmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda mekteplerde eğitim gören öğrencilere devlet kademelerinde memuriyet verilmiştir. Aynı zamanda mektepte öğretmenlik yapan öğretmenlerin yumuşak huylu ve yol gösterici kişilerin olmasına özen göstermiştir.²³⁷

Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim okulları üzerindeki denetimi sağlaması I. Dünya Savaşı sürecinde 1915 yılında "Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi" ile birlikte olmuştur. Talimatnameyle beraber mektepler belli koşullara bağlanmıştır. "Lisani resmiden gayri lisanla icrayi tedrisat olunan mekatibi hususiyede Türkçenin ve Türkiye tarihi ve coğrafyasının Türkçe olarak, Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburi" tutulmuştur. Bu talimat ile birlikte Osmanlı Devleti'ndeki bütün mektepler devlete bağlı bir denetim sistemine bağlanmıştır.²³⁸

"Hususi Mektepler Talimatnamesinden sonra Yunanlılara has anlamına gelen ve cemaat okullarının bir sıfat olarak kullandığı 'Elen' terimi kaldırılmıştır. Okul tabelasına 'Rum Eleniki Sholi' yazılması yasaklanmış, yerine ya Osmanlı Türkçesiyle 'Rum Mektebi' ya da Rumca 'Romeili Sholi' yazılmasına karar verilmiştir."²³⁹

Yunanlıların Rum mekteplerinde okuyan öğrencilere Osmanlı Devleti'ne karşı yaptırmak istedikleri propagandalara yönelik devlet bazı tedbirler aldırılmıştır. Özellikle Girit sorunu nedeniyle Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin sıkıntıda olduğu dönemde Osmanlı basını Yunanlı öğretmenlerin Yunan propagandası yaptığına dair haberlere yer vermiştir. Bu haberler Osmanlı kamuoyunu rahatsız etmiştir.²⁴⁰ Bu faaliyetlere bir örnek: Yunan kralının doğum günü münasebetiyle Yunanlılarla beraber tebaayı Osmaniye'den olan bazı Rumlar da İzmir'de bayraklar açtı ve Osmanlı Rum mekteplerindeki öğrenciler Yunan konsolosluğuna götürülerek tezahüratta bulunmuşlardır. Efkar-ı İslamiyenin galeyan olduğu haber alınması ile İzmir'e avdetle tedbir alınması ifade edilmiştir.²⁴¹

²³⁷ ŞİMŞEK, a.g.m., 2015, 20.

²³⁸ TEKELİ, İLKİN, a.g.e., 1993, 104.

²³⁹ ÇORBACI, a.g.m., 2022, 105.

²⁴⁰ KERİMOĞLU, a.g.m., 2007, 137.

²⁴¹ Osmanlı Arşivi (OA), *Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı*, [DH.H...], No. ?

Ayrıca, vapur ve istimbotta tebaayı Osmaniye’de bulunan Rum ahaliden ve Rum mektepleri talebesinden o suretle tenzihe gidilerek ellerine Yunan bayrakları aldıkları ve vapur veya istimbota kız Yunan bandosu çıkarttıkları ve beraberlerinde Yunan musikisiyle Yunan marşı takdim edildikleri görülmüştür. Bu durum üzerine Büyükdere komiserliğinde Yunan bayraklarının açılmasına ve Yunan marşının söylenmesine müsaade edilmemesi gerektiği bildirilmiştir.²⁴²

Yunanlılar eğitim yoluyla yaptıkları propagandaları ve etkinliklerde de sürdürmüşlerdir. Bunun üzerine devlet yeni tedbirler almak durumunda kalmıştır. 16 Mayıs sene 1914 tarihli belgeye göre: Pazar gecesi Pangaltı Osmanlı Rum mektepleri menfaatine Nepa? kışlık tiyatrodan verilen baloda Yunan marşının çalınması üzerine hükümet tarafından yeni kararlar alınmıştır.²⁴³

Anlaşıldığı üzere II. Meşrutiyet dönemi faaliyetleri Osmanlı Gayrimüslim halkını devlete bağlamakta ve ilişkileri düzenlemekte yeterli olmamıştır. Dönemin hükümeti İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1913’te yayınlamış olduğu programda, hükümetin mektepler üzerinde denetleme hakkı olduğunu ancak milletlerin de kendi lisan, din, kültür ve dillerinde eğitim faaliyetlerine müdahale edilmeden devam edebileceğini belirtmiştir. Bu durum, Rum halkının Megali İdea fikrini güçlendirmiştir. Osmanlı Rum mektepleri sorunu Lozan Antlaşması ile çözülmüştür.²⁴⁴ Ancak Osmanlı Devleti’nin azınlık okullarını tam anlamıyla denetime tabi tutması Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde Tevhid-i Tedrisat ile olmuştur.

Tanım olarak Tevhid-i Tedrisat, “milletin fikir ve his itibariyle birliğini sağlamak” olarak açıklanmaktadır. Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile Osmanlı Devleti’nin de amacı toplumda fikir ve his birliği sağlamaktır. Bu doğrultuda Osmanlıcılık politikası uygulanmış ancak başarı elde edilememiş ve iki türlü eğitim iki türlü insan yetiştirmiştir.²⁴⁵ Tanzimat dönemiyle başlayan eğitimde yenileşme çalışmaları çok başlılığa sebep olmuştur. Bu dönem, Osmanlı okulları üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlar; Türk ve Müslüman çocuklarına eğitim veren Sıbyan okulları ve medreseler, modern eğitim kurumları olan mektepler ve 18. yüzyıldan

²⁴² Osmanlı Arşivi (OA), *Zabtiye Nezareti Evrakı* [Z.B.], No. 237.

²⁴³ Osmanlı Arşivi (OA), Dahiliye Nezareti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı [DH.KMS.], No. 5629/791?

²⁴⁴ BOZKURT, a.g.e., 1996, 169- 205.

²⁴⁵ TURAN, a.g.m., 2011, 193.

itibaren sayıları artan yabancı ve azınlık okullarıdır.²⁴⁶ Namık Kemal bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Her cins ve mezhepten çocukların bir arada bulunduğu okullar yapmalıyız. Vatan çocukları bu tür okullardan çıkınca aralarına bölücülük sokmak mümkün olmaz. Nitekim daha fidanken birbirine sarılan iki ağacı, büyüdükten sonra ayırmak, ikisini birden köklerinden çıkartmaktan daha zordur.”²⁴⁷

Eğitim faaliyetlerindeki ayrılıkları fark eden İttihat ve Terakki Cemiyeti 1916 yılında eğitim-öğretimde birlik ‘Tevhid-i Tedrisat’ kavramını ilk defa gündeme getirmişlerdir. Yapılan kongrede Evkaf Nezaretine bağlı bütün okulların Maarif Nezaretine bağlanması kararı alınmıştır.²⁴⁸ Ancak istenilen netice elde edilememiştir.

Azınlık okulları sorunu Lozan barış antlaşmasının imzalanmasıyla son bulmuştur. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat’ın ilan edilmesiyle beraber Türk eğitimi çok başlılıktan kurtarılmış bütün okullar Millî Eğitim Bakanlığı’nın denetimine girmiştir. Ülkede ülkü ve kültür birliğinin temelleri atılmıştır. Eğitimde bilimsel düşünce ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti’ne büyük zarar veren azınlık ve yabancı okullar denetim altına alınmıştır.²⁴⁹

²⁴⁶ ÜREKLİ, a.g.m., 2002, 387.

²⁴⁷ AKYÜZ, Y., ed. ŞIVGIN, H. (2007). “Cumhuriyet Öncesi Türk Eğitimi’nde Öğretim Birliği Arayışlarına Bir Bakış”, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Temel Dinamikleri Açısından 3 Mart 1924 Yasaları ve Günümüze Yansımaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 190.

²⁴⁸ SAKAOĞLU, a.g.e., 2018, 216.

²⁴⁹ AYDINEL, S., ed. ŞIVGIN, H. (2007). “Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi)”, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Temel Dinamikleri Açısından 3 Mart 1924 Yasaları ve Günümüze Yansımaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 203- 206.

5. SONUÇ

Araştırmamız II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Rum mekteplerinin faaliyetlerini konu edinmektedir. Bu doğrultuda, 1908 - 1914 yılları arasındaki dönemde Osmanlı Devleti'nde aktif halde eğitim veren Rum okullarının milliyetçilik faaliyetlerini Yunanistan ve Avrupalı devletler ile mektepler üzerinde iş birliği yaparak nasıl sürdürdüğü incelenmiştir. Bu iş birliklerinin, Osmanlı Rum milletine milliyetçilik faaliyetlerinde ne gibi katkılar sağladığı ve bu durumun mekteplerdeki eğitim sistemini nasıl etkilediği de değerlendirilmiştir. Araştırma süresince literatür taraması ve Osmanlı Arşiv belgeleri kullanılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle Rum milleti, millet sistemi doğrultusunda idare edilmeye başlanmıştır. Rum milleti bu dönemde bir takım ayrıcalıklı haklar elde etmiştir. Bunlardan en önemlisi ihtiyaç dâhilinde istedikleri bölgeye mektep açma iznidir. Mekteplerin kontrolü Patrikhaneye verilmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti içerisinde Rum milletinin eğitim teşkilatlanmasının temelini oluşturmuştur. Devlet kontrolü altında olmayan bu mektepler Rum milletinin kendi çıkarları doğrultusunda eğitim faaliyetlerini sürdürmelerine sebep olmuştur. Özellikle, maddi olarak zengin olan Rumlar Avrupa'ya çocuklarını göndererek orada eğitim hayatlarını tamamlamalarını sağlamışlardır. Avrupa'da eğitim gören ve Fransız İhtilali'nden etkilenerek Bizans İmparatorluğu'nu tekrar canlandırmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne geri dönen Rumlar, milliyetçilik fikrini canlandırmak için çalışmış ve bağımsızlık düşüncesinin temelini oluşturmuşlardır.

Kurulan bu mektepler aracılığıyla Yunanistan Devleti bağımsızlığını kazanmadan önce 'Büyük Fikir (Megali İdea)' yani İstanbul merkezli bir Yunanistan Devleti kurma düşüncesi için çalışmalar yapılmıştır. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ise Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadarki süreçte de bağımsızlık ve milliyetçilik çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu çalışmaların temelini eğitim faaliyetlerinin oluşturduğunu düşünen Rum milleti özellikle mekteplerinde verdikleri eğitime çok önem vermişlerdir. Bu doğrultuda cemiyetçilik faaliyetlerini artırmışlardır. Ayrıca mekteplerini milliyetçilik yuvası haline getirerek eğitim gören çocuklara bu düşüncayı aşılamaya çalışmışlardır.

1829 yılında isyan ederek bağımsızlığını kazanan Rum milleti Yunanistan Devleti'ni kurmuştur. Bu süreçten sonra da milliyetçilik çalışmalarını artırarak devam

ettirmiştir. Bu durumun önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti Osmanlılık fikri ile halkı bir çatı altında toplamayı hedeflemiştir ancak çalışmaları sonuç vermemiştir.

Aksine, bu süreçte azınlıkların mektep açmaları ile ilgili herhangi bir kısıtlama getirilmemesi, mekteplerde verilen ders programları ve ders veren öğretmenlerin denetlenmemesi; bu mekteplerde Yunanistan'dan gelen muallimler ile eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesine ve Yunanistan'dan gelen kitaplar üzerinden ders programlarının uygulanmasına yol açmıştır. Aynı zamanda, 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı Rum milletinin mektep açma faaliyetlerini artırmasına sebep olmuştur. Bu durum mekteplerindeki milliyetçilik çalışmalarını daha rahat bir şekilde yapabilmelerine neden olmuştur.

1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ilan edilmesiyle birlikte mektepler üzerinde denetleme faaliyetleri başlamıştır. Rum mekteplerinde Türkçe eğitimi zorunlu hale getirilmiş ve Rum mekteplerindeki Yunan öğretmenlerin görevden alınmasına karar verilmiştir. Okulların açılması ve ders programlarının devlet denetiminde gerçekleşmesi için çalışmalar başlatılmış ancak Rum milletinin tepkisiyle karşılaşılınca tam bir denetim sağlanamamıştır.

Meşrutiyet dönemine gelindiğinde birçok bölgede savaşların ve isyanların olması sebebiyle oluşan denetimsizlik ile Rum mekteplerinin sayıları bir hayli artmıştır. Gazete, dergi ve cemiyetler kurarak milliyetçilik fikirlerinin Anadolu coğrafyasında yayılmasını amaçlayan Rum milleti, Anadolu coğrafyasında yaşayan Osmanlı Devleti'ne bağlı Rum halkına, Rumca ve Rum tarihini öğreterek milliyetçilik fikirlerini aşlamak amacıyla mektepler açmışlardır. Bu okullarda, özellikle Yunanistan'da eğitim görmüş öğretmenlerin ders vermesini sağlamışlardır. Osmanlı Devleti bu öğretmenlerin ülke içerisine girmesini engellemeye çalışmış, öğretmenlik için gelenlerin ülkeye girmesine izin vermemiştir. Devlet kendi kontrolünde bu mekteplere Rum öğretmenler atamış ve maaşlarını kendisi vermiştir. Ancak Yunanistan'dan gelen öğretmenler kılık değiştirerek Osmanlı Devleti içerisine girmiş ve devletin Rum okullarına atadığı muallimlerin derslere girmesine müsaade etmemişlerdir.

Yunanistan'dan getirilen kitapların ders programlarına eklenmesine ve özellikle onların okutulmasına önem verilmiştir. Bu kitaplar dini kitap olarak gösterilmiş ve

ülkeye o şekilde sokulmuştur. Devlet bu kitapların içeriklerini denetlemek istediğinde bu durumu dini işlerin ihlal edilmesi olarak görülmüş ve denetlenmesine müsaade edilmemiştir. Okullarında Türk Tarihi, Türk Coğrafyası ve Türkçe derslerinin verilmesine izin vermemişlerdir. Bu mekteplerden mezun olan öğrencilerin diplomalarında Yunan milleti ibaresi bulunmaktadır. Bu şekilde mektepler milliyetçilik propagandası yapılan yerlere dönüştürülmüştür. Devlet bu okulları denetlemek istese de Rumca bilen eğitimcisi olamaması sebebiyle derslerde okutulan kitapların ve ders programlarının içeriklerini tam manasıyla denetleyememiştir.

Bu dönemde kız öğrencilerinin de eğitim faaliyetlerine önem veren Rum milleti milliyetçilik faaliyetlerinin evden başladığını düşündükleri için kültürlü ev hanımları yetiştirmek amacıyla Rum okulları açmıştır. Kadınlara ait gazeteler ve dergiler çıkartılmıştır. Aynı zamanda kadınların cemiyet kurarak sosyal hayatta aktif rol almışlardır. Bu cemiyetler vasıtasıyla Anadolu'nun en ücra köşesinde bile yaşayan Rum çocuğuna ulaşarak eğitim masraflarını karşılamışlardır. Bu okullardan mezun olan çocuklar devlete karşı ayaklanmış ve propagandalar yapmışlardır. Anadolu coğrafyasında açılan bu okullar I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı birer silah deposu haline gelmiştir.

Bu süreçte Yunanistan'ın desteğiyle Anadolu coğrafyasında arkeolojik çalışmalar başlatmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda seramikler, kitaplar, heykeller, sikkeler ve kabartmalar bulmuşlardır. Bu eserleri müzelerde toplayarak Rumların Anadolu coğrafyasıyla olan tarihi bağına güçlendirmeyi amaçlamışlardır.

II. Meşrutiyet sürecinde hükümetin en çok sorun yaşadığı millet Rum milleti olmuştur. Devlet mektepler konusunda sıkı tedbirler almaya başlamıştır. Okullarda yapılan denetimler sonucunda Yunanistan'dan gelen muallimlerin istifa ettirilmesi sağlanmıştır. Yapılan denetimlerde milliyetçilik fikirleri aşıl原因 kitaplar ve haritaların bulunması sonucunda Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerine Türk öğretmenlerin girmesini zorunlu hale getirilmiştir.

Bu dönemin en önemli çalışmalarından birisi bütün mekteplerde Türkçe eğitimin zorunlu olmasıdır. Devlet içerisinde oluşan sorunların halkın Türkçe bilmemesinden kaynakladığını düşünen dönemin aydınları, bu süreçte Türkçülük politikasının yaygın olması sebebiyle halka Türkçe öğretilmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda mekteplerde

Türkçe öğretilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Türkçe, Türk tarihi ve coğrafya derslerine Türk öğretmenlerin girmesi kararı alınmıştır. Halk içerisinde Türkçenin yaygınlaşması için dergiler çıkartılmıştır.

1915 yılında çıkartılan Hususi Mektepler Talimatnamesi'yle tüm mektepler Osmanlı Devleti'ne bağlı hale getirilmiştir. Ancak tam bir sonuca Lozan Antlaşması'yla ulaşılmıştır. 1924 yılında ilan edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülke içerisinde milliyetçilik çalışmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bu kanunla Türkiye Cumhuriyeti'ndeki farklı yapıda eğitim veren bütün mektepler tek çatı altında toplanmış ve Maarif Vekâlet'ine bağlanmıştır. Böylece ülke içerisinde milliyetçilik faaliyetleri amacıyla kullanılan eğitim kurumları kontrol altına alınmıştır.

Çalışmamızla ilgili öneriler;

Osmanlı Devlet'i içerisinde bulunan diğer azınlık milletlerinin eğitim faaliyetleri incelenerek konuya daha bütünsel yaklaşılabilir.

Rum mektepleri üzerine yapılan çalışmalar artırılarak konuya daha geniş perspektiften bakılabilir.

Araştırmamız belli bir tarih aralığını kapsamaktadır. Bundan sonra farklı tarih aralıklarında yapılacak olan çalışmalar konuyu daha açıklayıcı hale getirecektir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

OA, MF. MKT, No. 46.
OA, DH. EUM.5.Sb., No. 146.
OA, DH.İ.UM.EK., No. 711.
OA, KB. MAA. FE., No. 25.
OA, Adliye Nezareti, No. 111.
OA, DH.EUM.KADL, No. 27.
OA, Dahiliye Nezareti Celilesi, No. 12.
OA, Dahiliye Nezareti Celilesi, No. 122.
OA, DH. MKT., No. 13.
OA, DH.MKT., No. 985.
OA, MF. MKT. No. 2251.
OA, *DH.UMVM*, No. 126.
OA, Z.B., No. 96.
OA, ZB., No. 457.
OA, BEO., No. 11.
OA, DH.KMS., No. 332.?
OA, MF.MKT, No. 895?
OA, HR.SYS., No. ?
OA, DH.MKT., No. 517.?
OA, MF.İBT., No. 456.?
OA, BEO, No. 106.?
OA, *DH.EUM.3.Şb.*, No. ?
OA, DH.H..., No. ?
Z.B., No. 237.
DH.KMS., No. 5629/791?

Kitaplar-Makaleler

AHMAD, F. (2017). *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler*, İstanbul.

AKÇURA, Y. (2019). *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, Ankara.

AKIN, F. (2011). *Türkiye'de Azınlık Politikaları & 6-7 Eylül 1955 Olayları*, İstanbul.

AKYILDIZ, A. (2003). “Maarif-i Umumiyye Nezareti”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 27.

AKYÜZ, Y., ed. ŞIVGIN, H. (2007). “Cumhuriyet Öncesi Türk Eğitimi'nde Öğretim Birliği Arayışlarına Bir Bakış”, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Temel Dinamikleri Açısından 3 Mart 1924 Yasaları ve Günümüze Yansımaları Sempozyumu Bildirileri, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Ankara.

AKYÜZ, Y. (2022). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara.

ALTINOVA ŞAHİN, A. *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, Ankara.

ARSLAN, A. (2019). “Türkiye'de Rum Basını”, *Dergi Park*.

ARMAOĞLU, F. (2020). *19 Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789- 1914)*, İstanbul.

AVCI, C. (2008). Rum, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 35.

AYDINEL, S., ed. ŞIVGIN, H. (2007). “Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi)”, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Temel Dinamikleri Açısından 3 Mart 1924 Yasaları ve Günümüze Yansımaları Sempozyumu Bildirileri, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Ankara.

BİLGİÇ, V. (2013). “Osmanlı Devletinde Azınlıklar,” *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, 21.

BOZKURT, G. (1996). *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839- 1914)*, Ankara.

BOYACIOĞLU, R. (1987). *Salnamelere Göre I. Meşrutiyet'ten I. Cihan Harbine Kadar Aydın Vilayeti*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

- BUÇUKCU, Ö. (2020). *Milliyetçilik Tarih, Teori ve Temel Meseleler*, İstanbul.
- CARR, E. (2019). *Milliyetçilik ve Sonrası*, İstanbul.
- CİHANGİR KILIÇOĞLU, Ç. (2017). *İkinci Meşrutiyet'ten Milli Mücadele'ye Anadolu'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922)*, Ankara.
- CİHANGİR KILIÇOĞLU, Ç. (2019). "Osmanlı Rumlarında Cemiyetleşme Olgusu ve Rum Kültür Cemiyetleri: İzmir Örneği," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19 (39).
- ÇORBACI, O. (2022). "İstanbul'daki Rum Okullarının Tarihi ve Bugünü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (1).
- DAĞLAR MACAR, O. (2010). "Osmanlı Rum Eğitim Sistemi ve İstanbul Rum Kız Okulları (19. ve 20. Yüzyıl)", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 10 (2).
- DAVİNSON, R., çev. SEYİTDANLIĞOLU, M. (2018). *Tanzimat, Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim*, İstanbul.
- DERİ, M. (2009). *Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Okulları (Rum- Yahudi ve Ermeni Cemaatleri)*, İstanbul.
- EMECEN, F. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, İstanbul.
- ENGİN, V. (2017). *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamit*, İstanbul.
- ERCAN, Y. (2011). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Azınlık Sorunu – İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Kalan Sorunlar*, Ankara.
- ERGİN, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul.
- ERTUĞRUL, H. (2002). *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, İstanbul.
- ERYILMAZ, B. (1996). *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul.
- ERYILMAZ, B. (1992). *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul.
- ERYILMAZ, B. (2019). *Osmanlı'da Birlikte Yaşama Politikası*, İstanbul.

- GÜLER, A. (2003). *Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar*, Ankara.
- GÜLLÜ, R. (2018). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, İstanbul.
- GÜNAY, N. (2020). *Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi*, Ankara.
- İLERİ, İ. (2018). “Osmanlı Devleti’nde Azınlıkların Eğitimi (II. ve III. Bölümler)”, *OTAM*, 23.
- İNALCIK, H. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300- 1600)*, İstanbul.
- KARAL, E. (2017). *Osmanlı Tarihi*, 5, Ankara.
- KARAL, E. (2011). *Osmanlı Tarihi*, 8, Ankara.
- KARPAT, K. (2017). *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, İstanbul.
- KARPAT, K. (2021). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, İstanbul.
- KARPAT, K. (2010). *Osmanlı Nüfusu (1830- 1914)*, İstanbul.
- KARATAŞER, B. “İkinci Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57.
- KAYA, Ö. (2017). *İmparatorluktan Cumhuriyete Azınlıklar*, İstanbul.
- KERİMOĞLU, H. “II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası Ve Rumlar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22.
- KEKLİK, E. (2018). “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Eğitimi: Problemler, Tartışmalar, Teklifler”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, Ankara.
- KENANOĞLU, M. (2008). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12).
- KILIÇ, R. (1999). “Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları (19. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü Dergisi*, 431, Ankara.

- KOÇ, B. (2014). *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara Salname-i Vilayet-i Ankara*, Ankara.
- KONAN, B. (2015). “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *Dergi Park*, 64 (1), Ankara.
- MEHMEDOĞLU, Y. (2001). *Tanzimat Sonrasında Okullarda Din Eğitimi*, İstanbul.
- McCARTHY, J., çev. SARIKAYA, F. (2018). *Ölüm ve Sürgün*, Ankara.
- MEMET, S. (2021). “Yakın Dönem Osmanlı Rum Basını Neologos Örneği (1873-1874)”, İstanbul.
- MİLLAS, H. (1994). *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (2013). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul.
- ORTAYLI, İ.- ERDİNÇ, E. (2016). *İttihat ve Terakki*, İstanbul.
- ÖZCAN, A. (2020). Milliyetçilik, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 30.
- ÖZKAN AYDEMİR, F. (2009). Salnamelere Göre Balıkesir’de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1876’dan 1908’e), Balıkesir.
- POLAT HAYDAROĞLU, İ. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Ankara.
- REYHAN, C. (2006). “Osmanlı’da Millet Nizamnameleri: Avrupa İle Uyum Sürecinde Rum-Ermeni Yahudi-Cemaat Düzenlemeleri”, *Belgeler*, 27 (31).
- SAKAOĞLU, N. (2018). *Türkiye Eğitim Tarihi*, İstanbul.
- SARAÇ, H. (2020). “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Kızların Eğitimi ve Aksaray Rum İnas Mektebi”, *Tarih Araştırma Dergisi*, 39 (67).
- SANCAKTAR, F. (2009). *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908- 1925)*, Ankara.
- SEYFELİ, C. (2019). *Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği’nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847- 1918)*, İstanbul.
- ŞİMŞEK, T. (2015). 1316 H Tarihli Maarif Salnamesine Göre Yabancı Okullar ile Gayrimüslim Okullarında Türkçe Eğitimi ve Öğretimi, Ankara.

- SMİTH, P. (2020). *Rönesans ve Reform Çağı*, İstanbul.
- HACISALİHOĞLU, M. (2013). “Yunanistan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 43.
- HIRST, J. (2019). *Kısa Avrupa Tarihi*, İstanbul.
- SEVİNÇ, N. *Ajan Okulları*, İstanbul.
- ŞAHİN, M. (1996). *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul.
- ŞAHİN, M. - TOKDEMİR, A. (2011). “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşana Gelişmeler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*.
- ŞİŞMAN, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara.
- TEKELİ, İ. – İLKİN, S. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara.
- TIR, S. (2019). Salnamelere Göre Edirne’de Eğitim ve Öğretim Kurumları (1876-1908), Çanakkale.
- TUNÇAY, M., - ZÜRCHER, E. (2021). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876- 1923)*, İstanbul.
- TURAN, M. - GÜRBÜZ, M. (2006). “Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliâmı”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Ankara, 1.
- TURAN, M. (2011). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tevhid-i Tedrisat”, *Türk Yurdu Dergisi*, 288, Ankara.
- TURAN, M. (2014). *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919- 1923*, Ankara.
- ÜREKLİ, F. (2002). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*.
- VAHAPOĞLU, H. (1997). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, İstanbul.

YALÇIN, E. (2010). “II. Meşrutiyet Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasî Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45.

YILMAZ, Tolga, Osmanlı’da Yabancı Okullar Sorunu.

ZENGİN, S. (2007). “II. Abdülhamit Döneminde Yabancı ve Azınlık Mekteplerinin Faaliyetleri”, *Belleten*, 71 (261).

ZORLU, D. (2023). Aydın Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Gördes Kazası (1878-1908), İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :YILDIZ, Sevde Sena

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2024
Lisans	İstanbul Üniversitesi	2019
Lise	Karabük Anadolu İmam Hatip Lisesi	2015

